

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

**POHLED DO HODNOTOVÉ ORIENTACE
SOUČASNÝCH ADOLESCENTŮ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor práce: Anna Sobolová

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Dvořáková, CSc.

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/ 1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/ 1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 20. 6. 2011

.....
(podpis)

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá zkoumáním hodnot a hodnotových orientací současných adolescentů ve věku 18 a 19 let. Její charakter je teoreticko-empirický.

Teoretická část je zaměřena na stručnou charakteristiku období adolescence z hlediska vývojové psychologie. Postihuje rovněž specifickou problematiku současných dospívajících a teoreticky pojednává o pojmech hodnoty, hodnotové orientace, typologie a hierarchie životních hodnot.

Empirická část popisuje realizaci dotazníkového šetření, zpracovávání získaných dat a prezentuje zjištěné výsledky.

Cílem je porovnat, popsat a vyhodnotit hodnotové systémy u studentů závěrečných ročníků středních škol pěti různých oborů a zároveň podat stručný pohled na jejich životní hodnoty a postoje.

Klíčová slova: Adolescence, hodnoty, hodnotové orientace, středoškolská mládež.

ABSTRACT

This thesis examines the values and value orientations of contemporary adolescents aged 18 and 19 years. Its character is theoretical and empirical.

The theoretical part focuses on a brief description of adolescence in terms of developmental psychology. It also involves the specific issue of current adolescent theory and discusses the concepts of values, value orientation, typology and hierarchy of life values.

The empirical part describes the implementation of the survey, processing the collected data and presents the results obtained.

The aim is to compare, describe and evaluate the value systems of final grade students of fine different secondary school and also give a brief look at their life values and attitudes.

Keywords: Adolescence, values, value orientation, high school youth.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji PhDr. Miloslavě Dvořákové, CSc. za cenné rady, konzultace, připomínky, za odborné vedení a metodickou pomoc při zpracování mé diplomové práce. Zároveň děkuji své rodině za trvalou podporu.

Obsah

Úvod	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Adolescence	11
1.1 Obecná charakteristika adolescence	11
1.2 Vývojové úkoly	12
1.3 Periodizace, etapy vývoje	13
1.4 Biologické proměny	13
1.5 Potřeby	14
2 Psychologická charakteristika dospívání	16
2.1 Kognitivní změny	16
2.1.1 Vnímání, sociální vliv na vnímání	16
2.1.2 Myšlení, myšlenkové operace	17
2.1.3 Paměť, pozornost, změny paměti	18
2.1.4 Způsob ukládání informací, učební strategie	19
2.2 Inteligence	20
2.3 Emoce	21
2.3.1 Reakce a jejich povaha, introspekce	21
2.3.2 Přecitlivělost, vztahovačnost, zvýšená vnímavost, podezřivý přístup	21
2.4 Autoregulace, vůle, chování	22
2.4.1 Morálka, její druhy	22
2.4.2 Chování, problémové chování, rizikový vývoj v adolescenci	23
2.4.3 Sociální obratnost a interakce	24
2.4.4 Emoční kompetence a vyrovnanost	24
2.4.5 Strategie zvládnání nových požadavků	24
2.5 Úloha sebevědomí, sebepojetí a sebehodnocení v procesu osamostatňování	25
2.5.1 Sebevědomí a sebehodnocení	26
2.5.2 Sebehodnocení a objektivita	27

3 Sociální charakteristiky adolescence	29
3.1 Proces socializace, sociální mediátory	29
3.1.1 <i>Rodina, vliv rodiny, změny v chápání rodiny jako instituce</i>	29
3.1.2 <i>Škola jako prvek socializace</i>	30
4 Postoje a hodnoty současných adolescentů	31
4.1 Hodnocení - specificky lidská činnost	31
4.2 Hodnoty a společnost	31
4.3 Hodnoty - součást osobnosti jedince	32
4.4 Hodnotové orientace	35
4.5 Hierarchie a typologie životních hodnot	35
4.6 Vývoj některých hodnot v číslech	36
5 Problematika současné mládeže	38
5.1 Hledání identity, status dospělého	38
5.2 Identita a zevnějšek	39
5.3 Obtíže v přijetí sebe sama	40
5.4 Anticipace vlastní budoucnosti, nezávislost, osobní vliv	40
5.5 Ideály	41
5.6 Škola a její problematika	42
5.6.1 <i>Problematika motivace, druhy</i>	42
5.6.2 <i>Vztahy k učitelům</i>	43
5.6.3 <i>Kyberšikana ve škole</i>	44
5.6.4 <i>Nezvládnutí školních nároků, školní neúspěšnost</i>	44
5.7 Parta v životě pubescenta	44
5.7.1 <i>Funkce party</i>	45
5.7.2 <i>Formování a geneze party, pozice v ní</i>	46
5.7.3 <i>Negativní aspekty</i>	47
5.7.4 <i>Životní styl: vzhled, odívání, hudba</i>	47
5.8 Vývoj sexuality a partnerských vztahů, ideály a vztahy	48
5.9 Rodina, konflikty	50
5.9.1 <i>Důvody vzniku konfliktů</i>	50
5.9.2 <i>Řešení konfliktů</i>	51
5.10 Generační konflikt	51

PRAKTICKÁ ČÁST	53
6 Cíl výzkumu	53
6.1 Charakteristika výzkumného souboru	53
6.2 Metodika	53
6.3 Předpoklady výzkumné práce	54
7 Zpracování a vyhodnocení výsledků průzkumu	55
7.1 První část dotazníku	55
7.2 Druhá část dotazníku	69
7.3 Třetí část dotazníku	73
8 Diskuse	78
9 Závěr	81
10 Seznam použitých zdrojů	83
11 Přílohy	85

Úvod

Hodnoty patří mezi konstituční prvky společnosti. Zkoumáním můžeme dosáhnout lepšího porozumění jejich genezi, struktuře a dynamice, jež jsou v každém společenství specifické.

V průběhu života poznáváme a osvojujeme si kulturní základy, na nichž je naše společnost postavena. Socializujeme se. Obdobně je tomu v případě hodnot. Pokud se s nimi ztotožníme, interiorizujeme je. Pro každé lidské konání existují hodnotící kritéria, která dávají signály o tom, zda je to či ono přínosné nebo zbytečné, jestli vede k úspěchu či krachu, jak a čím ovlivňuje naše postavení na společenském žebříčku, případně mnoho jiných. Hodnocení a percepce nás samých se přitom děje na pozadí celé společnosti a chtě nechtě ji ovlivňuje.

Zejména stále polemizující pubescenti a adolescenti jsou teprve na prahu společenských dohod, vrcholí jejich touhy po sebeprosazení, respektu a uznání vlastní osoby. Jsou mnohdy nejistí a unáhlení ve svých soudech. Ačkoli mají někdy pravdu, nedokáží ji adekvátně obhájit a jednají zbrkle a přikře. Chování dospělých vůči nim jim připadá jako útočné, moralizující, omezující.

Dospělí však také mohou chybovat a své soudy o mládeži zjednodušovat. Někteří až extrémně. Je všeobecně známé rčení „Kam jen ta mládež spěje?“ Jisté je, že někam dospěje. Buďme tolerantní. L. Prudký (2004, s. 14) předkládá starou pravdu, totiž že nám může prospět snaha vzájemně se pochopit. I když mezi generacemi panují určité diference, každá má právo být v rámci diskuze respektována, vyslechnuta i se svými argumenty.

Hodnoty vypovídají o tom, co je pro jedince (skupinu, pro danou společnost) podstatné a významné. Každá dějinná etapa je charakterizována svébytnými hodnotami. Známe takové, které změnám nepodléhají již dlouhou dobu (např. život a zdraví, vzdělání, svoboda...). Potom také ty, jež jsou poplatné dobovým ideologiím (např. komunismus, nacismus atd.).

Svobodný člověk si vytváří **žebříček hodnot**, v němž se přesně odrážejí jeho preference. Ty jsou silným motivačním činitelem.

„Dvacáté století bývá označováno řadou zvučných přívlastků: století válek, exploze vědecko-technických poznatků, informační zahlcenosti, začínající globalizace, etického relativismu, střetů nebo naopak konce ideologií; jako období totálního devastování přírody, narůstajícího rozporu mezi nasyceností až

rozmařilostí na jedné straně a bídou na straně druhé; případně se předpovídá konec té či oné civilizace a dokonce lidstva vůbec“. [12] (cit. dle Plaňava, I., 2000, s. 105)

Ačkoli jsme již překročili práh jedenadvacátého století, můžeme takto pojímat i prostředí, v němž žijí dnešní adolescenti. Pokusíme se získat stručný přehled o tom, jak na současný svět a jím vyznávané hodnoty nahlízejí oni, zda jsou skeptičtí či naopak.

Tato diplomová práce se zabývá výzkumem problematiky hodnotových orientací a systémů hodnot současných adolescentů. Cílem mé diplomové práce je postihnout a porovnat hodnotové orientace a postoje studentů 5 středních škol s ohledem na jejich oborové zaměření a genderové zastoupení. Zároveň se zaměřím na zjištění pohledu adolescentů na současnou ekonomickou a společenskou situaci v naší zemi a získané výsledky následně porovnáám.

Teoretická část práce je rozdělena do 5 kapitol. První kapitola stručně charakterizuje etapu adolescence, seznamuje se základními vývojovými úkoly období, uvádí názory některých odborníků na periodizaci adolescence. Stručně pojednává o biologických proměnách dospívajících a elementárních druzích jejich potřeb. Další část se věnuje psychickým a kognitivním změnám, potom taktéž emočním a autoregulačním mechanismům u dospívajících. Třetí kapitola popisuje socializaci v rámci rodiny a školy. Ve čtvrté kapitole se zabýváme definováním pojmů hodnoty vzhledem k individu i ke společnosti, procesem hodnocení a dále také vybranými typologiemi životních hodnot. Konečně v závěrečné kapitole teoretické části se zmiňujeme o problematice současné mládeže jak v rovině intrapersonální, tak v rovině vztahové.

Praktická část sestává z kvantitativního výzkumu. Pro jeho realizaci byla použita metoda dotazování pomocí dotazníkové techniky. Dotazník zjišťoval to, jaké hodnoty a idoly preferují současní středoškoláci, čeho se obávají a jaké názory zastávají vůči současné době.

Ve výzkumné části jsou ve třech oddílech prezentovány výsledky šetření, které předkládají a srovnávají hodnotové orientace a názorová vyjádření mladých českých chlapců a děvčat z různých typů škol.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Adolescence

1. 1 Obecná charakteristika adolescence

Macek (1999, s. 12) charakterizuje adolescenci jako celé období mezi dětstvím a dospělostí, jež je relativně samostatné, specifické a plné markantních změn. Adolescence (v české terminologii mládí) je většinou datována od 15 do 20 (22) let. **Počátek** období startují prudké hormonální změny, jež vyvrcholí **plnou reprodukční zralostí**. V jejím průběhu se obvykle ukončuje tělesný růst. Pro **ukončení adolescence** jsou důležitější **kritéria psychologická** (dosažení osobní autonomie), případně **sociologická** (akceptace role dospělého) a **pedagogická** (ukončení vzdělávání a získání profesní kvalifikace).

V dřívějších dobách se na adolescenci nahlíželo jako na období „přípravy na život.“ Toto vymezení je velice vágní. Jako lepší a s dnešní dobou korespondující se jeví Mackovo pojetí, totiž že: *„Adolescence je v našich kulturních podmínkách svébytnou a legitimní etapou života a ztratila základní atribut pouhého „přípravného období“ na dospělost.“* [6] (cit. dle Macek, P., 1999, s.11). Zdůrazňuje, že toto pojetí je chápáno celosvětově. *„Ve vyspělých industriálních zemích probíhají paralelně některé procesy, které období adolescence prodlužují- jednak zrychlení pohlavního dospívání (sekulární akcelerace) až na počátek druhého decenia, dále prodlužování „přípravy na dospělost“ (specializace ve vzdělávání, množství různorodých požadavků a norem, neurčité a složité sociální prostředí) a v neposlední řadě i zřetelnější existence „adolescentní kultury“ či „stylu života teenagerů“.* [6] (cit. dle Macek, P., 1999, s.11)

Stejně jako se kojeneček nepřipravuje na roli batolete, nýbrž během svého vývoje přebírá postupně všechny znaky, které toto období charakterizují, tak i adolescent přijímá postupně atributy dospělosti (zodpovědnost, svoboda rozhodování se, práva, povinnosti a mnoho dalších) ještě během mladé dospělosti. Oporu pro zmíněné tvrzení hledejme ve faktu, že dovršením 18. roku se adolescent **stává právně dospělým** (tedy též trestně odpovědným). Navíc je tato hranice jedním ze **sociálních mezníků dospělosti**. V 18. letech ale jistě nejsou všichni adolescenti dospělými ve všech významech toho slova. Rovněž nemají stejně kvalitní kompetence ke zvládnutí dospělé role.

Adolescence je dospívání i mládí současně, odlišuje se od ostatních životních etap a zároveň je vnitřně diferencovaná. Má-li být proces dospívání úspěšně završen, je nezbytné, aby byly v rovnováze a přibližně na stejné úrovni nejen psychosociální, nýbrž také biologické a sociální faktory vývoje. Macek proto pozitivně hodnotí (1999, s. 100), že ve zkoumání období adolescence se stále častěji užívá komplexní přístup, preferující integrativitu a interaktivitu.

1.2 Vývojové úkoly

Jako v jiných údobích, tak také v adolescenci je kvůli dosažení rovnováhy nutno splnit určité vývojové úkoly a to jak s pozitivním, tak s negativním výsledkem. Např. Macek (1999, s. 24) za ně považuje **získání přiměřené sebejistoty a zbavení se nadměrného egocentrismu**, rozvíjení schopnosti **rolové fixace** a **osvojování si dovedností, přijetí a chápání časové perspektivy**.

Dodejme, že charakteristické je **pohlavní dozrání** (i první pohlavní styk), komplexnější **proměna osobnosti i společenské pozice** adolescenta. Dále **zisk či oddálení ekonomické samostatnosti** (dříve jí dosáhnou učňovští absolventi, vysokoškoláci dnes až okolo 24. roku věku). Někteří mladí lidé **záměrně odsouvají odpovědnost** a definitivní volbu a „využívají výhody mládí“ co nejdéle. Erikson (in Vágnerová, 2005, s. 325) tyto tendence označuje jako **adolescentní psychosociální moratorium** ve smyslu něco zbrzdít, zastavit.

Dokončuje se **emancipace z infantilní vázanosti na rodinu**. Při plnění těchto úkolů dochází ke **kolizi intrapsychických i interpersonálních vlivů**. Havighurstovy teze to popisují jako „střet potřeb a očekávání společnosti, v níž jedinec žije a jeho individuálních potřeb a očekávání.“

Protože každý dospívá individuálním tempem, **doba dosažení cílů** u zmíněných úkolů **se liší**.

Změny psychické jsou podmíněny změnami biologickými. Jim se budeme věnovat v samostatné kapitole.

V tomto období je vyčleněn **prostor pro lepší porozumění své osobě**, vytýčení budoucích **perspektiv** a strategií pro **osamostatnění se**. Mladý člověk se pokouší nalézt vlastní **identitu** a zároveň se podrobuje vážněji míněnému **sebehodnocení** (z hlediska osobnostní a morální kvality, sociální prestiže a vzhledu atp.). Samozřejmě toto hodnocení provádí na pozadí hodnot kultury, v níž žije. Vyznává je a řídí se jimi do té míry, která je pro něho akceptovatelná, nebo je společensky žádoucí.

1. 3 Periodizace, etapy vývoje

Časově vyplňuje adolescence především druhé desetiletí života. Konkrétní časové vymezení a specifikace tohoto období se přitom u jednotlivých autorů různí. Langmeier (2006, s. 244) uvádí, že dělení psychického vývoje na jednotlivé psychologicky jasně vymezené etapy může být v mnohém podnětné. Zdůrazňuje zejména lepší pochopení vývojových podmínek a optimální řízení vývojového průběhu. V tomto tvrzení je podstatným slůvkem „může“, tedy nikoli jediné správné.

Oprávněnost členění adolescence na 3 období preferuje ve svém pojetí např. Macek (1999, s. 44-46). Zdůvodňuje jej velkým množstvím biologických, psychických a také sociálních změn, které se v tomto období odehrají. Každá tato etapa má svoje svébytné charakteristiky:

- **časná adolescence** (přibližně 10/11 – 13 let)- změny pubertální, kognitivní, emocionální, nutná adaptace na nové prostředí a role v rámci přechodu na střední školu
- **střední adolescence** (přibližně 14 – 16 let)- experimenty ve vztazích (např. vůči autoritám, sobě samému, vrstevníkům v rovině přátelské i erotické apod.), období společenského moratoria, dlouhodobější plánování budoucnosti málo významné
- **pozdní adolescence** (přibližně 17 - 20 let, popřípadě i mnohem déle)- vědomí vývojového přechodu k dospělosti, očekávání a velký význam osobní perspektivy, hodnotová a světonázorová orientace, snaha po pracovním uplatnění

Na rozdíl od Macka člení Vágnerová (2005, s. 233) toto období na dvě etapy:

- **raná adolescence**- datace přibližně mezi 11. – 15. rokem (proměny tohoto období se dublují se znaky, jež uvádí Macek v období časně adolescence)
- **pozdí adolescence**- přibližně mezi 15. a 20. rokem (variabilita zejména v oblasti psychické a sociální)

1. 4 Biologické proměny

Hormonální procesy, vedoucí k proměnám tělesné schránky, nastupují již ve středním školním věku. Samotné změny proporcí těla a **růst** postavy, jakož i vytvoření **sekundárních pohlavních znaků** a plný rozběh **fungování pohlavních orgánů**

nastupují **zcela individuálně** během závěrečných fází pubescence a po celou adolescenci. Poznamenejme, že **u chlapců** se projeví změny spíše **kvantitativní**, zatímco **u dívek kvalitativní**.

Změny v tělesném dospívání jsou podmíněny **geneticky**. Různé vědecké studie potvrzují, že se snížil věk jejich nástupu. Hovoříme o tzv. **sekulární akceleraci**. Nástup dospívání i celkové zrychlení nastalo v posledních stech letech zejména vlivem vnějších podnětů, jako je např. zkvalitnění výživy, menší výskyt infekčních nemocí aj. Výsledkem je posouvání mezníku **schopnosti plné reprodukce** k nižšímu věku.

Děvčata vyspívají o něco rychleji (asi o 2 až 3 roky). **Příliš časný nástup změn** může neblaze ovlivňovat jejich psychickou pohodu, jejich fungování ve společnosti vrstevníků, u nichž ještě ke změnám nedochází.

U děvčat jsou nyní zjevně patrné **sekundární pohlavní znaky**, u chlapců nikoli. Zato je nepřehlédnutelný jejich **překotný růst a zvýšení objemu svalové hmoty**. Chlapci jsou díky vzhledu těla ve **výhodě při sociální akceptaci**. Vyšší postava budí u vrstevníků i dospělých respekt, symbolizuje vyrovnávání pozic a evokuje pocit rovnocennosti autoritě alespoň v rovině tělesné. Oproti tomu vyspělost dívek může vyvolávat u dospělých strach z jejich předčasné sexuální aktivity.

Zpomalení tělesných změn je též problematické. Nápadná nezralost může: vyvolávat ponižující reakce vrstevníků (zejména v chlapeckých partách), způsobovat nižší sociální atraktivitu, vzbuzovat **pocity méněcennosti**.

Tělo dospívajícího bývá plné síly, bez výraznějších zdravotních omezení. Obvyklé jsou i odchylky (nadváha, podváha, neobvyklý vzrůst atp.). Neopomeňme ani hendikepované jedince, jejichž socializace je v důsledku omezení svízelná, ale ne nepřekonatelná.

Varovná jsou medializovaná data, podle nichž se více než polovina českých dospívajících nevěnuje dostatečně a pravidelně nějaké pohybové aktivitě a místo pestré stravy využívá nabídek tzv. „rychlého občerstvení“.

1.5 Potřeby

„Každý potřebuje k životu řadu materiálních statků, které mu umožňují zachovávat se při životě, žít, pracovat. Primární potřeby: obydlí, teplo, světlo, potrava. Sekundární: pocit bezpečí, porozumění druhých, pomoc v obtížných situacích, pocit sounáležitosti, štěstí, láska.“

[13] (cit. dle Rosenzweig, M., 1991, s. 5)

Potřeby a **z nich vyplývající motivy** jsou příčinou preference vnímání určitých objektů, které by je mohly uspokojit. Obdobně působí též **emoční zkušenost** i **aktuální citové ladění**. Dřívější **potřeba jistoty** a **bezpečí** se vytrácí pod tíhou uvědomění si nutnosti přijmout nové role, zodpovědnost. Do popředí se dostávají **potřeby seberealizace** a **pozitivní citové akceptace**.

2 Psychologická charakteristika dospívání

2.1 Kognitivní změny

Také v období dospívání si lidé osvojují další nástroje k pochopení a užívání kulturních hodnot na základě **interakce zrání a učení**. Lidské vnímání, učení, myšlení, chování je závislé na vlivech prostředí.

Po mladých lidech je vyžadována **kognitivní komplexita**, vyspělé a také rozvinuté **abstraktní myšlení** a běžně se u nich předpokládá **flexibilita**. Jejich myšlení bývá pružné a tvořivé.

Dnes platí (více než kdy jindy), že je potřeba znát alespoň základy různých oblastí techniky, vědy a umění, a dále být schopný **aplikovat intelektový potenciál** v každodenní školní i běžné životní praxi. Úroveň inteligence se ocitá na svém **kvalitativním vrcholu**.

2.1.1 Vnímání, sociální vliv na vnímání

Chápeme je jako poznávání aktuálního jevu nebo situace na základě smyslového zobrazení a percepce reality (zrakem, sluchem, hmatem atd.). Slouží k orientaci v informacích důležitých pro život. Člověk je s vnímaným v přímém kontaktu v určitém čase, z čehož plyne, že je **neopakovatelné**. Vjem je možno později napodobit, ovšem už nedosáhneme jeho prvotní kvality.

Vnímání je velice specifický, **individuální a relativní proces**, neboť jej ovlivňuje zejména typ osobnosti vnímajícího, jeho aktuální stav a druh pohledu. Každý jedinec selektuje podněty vzhledem k míře osobního **významu**. A to nejen na základě aktuálních potřeb, ale také v závislosti na minulých zkušenostech.

V období adolescence se rozvíjí zejména vnímání **vizuální**. Nadměrné využívání zrakových podnětů by ale mohlo výrazně zpomalit rozvoj abstraktního myšlení. Proto je třeba užívat je výběrově.

Lidské vnímání může být zkreslené pod tíhou **společenských faktorů** (konvencí, tradic, zvyků) a může se stát stereotypním. Jako příklad uveďme kladení nadměrného důrazu na zevnějšek. To vede k vytvoření zavádějících a často **mylných názorů** (kupříkladu člověk v drahém obleku vzbuzuje důvěru, mladík s tetováním má jistě podivnou minulost atd.). Uvážlivý člověk řadí získané vjemy do **kontextu**, vyhýbá se zjednodušeným interpretacím. Pak může optimálně chápat život kolem sebe.

V případě adolescentů se tento druh vnímání stále ještě značně uplatňuje a jejich **soudy bývají unáhlené**.

Informace získané vnímáním se dále zpracovávají pomocí dalších poznávacích procesů (pozornost, paměť, myšlení apod.). Uplatňují se i ostatní psychické funkce, zejména emoce a motivace a ovšem osobní dispozice shrnuté v pojmu inteligence.

2.1.2 Myšlení, myšlenkové operace

Myšlení je intrapsychický fenomén, jehož struktura je odvozována ze vztahů mezi vnějšími podněty k myšlení a jeho produkty. K nim patří zejména vyřešení různých problémů. Při identifikaci a kategorizaci vnímaných objektů hraje myšlení nezastupitelnou úlohu. I v těchto procesech se plně projevuje spjatost myšlení s úrovní inteligence.

Způsob myšlení adolescenta je značně odlišný od pubescentního (úvahy v konkrétní realitě). Myšlení nemusí nutně záviset na konkrétní situaci, může se ubírat do rovin různých **hypotetických, alternativních a variabilních úvah**, jež je možno buďto vyvrátit, nebo objasnit a přijmout. J. Piaget (in Vágnerová, 2005, s. 332) nazývá toto období „*stadiem formálních operací*“. Je nezbytné dodat, že tento způsob myšlení přispívá k **rozšíření a experimentaci s vlastními myšlenkami**. Je novou kvalitou, která je **flexibilnější**. Není však jediný možný.

Mladí užívají v závislosti na typu problému samozřejmě i další způsoby uvažování, které vycházejí z jejich konkrétních schopností. Vágnerová (2005, s. 338) rozlišuje:

- **analytické uvažování**- vhodné pro školní práci. Je systematické a logické. Dobře se uplatňuje v případě přijatelné sociální inteligence.
- **praktické uvažování** (sociální inteligence)- užité v běžném životě

Stereotypní uvažování je nahrazeno **systematickým, induktivním deduktivním**. Adolescent je schopen uvažovat v oblastech přesahujících jeho dílčí zkušenosti, rozvíjí se u něho **abstraktní způsob myšlení**. Umí používat abstraktní znaky, experimentuje. Doklad je Langmeierova teze: „*Adolescenti již uvažují v abstraktních rovinách, a to i o věcech, jež nejsou reálné.*“ [5] (cit. dle Langmeier, J., Krejčířová, D., 2006, s. 125)

K řešení problémů se mladí učí přistoupit např. až po ústupu prvotních emocí, zhodnotit zpětně všechny aspekty a učinit žádoucí rozhodnutí. Pro mnohé je to zvláště obtížné, neboť bývají velice emotivní.

Mezi **myšlenkové operace** řadíme: analýzu, syntézu, komparaci, kombinaci, klasifikaci, transformaci, ale také indukci, dedukci, souzení, usuzování a další, které vyjadřují různé aspekty myšlení.

Přijímání, zpracování a porozumění novým informacím ovlivňují **předchozí získané zkušenosti a znalosti**. Pro efektivní naučení se novému je vhodné informace uvádět do **vzájemných souvislostí**.

Myšlení je základní podmínkou pro učení. To může být efektivní za **poznání a současné akceptace obecných pravidel** a principů a při jejich praktické aplikaci v konkrétních situacích. Toto již **adolescenti víceméně ovládají**, znají svůj učební styl, dokáží odhadnout a naplnit očekávání pedagogů i rodičů. Někdy tato pravidla bohužel chápou a uplatňují **dogmaticky** a nepřipouštějí žádné výjimky. Důvodem je to, že ve světě, který jim kvůli vývojovým změnám připadá již dosti chaotický, se jim přesné dodržování principů stává **jistotou**.

2.1.3 Paměť, pozornost, změny paměti

Funkce paměti je pro člověka naprosto nezbytná. Díky ní si zapamatovává, vybavuje i uchovává a používá pro život potřebné poznatky získané minulými zkušenostmi. Je propojena i s jinými psychickými procesy. **Nemá vlastní obsah**.

Paměťové funkce ovlivňuje několik důležitých faktorů, např. **věk, aktuální zdravotní a duševní stav, motivace**. V jejich důsledku se může měnit nejen fungování, ale rovněž kvalita paměti k lepšímu i k horšímu. Dobré fungování vyžaduje **integrované a koordinované** aktivity mnoha různých oblastí mozku. Např. Nakonečný (2004, s. 363) poukazuje na vzájemnou spjatost paměti a učení, kdy paměť je v užším i širším smyslu produktem úmyslného i neúmyslného učení.

Je úzce spojena s životní praxí, umožňuje dospívajícímu rozlišit to, co je bezvýznamné a co důležité, ukazuje na to, co je třeba provést, čeho se vyvarovat. V paměti není uloženo jen **vědění**, nýbrž také **vzorce praktického jednání**. „*Paměť umožňuje smysluplnou kontinuitu lidského života, a má tedy zásadní adaptivní význam.*“ [10] (cit. dle Nakonečný, M., 2004, s. 364).

Paměť je předpokladem pro učení. Závisí na **pozornosti**, protože ta umožňuje zaměření na určitý obsah, jeho zpracování a následné zapamatování. Pozornost řadíme mezi formální psychické funkce závislé na konkrétním obsahu. **Podle míry zaměřenosti** na podnět rozlišujeme **spontánní** pozornost (bezděčná, slouží k orientaci v běžném prostředí a podnětech) a **úmyslnou** (soustředění je regulováno **vůlí**, je nutná

při plnění pracovních či učebních úkolů). Výběr podnětů u obou druhů pozornosti ovlivňují **osobní zkušenosti** a **preferenze** adolescenta. Samozřejmě u varianty úmyslné je jejich úloha větší. Kapacita paměti (tedy trvalost a rozsah poznatků) je omezená, jedinec **selektuje** osobně významné a užitečné informace. Z hlediska délky uchování informace rozlišujeme paměť **krátkodobou** (v řádu dnů) a **dlouhodobou** (po dobu týdnů, měsíců i let).

Paměť není během života konstantní. Variují se její kvalitativní i kvantitativní charakteristiky. V období dospívání dochází zpravidla k těmto změnám:

- růst kapacity paměti
- vyšší rychlost zpracování informací
- rozvoj strategií učení + flexibilita jejich užívání
- zlepšení strategií na uchování a vybavování informací

2.1.4 Způsob ukládání informací, učební strategie

Žáci ve věku 12 až 15 let se snaží pracovat s vlastnostmi své paměti (např. krátkodobá či dlouhodobá, bezděčná nebo záměrná) tak, aby si usnadnili zapamatování a vybavení si. Vytvářejí si **systemy** i **strategie** pro úspěšné (**efektivní**) učení. Učivo si časově plánují, hledají způsoby jeho uspořádání (zvýrazňování, hledání logických souvislostí, tvorba kognitivních map, vybavování pomocí asociací atd.), zjišťují výhodné intervaly pro opakování. Ve svém přístupu samozřejmě musí zohlednit **narůstající kvantitu i kvalitu učiva a přizpůsobovat se jim**.

U mnohých dětí však **stále převládá neefektivní mechanický způsob** osvojování informací, který plyne např. z neporozumění výkladu a i samotnému procesu učení, z nedostatečných učebních kompetencí či z nízké motivace.

Starší studenti už zpravidla mívají ověřeno, které strategie a podmínky učení vedou k dosažení kýžených výsledků. Přesto někteří preferují mnohdy doslovné zapamatování bez porozumění smyslu pomocí tzv. **mechanické paměti**. Rozsah informací je velký a jejich správné vybavení si žádá systemizaci (např. vytvořit si tzv. **mnemotechnické pomůcky** založené na opakování písmen, číslic, celých slov atd.).

Adolescenti pracují více s **logickou pamětí**, založenou na zpracování a postžení logických souvislostí mezi poznatky (základní údaje jsou v paměti, ostatní se rozvinou při reprodukci). To umožňuje jednak jejich **snazší vybavení**, jednak se tím **zmenšuje rozsah informací** určených k zapamatování a celý **proces je tak značně efektivnější**.

Zvláště při přípravě na budoucí povolání platí tvrzení, že si můžeme pamatovat pouze to, co jsme osobně poznali, vnímali, prožívali a následně to myšlenkově zpracovali. Na základě zkušenosti chápe Vágnerová (2005, s. 86) paměť ve 2 rovinách:

- zapamatování informací
- zafixování způsobů řešení problémů

Užitím těchto typů (ať už samostatně či v kombinaci) prokazuje žák/ student kvalitu svých kompetencí. Motivuje ho hodnocení jeho výkonu, snaží se uspět.

Zároveň ale může např. zvýšená **emoční labilita** (střídání euforie a depresivních nálad) u adolescentů silně **ovlivňovat koncentraci** pozornosti a snižovat **fungování paměti**. Výsledkem je zhoršující se prospěch.

2.2 Inteligence

„Sám pojem inteligence - který ve svém vysvětlení mentálního vývoje užívá také Piaget - bývá definován různě, nejčastěji snad jako schopnost přizpůsobovat se novým (tedy nenaučeným) situacím na podkladě pochopení komplexních vztahů. Definice sama o sobě ukazuje, že inteligenci nemůžeme přímo pozorovat, bezprostředně ji měřit, ale můžeme na ni usuzovat nepřímou, z výsledků řešení různě komplikovaných verbálních i neverbálních úkolů.“

[6] (cit. dle Langmeier, J., Krejčířová, D., 2006, s. 129)

Velice zjednodušená formulace říká, že inteligenci charakterizují zejména rozumové schopnosti a dále rozumová výkonnost (tj. paměť a myšlení). Mezi inteligenční dovednosti patří ale i tvůrčí myšlení (tvořivost), které se projevuje pružností a originalitou volených způsobů řešení.

Langmeier (2006, s. 129) se dále zmiňuje o závěru diskutované Bloomovy speciální statistické analýzy americké longitudinální studie dětí a mládeže. Ta hovoří o tom, že vývoj inteligence je v podstatě dokončen v 17 letech a projevuje se dosahováním maximálních výkonů. Bloomovi kritici však zpochybnili jeho užití metody i výsledky analýz a upozornili na to, že **doba maximální intelektové výkonnosti je individuální**. Závisí zejména na výkonové motivaci a na dobrém pracovním postoji.

2.3 Emoce

V souvislosti s hormonálním a kognitivním dozríváním se mění také oblast citového prožívání. To je **intenzivnější** a proměnlivější. Adolescenti ztrácejí dřívější jistoty a stabilitu tolik typické pro předchozí období a jen **obtížně hledají příčiny** nových změn ve svých pocitech.

2.3.1 Reakce a jejich povaha, introspekce

V důsledku rychlých změn nálad bývají citové **reakce** dospívajících na běžné podněty bouřlivější, někdy i **neadekvátní** a vzhledem k vnitřnímu zmatku také **nepředvídatelné**. **Nízká frustrační tolerance**, větší **impulzivita** a častější **negativní reakce** mohou vyvolávat spory a **konflikty** s autoritami. Nalézt řešení nebývá snadné, protože citlivý jedinec se neumí ještě ovládat natolik, aby zlostné projevy potlačil. Pro úplnost dodejme, že uvedené charakteristiky nalezneme spíše u pubescentů a mladších adolescentů. Postupem času se schopnost sebeovládání zvýší a s ní se **stabilizuje** také emoční prožívání.

Větší labilita a dráždivost způsobují **kratší dobu trvání prožitků**. Z velkého množství projevů emočních výkyvů zde pro ilustraci uvádíme jen některé: zhoršená nálada, podrážděnost, vyšší vznětlivost, apatie, nezáměr, nízké tempo práce, euforické stavy, „záchvaty veselí“, velký elán. Aktuální emoční ladění se odráží jednak v **chování** a zároveň při **sebepoznávání**. To často komplikuje a zkresluje.

Rozvoj **introspekce** je u Vágnerové (2005, s. 404) novou kvalitou sebepoznávání, adolescenti si uvědomují a ozřejmují svůj vnitřní svět. Jejich myšlenky i pocity je znepokojují, někdy jsou jimi zmateni. Proto je velmi vhodné, pokud je mohou s někým **sdílet** (např. s kamarádem), vyjádřit je vhodným způsobem (tanec, hudební produkce, příspěvky do školních časopisů, atp.). Uvědomění si jejich kvality vede následně k jejich **utřídění a lepší orientaci ve vlastním prožívání**.

2.3.2 Přecitlivělost, vztahovačnost, zvýšená vnímavost, podezřívavý přístup

Dospívající si někdy díky své nevyzrálosti a nevyrovnanosti vykládají pozornost druhých jako nadměrnou. Jsou přesvědčeni o tom, že jsou neustále středem zájmu. Pokud někdo v okolí hovoří a dívá se při tom na ně, pojmu podezření, že se mluví o nich a že jsou kritizováni. Ve skutečnosti tomu tak většinou není. Jestliže se tyto domněnky **přeceňují**, mohou být **zdrojem narušení vztahů** s rodiči, ostatními členy rodiny, kamarády, učiteli, lidmi v okolí.

Mladí lidé si často vlivem svého egocentrismu namlouvají, že jsou výjimeční, že vidí tzv. hlouběji než ostatní. To je vede i k přesvědčení, že proto jim vlastně nikdo nerozumí a jsou „osamělými bojovníky“ za to či ono.

Zvýšený egocentrismus se rovněž projevuje nižší mírou tolerance. Mladí se urážejí i kvůli malichernostem, hůře rozeznávají důležité a méně důležité.

2.4 Autoregulace, vůle, chování

Sebeovládání významně narůstá díky **celkovému dozrání** organismu a korekcím emočních reakcí pomocí **vůle**. S postupujícím věkem jsou stále méně časté impulzivní expresivní reakce. Jedinec své **emoce volně hodnotí** a usměrňuje, sám si volí **intenzitu** a povahu svých vnitřních prožitků. Školní dítě již plní **vzdálenější cíle**, vyžadující **dlouhodobější volní úsilí**. U dobrovolně zvolených cílů je až překvapivá **vytrvalost při jejich naplňování**.

2.4.1 Morálka, její druhy

„Člověk je též tvor historický, je ovlivňovaný a musí se vyrovnávat s normami a vzorky chování, které mu zanechaly předcházející generace“.

[12] (cit. dle Plaňava, I., 2000, s. 128)

Vývoj morálky ovlivňuje několik skutečností. Nejvýznamnějšími jsou **kulturní a historická determinace, míra sociálních zkušeností a kognitivních předpokladů** a dále **vnitřní motivace**. Plaňava si všímá toho, že s proměnami v těchto oblastech se *„společenské normy a pravidla regulující jednání rozvolnily a nadále rozvolňují. Dnes je akceptováno to, co pro naše praprarodiče bylo nepřijatelné, hodné odsouzení nebo i potrestání. Například homosexualita, rozvody, předmanželský i mimomanželský sex, nesezdaná soužití, jakož i monokiny, minisukně a další a další.“* [12] (cit. dle Plaňava, I., 2000, s. 131). Na druhé straně jsou ale trestné a neakceptovatelné dříve přirozené kruté tělesné nakládání, právo první noci, znásilňování, zneužívání dětí, psychické týrání, trápení zvířat.

Pozdní adolescenti často přejímají a vyznávají hodnoty a zásady **konvenční morálky**. Macek (1999, s. 83) ji podle Kohlbergovy teorie popisuje tak, že vychází z principů, jež si dospívající vytváří pozorováním chování a jednání lidí v nejrůznějších situacích. Děje se tak po celou dobu života.

Mladé většinou ovlivňují osoby, k nimž mohou vzhlížet. Záleží jim na tom, jaké mínění si o nich utvoří, jak je budou dále přijímat. Nemusejí to být ani dospělí lidé, důležité je tu získání a zachování si jisté „prestíže“. Chování ovlivňuje také **systém zákonů** a obecné pojmání občanských práv a povinností. Jedinec si na základě vlastních zkušeností utváří představu o tom, co je správné a co nikoli, co je obecně vnímáno jako dobré a žádoucí, jak a zda funguje **spravedlnost**.

Po celý život se setkáváme s krivdami. Důležité je ale na morálku nerezignovat, nýbrž chápat ji jako nutnou potřebu, bez níž by se svět stal ještě více nespravedlivým. Mladí lidé mají s vnímáním morálky někdy problém. Konfrontují **proklamované teze o morálce** s realitou a bývají rozčarováni, znepokojeni a až znechuceni chováním dospělých. Nedokáží pochopit to, jak se dá v současném světě plnohodnotně žít. Jen někteří adolescenti se dopracují do stadia **postkonvenční morálky**. Pravidla přijímají bez ohledů na druhé. Berou v potaz své **vnitřní přesvědčení** (tak je to správné). Za své názory a jednání přebírají **plnou zodpovědnost**. Jednají v souladu s etickými normami, které měli možnost poznat.

2.4.2 Chování, problémové chování, rizikový vývoj v adolescenci

Lidské chování je další součástí osobnosti, která se v čase proměňuje. Výrazně ovlivňuje společenskou akceptaci jedince, poskytuje mu zpětnou vazbu od okolí. Je podmíněno endogenními vlivy (např. zrání, motivace, zájmy) a exogenními vlivy (prostředí, v němž se pohybuje). Macek (1999, s. 98) s přihlédnutím k zahraničním zdrojům uvádí 4 velmi volně pojímané bloky faktorů, jež ovlivňují lidské chování:

- demografické charakteristiky a charakteristiky sociální
- socializační vlivy
- vnímané charakteristiky prostředí
- osobnostní charakteristiky adolescentů

Adolescence je **velice citlivé období** pro vznik problémového chování. Častým podnětem je **rodina** neplnící dobře své funkce komunikační a vztahové:

- rodina nevšímající si, odcizená, s množstvím starostí, nekomunikující
- rodina hyperprotektivní (rodiče dítě přehnaně kontrolují, velice je zaměstnávají, organizují mu veškerý volný čas atd.)

Zdroje nežádoucího chování můžeme kromě rodiny nalézt také **v kontaktu s problematickými jedinci** a partami. Tomuto tématu se budeme věnovat ve zvláštní kapitole.

Konflikty a krize jsou v pozdní adolescenci spíše na ústupu. Zdrojem problémového chování se stává mimo jiné i **velká citlivost** (někdy až emoční labilita), která vede k nestandardnímu chování vůči:

- **sobě** (ohrožení vlastního tělesného a duševního zdraví - sebepoškozování, rizikové sexuální chování, kupř. promiskuita, neplánované těhotenství, sebevraždy ve stadiu pokusu i dokonané, drogy, poruchy příjmu potravy)
- **společnosti** (agrese, šikana, diskriminace, násilí, trestná činnost atp.)

2.4.3 Sociální obratnost a interakce

Se zvyšováním úrovně sociálních kompetencí se zlepšuje interakce s okolím. Adolescenti více zohledňují jednak témata, jednak charakteristiky účastníků komunikace. Dokáží se zpravidla snáze a rychleji přizpůsobit různým komunikačním stylům, jež po nich vyžadují situace. Jako příklad lze uvést typický studentský slang v partě, který by v kontaktu s vyučujícím působil rušivě až nevhodně.

2.4.4 Emoční kompetence a vyrovnanost

Mají významný vliv na úspěšnost v sociálních vztazích, ale i v naplňování školních nároků. Jedinec již lépe rozumí svým pocitům v dané situaci a současně bere ohled i na očekávání, požadavky a postoje sociálního okolí. Následně pak může **racionálně kontrolovat své emoce** a zvládne snáze problematickou situaci.

V průběhu dospívání u některých zaznamenáváme **zvýšenou citlivost** – emoční nevyrovnanost. Zároveň se ale vlivem dozrávání zvyšuje i odolnost vůči zátěži, **větší adaptabilita**. Přesto nejsou výjimkou emočně podbarvené hádky (v partě, s vrstevníky, s rodiči).

2.4.5 Strategie zvládání nových požadavků

Naplňování nových požadavků si žádá náročnější způsoby řešení, vytvoření tzv. individuálních **strategií**. **Míra efektivity** zvolené strategie se většinou zvyšuje s věkem a navíc jde o to, jak dospívající zhodnotí nastalou situaci. Může ji vnímat jako **ohrožení** (řeší ji pln obav, pasivněji) nebo jako **výzvu** (mobilizuje síly a snaží se vše zvládnout).

Pokud se člověk cítí novou situací ohrožen, má ji nejprve zhodnotit a pak se **aktivně postavit k řešení** problému, nerezignovat. Může těžit z vlastních i převzatých **minulých zkušeností**. Zároveň záleží na jeho **osobnostních vlastnostech** (úroveň frustrační tolerance, snaha nevzdávat se předem atp.). Na rozdíl od dospělých nejednají někdy adolescenti racionálně, ale **citově**. Z toho pramení i jejich **větší zranitelnost**.

2.5 Úloha sebevědomí, sebepojetí a sebehodnocení v procesu osamostatňování

Léta dospívání jsou pro mnohé velmi těžká. Nástup puberty mezi 11. a 13. rokem s sebou přináší **zvláštní zranitelnost**. Podle některých odborníků jde o kritické období, které může mít velký vliv na duševní zdraví v pozdějších letech. Ovšem i po skončení puberty a adolescence musí mladý člověk překonat řadu obtíží, má-li být v životě úspěšný. Proces anticipace, realizace a hodnocení vlastního jednání je velmi složitý a náročný.

U adolescentů se rapidně zvyšuje dovednost přijímat **nové sociální role** v důsledku rostoucího porozumění interpersonálním vztahům a lepší sebereflexi. Pojetí vlastních kompetencí podléhá schopnosti, jak dotyčný reaguje na požadavky plynoucí z předchozích i současných situací. A jestli využívá dosavadních zkušeností. Podrobněji se k tomuto problému vyjadřuje Macek: *„Vědomí vlastní efektivnosti a kompetence závisí na interpretaci vztahového interpersonálního „silového pole“, do kterého jako subjekt vstupuje, a také na tom, jak interpretuje a hodnotí svou minulou zkušenost a jak je flexibilní k měnícím se podmínkám situace.“* [7] (cit. dle Macek, P., 1999, s. 101):

Mladí lidé vnímají připomínky, pohledy nebo mlčení druhých. Na základě toho se hodnotí. Zpravidla mají sklon (především děvčata) k **sebepodceňování**, což se promítá i v jejich chování. Když pomine období dospívání, většinou se jejich sebevědomí zvýší na přiměřenou úroveň. Důkazy o tom přináší Mackova formulace: *„Nedostává-li se adolescent do krizových emocionálních situací a je-li schopen zvládnout většinu běžných úkolů a problémů, sebepojetí se přirozeně strukturuje, integruje a stabilizuje.“* [7] (cit. dle Macek, P., 1999, s. 101)

Pokud však emoční **změny a výkyvy nálad** přetrvávají, mohou **negativně ovlivňovat** jak **sebepojímání**, tak hodnocení dospívajícího druhými.

K sebepojetí se úzce váže vnímání vlastního **zevnějšku jako cíle a prostředku** k dosažení **sociální akceptace**, vysněné pozice. Obecně platný **kult těla** k tomu dokonce vybízí, neboť u úspěšné sekretářky či manažera se perfektní vzhled již předpokládá. Proto se mu mladí lidé snaží přizpůsobit. Macek varuje před přílišnou

akceptací nároků okolí a s ní spojenými obtížemi v oblasti vlastního sebepojetí: „*Specifický je význam osobních standardů. Jsou-li standardy založeny především na požadavcích druhých osob a nejsou-li v nich dostatečně respektována vnitřní osobní přání, vztah k sobě je často ambivalentní, spojený s úzkostnými pocity.*“ [7] (cit.dle Macek, P., 1999, s. 101)

I když člověk nenaplnuje ideál krásy, může ho to přesto motivovat **k jiným druhům seberealizace** a rozvoji osobnostních kompetencí.

Dospívající sice budí dojem, že jsou dostatečně samostatní, aby si poradili s těžkostmi života, uvědomují si však svá omezení a často pociťují zmatek a nejistotu. V hloubi duše jsou otevřeni možnosti **přijmout přiměřenou pomoc svých rodičů nebo jiných blízkých** dospělých. Jde o to nerezignovat, být optimistou a věřit tomu, že změna je možná. K tomu je zapotřebí vynaložit určité **úsilí**, neztrácet **motivaci, trpělivost**, přiznat si, že rodiče např. již kvůli svému věku a zkušenostem mohou s problémem pomoci.

2.5.1 Sebevědomí a sebehodnocení

Sebehodnocení je **celoživotním a nezbytným procesem**, který se odehrává v konkrétním sociokulturním prostředí. To nás od raných let seznamuje se svými požadavky, nabídkami a sankcemi, které jsou samozřejmě pro jednotlivá období odlišné. Jeho pojmání úzce souvisí s naplňováním konkrétních vývojových úkolů, s **vědomím vlastní perspektivy** (např. osamostatnění se, založení rodiny, zvládnutí syndromu „prázdného hnízda“, přijetí procesu stárnutí jako samozřejmosti, smíření se s koncem životní cesty). Nelze je přisuzovat pouze závěrečným fázím života, kdy se lidé přirozeně ohlížejí zpět a bilancují a považovat je za ukončený v té které fázi.

Prostřednictvím sebepoznávání a sebehodnocení **získávají adolescenti informace o hodnotě vlastního já**, o kvalitě svých schopností. Pokud je **přijímají objektivně**, vyvolávají u nich zdravou sebedůvěru a relativně stabilní pohled na sebe sama. Konečně i dobré zvládnání zátěže souvisí s tím, zda se vnímají pozitivně. Neobjektivní přijímání má za důsledek vznik příliš nízkého nebo naopak nadměrně vysokého sebehodnocení. Ani jedna zmíněná skutečnost není ideální, neboť může negativně ovlivnit další fungování ať ve sféře osobní nebo společenské.

V období dospívání a adolescence nejsou tyto oscilace výjimečné. Příkladem jsou např. dopravní statistiky nehodovosti. Coby viníci v nich vévodí mladí nezkušení,

ale velmi sebevědomí řidiči po 18. roku věku. A co mladičké modelky, které v důsledku podváhy přišly o život?

Sebehodnocení ovlivňuje dále nejen **motivaci a volbu osobních cílů**, ale rovněž jejich **naplňování**. Přiměřeně sebevědomý člověk má tendenci zhodnotit skutečný stav věci a vybrat optimální řešení. Člověk s nepřiměřeným sebevědomím (ať už s vysokým či nižším) se může častěji dostat do konfliktu s tím co by chtěl, a tím, čeho skutečně dosáhne. Adolescenti na základě sebehodnocení již uvážlivěji dělí své osobní cíle na **krátkodobé a dlouhodobé**.

Sebereflexí dojde jedinec k vědomí **možnosti ovládat vlastní život sám**, bez zásahů rodičů či tzv. vyšší moci a pochopí význam **autoregulace**. Tím se stane i jeho **přístup k seberealizaci aktivnějším**.

Nikdy, v žádný okamžik života, není člověk naprosto stejný. Je stavěn před nejrůznější situace, které musí řešit a v tom mu sebehodnocení poskytuje zásadní službu.

Obzvláště v období dospívání a adolescence se lidé podrobují důkladnému sebehodnocení. Pomyslně **uzavírají kapitolu dětství**, objevují „dospělou“ identitu, přijímají nové role ve společnosti. Výstižně tento proces charakterizuje M. Vágnerová, když říká, že *„velmi důležitou složkou osobnosti je sebehodnocení, tj. představa o sobě samém, která zahrnuje soubor různých charakteristik ve smyslu „kdo jsem“, ale i jejich hodnocení ve smyslu „jaký jsem“*. [14] (cit. dle Vágnerová, M., 2001, s.51)

Determinantou sebehodnocení není jen **sebereflexe**. Podnětné bývají zejména racionální, ale i **citové odezvy lidí** v našem okolí. Odrážejí to, jak o nás tito lidé smýšlejí, zda nás podporují či s námi nesouhlasí. Při sebehodnocení nezřídka zohledňujeme názory rodinných příslušníků, vrstevníků, učitelů, lidí na pracovišti.

2.5.2 Sebehodnocení a objektivita

Problémem může být tzv. **ulpívavé hodnocení druhých** (z něho vyplývá nesprávné sebehodnocení). Podle M. Vágnerové (2001, s. 51) se projevuje přetrváváním stále stejného pojmání a chování k člověku, i když on sám se mohl už v leccem změnit. Takto vnímaný člověk následně jen těžko překonává prisouzený názorový stereotyp na svou osobu a má omezený prostor pro svůj další osobnostní rozvoj. Můžeme zde zmínit např. jedince, který měl v dospívání výchovné obtíže. Nelze přesto bezpodmínečně tvrdit, že tyto přetrvávají i v jeho dospělém věku. Stejně tak „premiant“ nemusí

oproti očekávání nutně dokončit doktorát, neboť je již vyčerpán nebo přehodnotil své cíle. I když tím naruší **schéma očekávaného jednání**, má jedinec na rozhodnutí plné právo a nese i jeho důsledky. Ponecháváme zde stranou morální aspekty, jež mohou narušit další sociální vztahy (např. je-li pocíťován nesplacený „dluh“ vůči emoční i ekonomické investici rodičů atd.).

3. Sociální charakteristiky adolescence

3.1 Proces socializace, sociální mediátory

Člověk je společenský tvor, přirozeně touží po začlenění se do nějaké skupiny, chce být plnohodnotnou osobností. Kromě morálních pravidel, národních kulturních zvyklostí a tradic předkládá společnost jedinci i nabídku hodnotových preferencí.

Jedinec si v našich podmínkách **svobodně vybírá**, ověřuje a případně přijímá jejich různé varianty. Hodnotové orientace bývají zpravidla v mladém věku více variabilní, podléhají dynamickým změnám. Jako ostatně i jiné názorové orientace.

Každý člověk je ve svém životě ovlivňován **aktuálním sociokulturním kontextem**, který prezentuje jisté hodnoty a akcentuje žádoucí vlastnosti, dovednosti, požadavky na své členy. Vágnerová (2001, s. 10) k tomu podotýká, že společenské klima má na jedince vždycky nějaký vliv. Ten nemusí být (někdy i záměrně) příliš uvědomován. Kvalita preferencí může být dosti odlišná, ostatně na jedince působí jak pozitivní tak negativní vlivy. S nimi se seznamuje ve vzájemných interakcích v několika rovinách.

3.1.1 Rodina, vlivy rodiny, změny v chápání rodiny jako instituce

Rodina jako **základní socializační jednotka** ovlivňuje a utváří postoj dítěte ke světu (světonázor) i jeho sebehodnocení, má mu poskytnout optimální citové zázemí, probouzet **pocit bezpečí, jistoty, podpory a lásky**. Zájem o dítě a postoj k němu je určující při rozvoji jeho osobnostních vlastností a schopností. Vágnerová předkládá tuto definici: „*Rodina dítě vychovává, rozvíjí jeho schopnosti a činí tak maximálně na úrovni, jaké je sama schopna. Rodiče podporují rozvoj těch vlastností a schopností svého dítěte, které považují za důležité. Chtějí, aby se dítě stalo takovým člověkem, jak si představují. Rodina rozvíjí ty kompetence, které jsou v tomto prostředí užitečné. Jinde ovšem takový význam mít nemusejí, někdy mohou být dokonce hodnoceny jako nežádoucí.*“ [15] (cit. dle Vágnerová, M., 2001, s. 7). Nám známé může být rodičovské vedení k sebeprosazování se za každou cenu.

Rodina na dítě působí svým **dlouhodobým klimatem, názory, přesvědčením rodičů**, někdy **náboženskou a politickou orientací**. Rodiče poskytují dětem základní **modely chování**. Souvislost mezi konflikty rodičů a utvářením sebehodnocení dítěte definuje J. Pechar: „*Vzájemné vztahy rodičů, jejich eventuální konflikty i vnitřní*

konflikty každého z nich – celá tato složitá konstelace, rozhodující o tom, jak se bude vytvářet sebehodnocení dítěte, jeho mravní ideály a případně i rozpory mezi různými složkami jeho osobnosti - jsou výsledkem historie, která nikdy není omezena jen na tyto rodičovské postavy samotné.“ [11] (cit. dle Pechar, J., 1995, s. 14).

Stírání tradičních genderových rolí a celková proměna statusu rodiny je v posledních letech předmětem mnoha diskuzí a polemik. Dokladem toho je i další názor: „... přednost může mít i tvrzení zpochybňující takzvané tradiční pojetí soužití v rodině a manželství; jakož i názory, že tyto instituce se přežily a nenávratně končí. A že též končí takzvaná mužská a ženská role; méně radikální a obezřetněji se vyjadřující pozorovatelé mluví o rodové labializaci a uvažují o nejrůznějších variantách.“ [12] (cit. dle Plaňava, I., 2000, s. 105).

3.1.2 Škola jako prvek socializace

Vstup do školy a také celá školní docházka zastávají v procesu socializace **význačnou úlohu**. Učitelé a spolužáci jsou (kromě rodičů) dalšími vzory, podle nichž si dítě modeluje vlastní způsoby chování.

Zkušenosti, které si ze školy odnášíme, jsou bezpochyby významné pro další život. Nejen že se učíme **interagovat**, zdravě soupeřit a prosazovat se, ale zároveň si **ověřujeme úroveň svých schopností**, limitů. V důsledku těchto poznatků si utváříme dospělý životní styl, který u některých jedinců někdy ani nepodléhá změnám.

Mladý člověk se **odpoutává** ze závislosti na rodičích a **z vlivů autorit obecně**. Zato více inklinuje **ke skupinám vrstevníků** (i ve škole), s nimiž se ztotožňuje a pod jejichž vlivem na čas mění také způsoby jednání a reagování. V tomto případě hovoříme o sociální reaktivitě. Skupina dává dítěti příležitosti k četnějším a rozlišenějším interakcím. Reakce dítěte na druhé děti má jiný ráz než reakce na dospělé; dítě je dítěti bližší svými vlastnostmi, svými zájmy i svým postavením mezi lidmi. Právě proto se jen ve skupině dětí může učit takovým důležitým sociálním reakcím, jako je pomoc slabším, spolupráce, ale i soutěživost a soupeřivost.

4 Postoje a hodnoty současných adolescentů

4.1 Hodnocení - specificky lidská činnost

„Člověk se svou poznávací vybaveností je jako jediný z živých tvorů schopen další specificky lidské činnosti i- hodnocení. Hodnocení je bytostnou součástí lidského myšlení a prožívání; jeho prostřednictvím vyjadřuje člověk svůj vztah ke světu, k lidským výtvorům, k ostatním lidem, ke společnosti.“

[14] (cit. dle Rosenzweig, M., 1991, s. 5)

Jedinec od narození vnímá a pozoruje svět. Pomocí učení získává samostatně nebo i zprostředkovaně poznatky o jeho fungování, jeho reakce ovlivňuje rovněž pudová složka. Člověk se snaží stát se platným členem společnosti (být sociálně přijímán, zažívat pocity soudržnosti), zaujímat vlastní stanovisko. V tom mu pomáhá také vnímání hodnot, jež jej obklopují. Hodnocení může být **prostředkem sociální kontroly, ukazatelem sociální soudržnosti** a také **míry identifikace jedince s jeho společenstvím.**

Podmínkou procesu hodnocení je existence hodnotícího **subjektu**, hodnoceného **objektu** a samozřejmě **hledisek**, z nichž hodnocení vychází. Hudeček (1986, s. 43) vysvětluje, že problematika hodnot je založena na existenci subjekt- objektového vztahu, a na tom, jaké významy nachází subjekt ve vnějším světě, jak je prožívá, vyhodnocuje. Týž pohled nabízí Prudký (2004, s. 8). Podle něho je pojem hodnota vystižen konkrétním významem objektu pro jedince (jak důležité jsou pro něho prognózy, vize, rozhodování a strategie vlastního chování, jaká očekávání má vzhledem k ostatním lidem). Každý člověk může zastávat **osobní hodnotící postoje a vztahy** ke společnosti obecně, k jejím normám, cílům, ideálům, k druhým lidem, předmětům, k přírodním, společenským i politickým jevům, tj. současně **ke všemu hmotnému i nehmotnému.**

4.2 Hodnoty a společnost

Definovat stručně pojem **hodnoty** není dost dobře možné. Pokusme se však alespoň o rámcové pojetí. Hodnoty jsou **základními elementy lidské společnosti.** Lze je pojímat za prvé jako **objekty**, jež mají samy o sobě nějakou hodnotu, za druhé jako **kritéria**, podle nichž hodnotíme současný stav našeho širšího i užšího okolí.

Některé jsou charakteristické pouze pro určité kultury (rovnoprávnost v přístupu ke vzdělávání). Ostatní můžeme kategorizovat jako **obecně lidské hodnoty** platné v **širším světovém měřítku** (např. prioritou je lidský život a zdraví, potom až majetek). V jednotlivých kulturních oblastech shledáváme nejrůznější struktury podmíněné jednak **historickým vývojem**, jednak **současným kontextem**. Milan Rosenzweig (1991, s. 16-17) se domnívá, že v našich podmínkách lze hodnoty členit na:

- primární životní hodnoty (vedou primárně k uchování života a zdraví)
- kulturní hodnoty (zahrnují veškeré lidské výtvořiny z oblasti hmotné i duchovní, které jsou nedílnou součástí našeho života)

Obecně je snad možné akceptovat tezi, že společností přijímané a uznávané hodnoty jsou pro její členy **zdrojem jistoty a orientace** v rychle se vyvíjejícím světě, vzbuzují důvěru v uchování a aplikaci dosavadních priorit v budoucnosti.

Globální svět prochází neustále proměnami. Důležité je vědomí, že funguje na principu jakési rovnováhy a **koexistence individuálních a skupinových priorit**. Rovněž česká společnost prošla po roce 1989 několika transformacemi a s nimi se proměnilo i chápání některých hodnot a preferencí. Zásadně se změnil např. pohled na **sebeprosazení jedince**, které již nevzbuzuje negativní konotace. Využívání tvořivých dispozic jedince (byť někdy dravé) je chápáno jako **jeden z elementů podněcující rozvoj i změny ve společnosti**. V současných demokratických společnostech dochází k určité **relativizaci tradičních hodnotových systémů**. Výsledkem je potom **rozšíření spektra hodnotových orientací** dnešních adolescentů. Mnoho autorů se zamýšlí nad proměnami hodnot v průběhu času. Mezi jinými i Plaňava (2000, s. 130) uvádí mezi případy, v nichž jsou posuny zcela evidentní, např. změny v očekávání. Akcentuje, že se v naší společnosti stále zvyšují nároky na tzv. „osobní spokojenost“ a štěstí. Reflektuje také partnerské vztahy dnešních mladých, které jsou ve valné většině založeny na citové náklonnosti. Účelové sňatky, dohadované v minulosti rodiči snoubenců, jsou v naší většinové kultuře téměř tabu (s výjimkou tradic různých etnik).

4.3 Hodnoty - součást osobnosti jedince

Hodnoty spadají do motivační sféry osobnosti, determinují a také regulují lidské chování. Mívají trvalejší podobu a odrážejí se jako **motivy** v potřebách, tvůrčí lidské činnosti, přáních, chování. Nejdůležitější hodnoty se zpravidla začleňují do osobnostní

struktury (jsou **interiorizovány**) a lidé jim ve svém životě přikládají význam. Můžeme je vnímat v rovině **obecné** jako prvky života, jimž společnost připisuje sociální význam, a dále v rovině **individuální**, kdy popisujeme vztah jednotlivce k některým subjektům a objektům. Hodnocení může mít **pozitivní i negativní náboj**.

Adolescenti s velikým a upřímným nadšením reflektují a hodnotí okolní dění. Na základě vlastních analýz si utvářejí a stabilizují názor na život, na svět. V neposlední řadě si sestavují i osobní **hierarchii hodnot** (viz níže). Vytváření hodnotových hierarchií je složitý proces, jež je úzce spojen s celkovým vývojem osobnosti.

Postoje a hodnoty, jež mladí vyznávají, úzce korespondují s jejich prioritami, **osobními cíli**. Stále více vnímají **vliv aktuálních rozhodnutí** na budoucí dospělý život. Zaměřují se hlavně na blízkou budoucnost, v níž touží uspět. Chlapci tak činí dříve, preferují profesní růst. Dívky často řeší silný konflikt mezi tvorbou kariéry a založením rodiny.

Hodnoty patří mezi významné **motivační atributy** z hlediska psychologického i sociologického. Podporují dosažení individuálních i celospolečenských cílů. „*Hodnota není závislá na libosti, užitečnosti nebo štěstí. Absolutní hodnoty se neodvozují z toho, co má být (Sollen), ale z chtění, z vůle (Wollen). Nadosobní vztah, který nutně v sobě chová všechny hodnoty, je vůle, aby existoval svět*“. [5] (cit. dle Kučerová, S., 1996, s. 52). Ukazují zároveň míru úspěšnosti naplňování i karambolů a tím přispívají i k růstu společnosti.

O zvnitřněných hodnotách vypovídá zejména **naše chování**. „*Každý jsme nositelem určitých hodnot, svým chováním dáváme ostatním signál a nabídku určitých hodnot. Smyslem je i zde upozornit na potřebu sebereflexe „očíma druhých“, jako základu pro možný dialog a obsažnější komunikaci a také jako zdroj přijatelnosti či odmítání skupinou i vytváření skupinových hodnot a norem chování*.“ [13] (cit. dle Prudký, L., 2004, s. 15).

Hodnocení je značně **subjektivní proces**. To, co je pro jednoho životně důležité, může druhému připadat povrchní. Klíčové pro hodnocení samotné je uvažování člověka o tom, **jaký význam a jakou cenu pro něj hodnocené má, jak může naplnit jeho potřeby**. Rosenzweig (1991, s. 5) tvrdí, že potřeby a zájmy výrazně určují míru toho, co pokládáme za hodnotné.

Současní lidé se, ostatně jako i ti v jiných dobách, snaží **dosáhnout osobního štěstí**. To je diskutabilní a individuální meta, odlišná kulturu od kultury, charakter od

charakteru. V naší společnosti bývá na prvním místě uspokojování spotřebních nároků. Stále méně jsou instrumentální hodnoty využívány k dosažení zásadnějších životních cílů, než je koupě supermoderní techniky, náročného bydlení, nebo luxusního automobilu. Jistě, pro některé jedince jsou tyto hodnoty až „životně“ důležité (ve smyslu potvrzení si vlastních schopností atd.). A pokud neznáme osobní historii dotčených lidí, nemůžeme na jejich cíle pohlížet s despektem.

Struktura a dynamika hodnot vypovídá do jisté míry o **aktuálním ladění a stavu společnosti** (morálka, kultura). „*O vyspělých průmyslových zemích, v nichž prudce stoupá životní úroveň lidí, lze hovořit jako o konzumní (spotřební společnosti). Dokonce se objevují i názory, že nadbytek hmotných, materiálních statků vede k takovému způsobu života, v němž zaniká smysl pro vyšší životní hodnoty. Hovoříme o tzv. konzumním přístupu k životu.*“ [14] (cit. dle Rosenzweig, M., 1991, s. 15).

Lidé, kteří přestáli **náročné životní situace** (např. smrt člena rodiny, rozvod, překonání smrtelné choroby atp.), obecně pojímají osobní štěstí odlišně. Běžné denní starosti je spíše posilují.

4.4 Hodnotové orientace

Hodnotové orientace jsou více či méně stabilní systémy hodnot, které podněcují, regulují a ovlivňují naše chování. Podle nich reagujeme v určitých situacích určitým způsobem, rozlišujeme podstatné a méně důležité. Odrážejí naše **individuální** životní zkušenosti a motivují další jednání. Vycházejí z naší osobnosti, věku, míry adaptace na prostředí. „*Šíře hodnot, s nimiž se ztotožňujeme, vyjadřuje i šíři našeho pohledu na svět, schopnost chápat bohatost a mnohotvárnost života. Ukazuje nám i složitost cesty lidského rodu od počátků dějin až po současnost.*“ [14] (cit. dle Rosenzweig, M., 1991, s. 5). **Obsah hodnotových orientací je složen z našich morálních, světonázorových, filozofických a politických přesvědčení.**

Hodnotové orientace také procházejí změnami. Zejména starší generace často hovoří o ztrátě hodnot, o uvolňování nebo přímo absenci morálky. Odborníci se ale shodují v tom, že současnost přináší jiné preference, což je součástí přirozeného vývoje. Hodnotové orientace se nevytratily, pouze se posunuly nebo přesunuly. Můžeme hovořit např. pouze o jiné podobě pradávnych témat.

4.5 Hierarchie a typologie životních hodnot

Nejen představy o budoucnosti, ale také skutečné hodnoty (ať už abstraktní nebo konkrétní, individuální i obecné) jsou podle osobních měřítek **hierarchicky uspořádány**. Adolescenti s **nevyhraněným názorem na svět ustálený systém hodnot** teprve hledají. Inspirují je názory rodiny, party, kamarádů, okolí (vzorů). Důležitý je rovněž typ školy, kterou navštěvují. Za normálních podmínek tam tráví více jak polovinu „pracovního dne“.

Vytvoření (sestavení) osobní hodnotové škály je pro každého jedinečnou událostí a úkolem. Jednomu trvá déle, druhý si priority stanoví rychleji. Z toho je patrné, že tento proces jde ruku v ruce s celkovým vývojem osobnosti. Upevnění hodnot může být základem sebevědomého chování.

Mějme na paměti, že preference hodnot nebo celých žebříčků hodnot jsou **vysoce individuální**, variabilní a specificky konfigurovatelné. Subjektivní důležitost některých hodnot a cílů ovlivňují různé společně působící determinanty:

- kulturní (stereotypy)
- historické
- socio - politické
- konkrétní osobní historie
- veškeré interpersonální vztahy

Pro poznání hodnot a ceněných dolescenty je dobré orientovat se v jejich **typologiích**. Macek (1999, s. 86) se zmiňuje o hodnotách **allocentrických** (orientace na porozumění a pomoc druhým), jež vstupují do různých vztahů s hodnotami (potažmo typologiemi):

- sociocentrickými (prospolečenskými)
- estetickými (vkus a smysl pro krásu)
- intelektuálními (inteligence, vědomosti)
- emocionálními (preference silných prožitků)
- instrumentálními (získání prestiže, úspěchu, uznání druhých)
- materiálními (mít hodně peněz a majetku)

Preference různých druhů spojení jsou velice **variabilní**. U děvčat obecně převládají allocentrické hodnoty spolu s emocionálními. Chlapci kombinují porozumění

a pomoc s intelektuálními hodnotami. Ke konci období nabývají na významu hodnoty týkající se partnerských vztahů, popřípadě založení nové rodiny.

Při své roční učitelské praxi jsem s žáky diskutovala o tom, co je zajímavá, baví, tíží. Učila jsem hlavně žáky 8. a 9. ročníků. Samozřejmě jsem neměla příležitost poznat do hloubky jejich hodnotové orientace, pouze mě překvapovali nastolenými tématy. Pro ilustraci uvádím jen některá z nich. Řazení je abecední, neboť tehdejší hovory byly motivovány pouze mým zájmem (tab. 1).

EKOPROBLEMATIKA	NESPRAVEDLNOST	TĚLO	ZDRAVÍ
HUDBA	SPOKOJENOST	VÁLKY	ŽIVOTNÍ NÁZOR
KARIÉRA, POVOLÁNÍ	SPORT	VOLNÝ ČAS	ŽIVOTNÍ STYL
MÉDIA	SVOBODNÉ VYJADŘOVÁNÍ	VZDĚLÁNÍ	
MEZILIDSKÉ VZTAHY	RELAXACE	ZÁJEM A STAROST O RODIČE	

Tab. 1 Témata žáků ZŠ

4. 6 Vývoj některých hodnot v číslech

Některé hodnoty se v naší společnosti tradičně umísťují na vrcholných místech (např. rodina, zdraví, láska, peníze). Je ale zřejmé, že váha některých preferencí se mění. Zkoumáním hodnotových preferencí a jejich změn se u nás zabývá mnoho odborníků. V 90. letech získal zajímavé poznatky P. Macek a hodnotné práce poskytlo též Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR (dříve IVVM).

Prudký (2004, s. 20 – 22) uvádí některé ze změn v hodnotových preferencích v Čechách po roce 1991. Významně narůstají volnočasové hodnoty a důležitost kontaktů s přáteli a známými, zvyšuje se také spoléhání se na sebe sama. Naopak stále klesá hodnota náboženství, hodnota práce i hodnota politiky. Mírnému poklesu se

nevyhnula ani hodnota rodiny. Přesto je ale stále jednou z našich nejdůležitějších hodnot.

Macek (1999, s. 111) se zabýval mapováním názorů na ekonomické změny v 90. letech minulého století. Na položenou otázku „*Ekonomické změny v naší společnosti dělají život průměrného člověka horší, ne lepší.*“ odpovědělo 40,5% respondentů, že nemohou souhlasit, ani nesouhlasit. 29,9% lidí udalo, že s tvrzením spíše souhlasí. Součástí výzkumu pro tuto práci bylo zodpovězení téže otázky. O tom, zda se míra a znění odpovědi bude lišit, pojednáme v praktickém oddíle.

5 Problematika současné mládeže

5.1 Hledání identity, status dospělého

Vytváření, hledání a rozvoj vlastní identity je celoživotním procesem, avšak **v rámci adolescence je zásadním vývojovým úkolem**. Dalším je získání nové přijatelné sociální pozice.

Mladý člověk hledá platformu, se kterou by se mohl ztotožnit. Touží se vyjadřovat, být pochopen, snaží se srovnávat jednak svou vizáž, pak také životní názory a zájmy - zejména s vrstevníky. S nimi jej pojí pocit sounáležitosti, který se jaksí „vytrácí“ v rodině (kvůli věkovým rozdílům, rozdílným životním zkušenostem, jinému žebříčku hodnot a zájmů atp.) Současně bojuje s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém, o své pozici ve společnosti. Má ambice **získat identitu subjektivně přijatelnou** (tj. takovou, jež bude odpovídat jeho představám). Střetává se u něho zájem o sebe sama s opravdovým a nehraným zájmem o druhé. Jeho volba by měla být svobodná, i když bývá ovlivněna řadou objektivně daných determinujících faktorů.

Přesný bod, v němž se z adolescenta stane dospělý, nelze pochopitelně určit. Jak se ale zmiňuje Macek (1999, s. 87), existují indikátory, které dokončování tohoto „přerodu“ zřetelně signalizují. Počítá mezi ně hlavně přijetí určitých závazků, které vedou k dosahování osobních i společenských cílů, a dále aktivní zájem a péči o druhé lidi. Významná je i odvaha podnikat nové věci. *„Je důležité, zda převládne přesvědčení o dostupné pozitivní perspektivě vlastního směřování, sebejistota, tj. přesvědčení o vlastních schopnostech, které ji umožní využít, a z toho vyplývající ochota experimentovat.“* [16] (cit. dle Vágnerová, M., 2005, s. 323).

Kromě psychologických charakteristik identity je zajímavé poskytnout také filosofický náhled: *„Identitu lze hledat právě jen ve způsobu, jakým se člověk vztahuje k minulosti vlastní i k minulosti společenství, do něhož se vřazuje. A tak jako příběh, který o sobě můžeme vyprávět, utváří ono propojení naší přítomnosti s naší minulostí, které dovoluje říci, že uprostřed změn zůstáváme sebou samými, tak je i identita určitého společenství utvářena příběhy, kterými zůstává spjata se svou historií.“* [11] (cit. dle Pechar, J., 1995, s. 52)

Současný svět umožňuje mladým kontakt s nepřeberným množstvím kultur, zvyků, životních stylů. Jejich přáteli (někdy i partnery) se díky cestování a moderním médiím stávají lidé z celého světa. Přesto si každý jedinec nese po celý život atributy

společnosti, v níž se zrodil. Tato společnost sestává rovněž z několika proudů, které však vycházejí z jednoho společného jádra. J. Pechar (1999, s. 13) zmiňuje existenci mnoha odlišných tradic a ideových postojů, které koexistují v rámci společné „národní identity“. Z nich adolescent zpravidla přejímá za své ty, které formovaly od dětství jeho osobnost. Podotýká i to, že: *„Není to tedy nikdy jednoduchá identifikace s národním kolektivem, nýbrž vědomé vřazení se do jeho složitě spředené historické souvislosti, které je vždy založeno na volbě z řady možných identifikací s určitými jejími liniemi.“* [11] (cit. dle Pechar, J., 1995, s. 13)

Adolescenti postupně získávají charakteristiky, které jim přiznají **status dospělého**. Plní zadané obsahy práce, disponují potřebným vzděláním a kvalifikací, aktivně se podílejí na moci a vlastnictví, naplňují zvolený životní styl, tvoří si a udržují životní úroveň.

5.2 Identita a zevnějšek

Proměna zevnějšku výrazně poznamenává chápání vlastní identity a snahu po dosažení sociální prestiže. Jedinec změny přijímá jednak s ohledem na **sociální reakce** (vrstevníci, rodina), jednak hodnotí, zda jeho zjev odpovídá jeho **vlastní představě o určité míře atraktivity**. M. Vágnerová (2005, s. 328) uvádí, že adolescent zcela přirozeně srovnává vlastní fyzické parametry s vrstevníky. Ovlivňují ho také soudobé ideály krásy.

Někteří dospívající změny a jejich důsledky vítají (např. počátek růstu vousů). Jiným trvá ztotožňování s novým vzezřením déle a provází je např. **popírání reality** (nošení volných oděvů atd.). Svému tělu věnují větší pozornost než kdy předtím. Spokojenější bývají adolescenti než pubescenti. Je zajímavé, že dosti **kritický postoj ke své vizáži** zaujímají i jedinci obecně přijímaní za „hezké, atraktivní“. Odpovídá-li jejich vizáž současným požadavkům, bývá jim oporou pro **zdravé sebevědomí**. Pokud je s nimi v rozporu, způsobuje často **nižší sebevědomí**, pocit malé prestiže potažmo dojem neatraktivnosti pro druhé pohlaví. Dále může tělesná odlišnost vyvolávat pocity zklamání, úzkosti, napětí, nespravedlnosti (např. chlapec si vybral děvče s většími prsy). Není správné hodnotit tyto pocity jako infantilní, neboť prestiž je v tomto věku ještě dosti závislá na fyzických přednostech. Později se to však částečně změní.

Velice frustrující bývá **opožděný pohlavní vývoj** a s ním související **dětský zevnějšek**. Nejen že jedinec může být vystaven posměchu a agresi (v některých

případech až šikaně), ale bývá mu také **přisuzována dětská role**, přestože už dítětem není.

5.3 Obtíže v přijetí sebe sama

V období puberty a dospívání dochází ve spojení s hledáním „dospělé identity“ k mnohým obtížím (**dezorientace, zmatenost a nejistota** ve vztahu k sexualitě, volbě povolání, tvorbě životního stylu, pochybnosti o vzhledu nebo o vlastních schopnostech, o přijímání morálních hodnot). Nadešel čas opustit roli a identitu dítěte, ale ještě nenastalo přijetí sebe sama jako dospělého. „*Mladí prožívají v dospívání střídavě období, kdy překypují energií, a období melancholie a zádumčivosti. Je to čas, kdy se utváří jejich sebepojetí, a proto je normální, že procházejí krizí identity.*“ [8] (cit. dle Melgosa, J., 2003, str. 102).

Komplikace v sebepřijetí působí i rozvoj **abstraktního myšlení**. Mladí **o sobě uvažují v hypotetických intencích** (kým a jakým bych mohl být) ve smyslu lepší vizáže, lepších osobnostních vlastností a podobně. Ale střet s realitou v nich vyvolává zvýšenou sebekritičnost.

Rodiče jsou také někdy překážkou v adolescentově sebepřijímání se. Oproti jejich očekávání využívá mechanismy, které pro ně nejsou zcela přijatelné a naopak rodiče nemusejí specifikovat své požadavky úplně přesně. Vzniká tak prostor pro různé **dezinterpretace a znejistění dítěte**.

Úlohou a projevem rodičovské odpovědnosti je vedení, kdy rodiče dětem přednesou na rovinu svá očekávání, nároky a pravidla (např. škola, údržba pokoje, čas návratu domů, přímý přístup v komunikaci) a poté jim za přiměřené kontroly postupně dopřávají **stále větší svobodu v rozhodování o sobě samém a důvěru**. Dospívající tak mohou získávat další kompetence, které dokladují klesající potřebu závislosti na rodině.

5.4 Anticipace vlastní budoucnosti, nezávislost, osobní vliv, role

Dříve či později si každý dospívající začne klást otázky o smyslu svého života: „**Kdo jsem? Jak mě přijímá mé okolí? Co se ode mě očekává? Kým a čím se chci stát? Co chci v budoucnu podniknout?**“

S těmito otázkami a rozhodnutími úzce souvisí proces získávání **nezávislosti** na rodičích ve smyslu **duševním, citovém a samozřejmě ekonomickém**. Jistá rizika jsou v **nedočkavosti a nezkušenosti**, se kterou jí chtějí dospívající dosáhnout. Rychlý rozvoj kognitivních funkcí je může mylně svést k dojmu, že mohou leccého (tedy také

osamostatně) dosáhnout „ted' a tady“ i za cenu překročení osvědčených vzorců chování. Často bývají nemile překvapeni a zklamáni následnými společenskými **sankcemi**. Ale ztráta některých iluzivních představ je tu, stejně jako v jiných vývojových obdobích, zcela přirozená a nezřídka vede k **morálnímu posílení jedince**.

Získávání nezávislosti, pokud jde o skutečně míněný proces, má šanci být úspěšné tehdy, pokud je **postupné, plynulé, uvědomělé** a vede k přijetí nejen **práv**, ale také **povinností, závazků a osobní zodpovědnosti** ze strany adolescenta.

Adolescenti často žijí v domnění, že s osamostatněním vzroste i jejich **vliv** na některé procesy a události. Postupně dojdou k poznání, že **jsou limitováni** různými faktory a musí se podřizovat „obecným zájmům“. V případě rolové volby ale nejsou příslušníci naší společnosti předem determinováni, jejich volba bývá svobodná.

5.5 Ideály

V téměř každém údobí života upínáme své snažení a vynakládáme svou energii pro nějaké ideály. U dospívajících hrají ideály a víra v jejich naplnění **značnou úlohu**. Při jejich prosazování dokáží být dosti **nekonvenční, originální, tvořiví a nedají se snadno odradit**.

Kvalita ideálu může být různá. Od činností orientovaných na **stav okolního světa** (činnost v organizacích na ochranu přírody, v peer programech, v ochraně lidských či zvířecích práv, sbírání podpisů pod petice proti rušení středních škol- jako např. v roce 2010, nebo současná iniciativa „Maturanti proti“ zaměřená proti podobě nové státní maturity aj.), po činnosti uspokojující ambice **prosadit vlastní osobu** (orientace na úspěch ve škole, ve sportu, v modelingu, v jiných zájmových aktivitách).

Vlivem **nižších životních zkušeností** si mladí lidé nejrůznější skutečnosti idealizují a nezřídka jejich očekávání dospívá k **deziluzi**. V tomto momentu je nezastupitelná pomoc dospělých. Ti mohou pomoci při vyrovnávání se se zklamáním, dát podnět pro další činnost a nabídnout pohled na věc ze širšího úhlu.

Jiným důležitým důvodem deziluze bývá **nerealistický pohled na sebe sama**. Melgosa (2003, s. 98) uvádí 2 krajní polohy, které pramení z nezkušenosti adolescentů. V rámci první si adolescenti připadají velmi sebejistí a schopní. Pro druhou je typický sklon k sebedoceňování, tedy jev, který je podstatně častější.

5.6 Škola a její problematika

Aktuální sociokulturní vývoj podmínil rozvoj **trendu celoživotního vzdělávání**. Kdo se touží uplatnit, musí se mu přizpůsobit, sledovat různé změny a být **flexibilní**.

Dítě se ve škole setkává se **stále náročnějšími požadavky než dosud** (těžší úlohy, jiný způsob hodnocení a přípravy na výuku, srovnávání se spolužáky, sourozenci). Je úkolem rodičů i pedagogů, aby toto náročné období dítěti pomohli zvládnout a aby společnými silami eliminovali jeho negativní dopady. Langmeier (2006, s. 117) popisuje, že na starší žáky ale již výrazněji působí mimoškolní vlivy.

Žáci si vytvářejí **strategie** pro zvládnání školních nároků. Někteří z nich plní pouze nejnnutnější penzum úkolů, které **uspokojí nároky** rodičů a významněji je nezatěžuje. Tak stráví dobu, než se osamostatní (např. ekonomicky po vstupu do prvního zaměstnání). Jiní studují s vědomím toho, že se učí **sami pro sebe**, že **pomocí vlastní aktivity snáze dosáhnou svých cílů**.

Ukončení povinné školní (středoškolské) docházky je významný **sociální mezník**. Zpravidla se děje okolo 15. (19.) roku věku. Úlohou posledních ročníků školy je pomoci dětem **zorientovat se v míře osobních předpokladů při výběru budoucí profese**. Šťastnější žáci si volí podle individuálních vlastností a schopností. Někdy sehrává úlohu přání rodičů či blízkých nebo fakt, že jsou tato povolání právě „v kurzu“ a jsou dobrým východiskem pro žádoucí sociální postavení. **Správná volba** předjímá dobrý rozvoj a **posilování kompetencí**. Mnozí studenti nejsou jasně rozhodnutí, a proto raději volí všeobecné vzdělání (např. gymnázia). Získají tím dostatek **času k odpovědnější a uvědomělejší volbě**.

5.6.1 Problematika motivace, druhy

Ve vyšších ročnících škol jsou někdy učitelé překvapeni (zaskočeni) zjevným nezájmem dětí o probírané učivo, jež může být způsoben **poklesem motivace k učení**. Ta pramení např. ze samotné osobnosti adolescenta, z rodičů, z pedagogů, nevhodného prostředí atd.

Nezřídka učitelé při hodině vyslechnou poznámky typu: „K čemu mi tohle bude? Proč se to mám naučit, když si to kdykoli najdu na netu?“ V souvislosti s narůstajícím rozsahem učiva a změnami našeho školského systému nejsou tyto námitky jistě docela bezvýznamné.

Pedagogovy profesní dovednosti mohou značně ovlivnit motivaci žáků. Zvolené **metody výuky**, ale také **přiměřený dialog** s dětmi, **nastavení pravidel**, jejich

oboustranné dodržování, přispívají k důvěře žáků, že učení má smysl. Každý pedagog by si měl ujasnit (dle vlastního uvážení a vzdělávacího programu), které poznatky řadí k nutným základům společenské gramotnosti a bude je vyučovat, a ty, jejichž bezprostřední neznalost nebude žáka později limitovat. Podmínkou zůstává to, že se učitel o nich alespoň zmíní, dá žákům prostor pro otázky, odkáže je na další zdroje. Za rozsah a kvalitu zmíněných poznatků musí učitel plně převzít svoji zodpovědnost.

Osobnost žáka je též klíčová. Někteří žáci jsou **vnitřně motivováni**. Touží po: dosažení výsledku, odhalování principů fungování světa, pocitu, že získávají potřebné kompetence. Jiní pracují díky **vnějším pobídkám** (ze strany rodičů, kamarádů: nový PC, značkové oblečení, uznání v partě a další).

5.6.2 Vztahy k učitelům

Rovněž postoje k učitelům se proměňují. Formálně daná nadřazenost učitelské autority už není bezvýhradná. Žáci jsou více vnímaví a kritičtí k jejich **profesním kompetencím** (jak učí) a **osobnostním kvalitám** (jsou spravedliví, drží slovo, „jsou fajn a v pohodě“- míněno dobře emočně ladění). Ve svých soudech o učitelích se mohou dopouštět chyb. Zejména vlivem nepřesností či tzv. **halo efektu**, jež šíří žáci starších ročníků. Dospívající nebývají natolik zralí, aby si předem rozvážili adekvátní reakce na jednání učitelů. V souvislosti se sebepotvrzením chtějí dosáhnout jistého uznání a **být respektováni i učitelem**. To ovšem vyžaduje určitou úroveň vyspělosti, kterou ne každý žák oplývá. Jelikož nemohou s učitelem vést rovnoprávnou diskuzi, začínají s ním **polemizovat**. Uchylují se i k méně vhodným způsobům komunikace. Chtějí učitele provokovat, vyvést z míry, popřípadě znemožnit před ostatními. Tím může dojít ke **snížení jeho sociální prestiže**. Méně odvážní studenti nevyhledávají přímé konfrontace, neboť jsou si vědomi případných sankcí. Uspokojí je **zesměšňování učitele v partě**, která sdílí podobné pocity. Na adresu učitele tak vznikají různé přezdívkové, je předmětem karikatur, scének dávaných k dobru o přestávkách apod. Horším projevem je známý **negativismus**, kdy žák odmítá plnit učitelovy pokyny. Činí tak buď proto, že nechápe jejich smysl, nebo proto, že chce učitele provokovat. Pokyny plní doslova (např. stříhá, běží si sednout) nebo je drzý, dělá nevhodné grimasy. Je otázkou profesní cti učitele, aby tyto projevy reflektoval v klidu. Případy z nedávné doby ale ukazují, že obstát v popsanych situacích je obtížné nejen pro začínající pedagogy s menšími zkušenostmi, ale také pro kantory s letitou praxí. Proto je nadmíru

důležité, aby pedagog uměl reagovat v zátěžových situacích a své jednání včas korigoval.

5.6.3 *Kyberšikana ve škole*

Kromě jiných projevů **přímé agrese vůči učiteli** (např. verbální nebo mnohdy závažnější fyzické napadení) se dnes objevují stále častěji **útoky pomocí multimediálních zařízení**. Primárně mají dehonestovat osobu učitele před velkou masou lidí (např. videonahrávky bezradného učitele na profilech sociálních sítí).

Položme si otázku, do jaké míry je žádoucí a nutná přítomnost osobních nahrávacích aparátů žáků ve výuce? Některé školy již ukotvily ve svých vnitřních dokumentech jasná pravidla pro jejich užívání.

5.6.4 *Nezvládání školních nároků, školní neúspěšnost*

Potíže s prospěchem i přijetím role studenta mohou pramenit kromě **nedostatku studijních schopností** i z **běžných denních problémů** v pocitové a emocionální sféře života. Dospělí je často přehlížejí nebo bagatelizují. Adolescenta mohou trápit rovněž: strach ze selhání ve výkonové situaci, kognitivní úzkost, sociální blokáce, nízké sebehodnocení, obecná úzkost, nedostatek IQ schopností, nevhodné učební strategie, neschopnost rozvrhnout si přípravu, nízká motivace - resp. orientace na úspěch /vina rodiny, učitele- neumí vzbudit zájem, nerespektuje individualitu žáka.

Tento **výčet není úplný**. Uvažme, že adolescenta zasahují nejrůznější specifické problémy (i případná **chybná volba školy**). Zvolený směr lze někdy přizpůsobovat momentálním okolnostem. Život sám přináší často změny a je důležité, aby jedinec nebyl pasivní, **pokusil se na problémy reagovat**. K tomu potřebuje pochopení a pomoc rodičů i pedagogů.

5.7 **Parta v životě pubescenta**

Pubescenti se více orientují na vztahy mimo rodinu, přednost má svět kamarádů a vrstevníků. Parta je dalším článkem v procesu socializace a nabývání pocitu vlastní autonomie. Učí dítě mnoha druhům projevů, umožňuje mu **společenské a citové dozrávání**, postupné **rozšiřování sociálních vazeb**. Jedinec tu nachází **zázemí** pro svůj osobní rozvoj, pro sebevymezení. S kamarády se **ztotožňuje**, cítí se více nezávislý, naplno projevuje svou individualitu. Přímou se od něho očekává nenucené a spontánní chování. Slovníkem dnešních dospívajících má být zkratka „v pohodě a COOL“.

Kromě vztahového rámce kontaktů s vrstevníky se mění i **struktura a kvalita zájmů a rolí**. Dospívající opouští přisouzenou roli dítěte a hledá ve spoustě alternativ tu, s níž by se zhostil role dospělého. Někdy chybuje. „Přešlap“ není tragickou událostí. Hledání je naprosto přirozené a dříve nebo později se jedinec vžije do dospělých rolí a vztahů. Účast na životě v partě vede rovněž k **potvrzení sociální identity** (člověk sdílí stejné hodnoty a zážitky s lidmi stejně se vymezující věkové skupiny). Přijímá zároveň **nové role spojené s vyšší prestiží** (např. student VŠ, absolvent mající kompetence k výkonu určité profese).

Cílem života v partě bývá **snaha stát se v prostředí vrstevníků oblíbeným a uznávaným**, společně sdílet prožitky, požívat důvěru ostatních, otevřeně komunikovat.

V pozdějším věku adolescenti oceňují obzvláště **možnost mít se komu svěřit**, požádat o radu, sdílet pocity, důvěřovat. Kvalitu vztahů začínají ovlivňovat **osobnostní charakteristiky členů**, tj. spolehlivost, empatie, schopnost vyslechnout, poradit, nesoudit. V pozadí již jsou znaky typicky dětské (jako např. výška a síla, tělesná atraktivita, dobrá finanční zajištěnost a z ní plynoucí výhody).

Touha po blízkém přátelství je nyní větší u děvčat, neboť do něho vkládají více emocí. Oproti tomu chlapci se soustřeďují do různých skupinek, které spojují především společné zájmy a emocionální zaměření pro ně není nejzásadnější.

Vztahy vzniklé v tomto období mají **tendenci přetrvávat dlouhodobě**, případně přerůst do **celoživotních přátelství**. Pokud se už pubescent naučí uzavírat kvalitní vztahy, pravděpodobně uplatní stejný princip také v adolescenci a později.

Parta je výjimečná tím, že dává prostor zabývat se **tématy** blízkými všem členům. Nezřídka se liší od těch běžně společensky diskutovaných. Ovlivňuje také **vnějškové projevy** jako druh oblečení, účes, poslech druhu hudby atd. (viz níže).

5.7.1 Funkce party

Stejně jako jiné sociální skupiny, plní i parta své specifické funkce. Přehledně je uvádí J. Melgosa (2003, s. 83 a 84):

- prostor pro srovnání sebe sama a ostatních (tělesné, intelektuální, citové, sociální změny)
- učí jednání s druhými (tato schopnost se bude uplatňovat po celý život)
- zázemí pro formování vlastních morálních hodnot a zásad (tedy již ne přebírání z rodiny)

- poskytnutí emocionální podpory v případě krize v rodině (důvěrný rozhovor, společně prožité chvíle), odreagování se od osobních problémů
- přijetí zásad platných ve společnosti (soudržnost, solidarita, vědomí příslušnosti ke skupině, kamarádství, ale i soupeření s jinými skupinami)
- pomoc při formování vlastního sebevědomí (včetně přiměřené osobní spokojenosti a stanovení budoucích cílů)

5.7.2 Formování a geneze party, pozice v ní

Parta sdružuje **jedince sobě podobné**, nejčastěji věkově blízké, původem ze stejné sociální skupiny, navštěvující stejnou školu, sledující společné zájmy, vyznávající určité hodnoty. Členové jsou **skupinově konformní** a vyznávají jisté **skupinové standardy**.

Parta prochází za své existence **genezí**. Rozlišujeme skupiny tvořené jedním pohlavím a smíšené party. Mění se zastoupení členů dle pohlaví, profiluje se **hierarchie vedoucích členů a ostatních**, někteří odcházejí, jiní přicházejí. Přibližně okolo 16. roku jsou skupiny poměrně dobře strukturované, plně funkční a co do soudržnosti dosti pevné, přičemž často sdružují zástupce obou pohlaví.

Dítě si se vstupem do skupiny vrstevníků hledá a buduje svoji **pozici**. Dosahuje jí na základě svých osobních vlastností a psychických schopností. Typický **vůdce** bývá aktivní, silný, umí se velice dobře ovládat. **Řadový člen** mívá naopak sklony k submisivitě a ustupování, pasivnímu přejímání názorů druhých. To svědčí o jeho nižším hodnocení vlastních kompetencí, o nejistém a úzkostném vztahu k sobě. Pro úplnost uvedme ještě **další role** členů: mluvčí, bavič, organizátor dění, donátor, člověk řešící následky problémů atd.

Člen party pozoruje a hodnotí chování a postoje ostatních členů. Chápe určitou hierarchii, analyzuje svůj status ve skupině. Uvažuje o vzájemných vztazích mezi jednotlivými členy i jím samým.

5.7.3 Negativní aspekty

Chování mladších adolescentů je typické **malou kritičností**, silným, někdy až fanatickým **přístupem k napodobování**, touhou signalizovat specifický životní styl (např. oděv, komunikační styl - známý studentský slang apod.)

Velice nebezpečným se jeví specifický druh podněcování partou, obecně známý jako **tzv. hecování**. Jde o navádění k provádění činů, které mají prokázat fyzickou či

psychickou způsobilost jedince. Tato činnost je typická pro deformované skupiny. V posledních 5 letech se stále častěji objevují zprávy o zraněních či dokonce úmrtích adolescentů v důsledku hecování. Nebezpečí skrývají party, které členy ponoukají k překračování jejich morálních a etických zásad a někdy se ani netají svým **asociálním a antisociálním zaměřením**.

Někteří mladí lidé nejsou schopni se kvůli svému **samotářství** (v důsledku studu či vlastního rozhodnutí) do žádné podobné skupiny začlenit. Nevytvářejí ani přátelské či partnerské dvojice, ačkoli by si to třeba přáli. Mnohdy si tím komplikují zdárný vývoj svých sociálních vztahů. I v době převratných sociálních sítí existují „nedobrovolní samotáři“.

5.7.4 Životní styl: vzhled, odívání, hudba, sociální sítě

V období dospívání mají mladí několik dilemat. Chtějí se **odlišit od masové kultury** a zároveň **najít svou identitu**, vyrovnat se či napodobit ostatní členy party. Současně na ně působí známé osobnosti - **idoly**, jež diktují módní trendy v oblékání, životním stylu. Adolescenti, kteří původně toužili po vlastní individualitě, svoji image buďto stylizují (např. dle zvyků v partě), nebo **uvíznou v** původně odmítané **uniformitě** masové kultury, která jim poskytuje velkou **jistotu pozitivní akceptace**. „*Problémem může být vyvažování přirozeného egocentrismu a snahy o autentičnost a autorství na jedné straně a nutnost přizpůsobovat a měnit vytyčené cíle a cesty k nim vedoucí podle nových okolností*“. [7] (cit. dle Macek, P., 1999, s. 101). Skutečná individualita osobnosti tkví v preferování a prezentování svého **osobitého stylu** bez větších ohledů na společenský ohlas. Získává se postupným zráním.

Někteří adolescenti **demonstrují svoji odlišnost** (od dětí i dospělých) a **sociální identitu vlastní skupiny pomocí oděvu**. Cílem je získat pozornost, demonstrace finančních poměrů, provokace či vyjádření moralizujícího postoje ke konzumní společnosti. Časté změny stylu signalizují to, že adolescenti si stále ještě nejsou s sebou jistí.

V posledním dvacetiletí pozorujeme výrazný „boom“ v **požadavcích na vizáž mužské populace**. Postupně se u nás vžívá pojem „**metrosexuál**“ pro muže někdy až přemrštěně pečujícího o vlastní vzhled. „Ženskou krásu“ prezentují nesmyslné módní trendy štíhlosti nebo upravenosti. Adolescenti bývají **frustrováni**, že jich nedosáhnou. Někdy užívají až zoufalé metody se závažnými důsledky (např. známé poruchy příjmu

potravy vedoucí i k ohrožení zdraví a života, plastické kosmetické operace nezletilých, srdeční kolapsy sportovců po užívání např. anabolik a steroidů aj.). Z fyziologického hlediska není reálné ztotožňovat se s udanými vzory. Už jen proto, že každý disponuje jiným genofondem.

Velmi zavádějící je domněnka, že tyto nesnáze trápí hlavně a pouze dívky. **Také chlapi jsou pod vlivem party** schopni radikálně měnit vzhled (např. nadměrným posilováním) a tím si připravovat budoucí zdravotní obtíže.

Významným pojícím elementem dospívajících je již několik desetiletí **tzv. populární hudba**. Nyní však ještě více, zvláště kvůli fenomenálnímu rozvoji reprodukčních médií, častému pořádání koncertů a festivalů a snadné dosažitelnosti díky internetu. Značnou úlohu hrají také **tzv. sociální sítě** (např. Twitter, Facebook), které sice urychlují komunikaci a dovolují kontakt lidí na velké vzdálenosti, ovšem na úkor přirozeného kontaktu „tváří v tvář“. I z tohoto důvodu se rozvíjí významný fenomén dneška- **solitérství**.

Výše zmíněné poznatky můžeme shrnout do obecného, nikoli však banálního tvrzení. Dospívající, kteří uznávají osobně ověřené hodnoty a postoje, jsou si vědomi svých kvalit a jsou citově stabilní, podléhají méně tlakům skupiny a přejímají pouze ty její hodnoty, se kterými se ztotožňují.

Postupem času dochází k odklonu od party a častějšímu vyhledávání intimních vztahů v oblasti sexuality a partnerského života. Probíhají první experimenty ve vztahu k opačnému pohlaví.

5.8 Vývoj sexuality a partnerských vztahů, ideály a vztahy

Po celou adolescenci jsou vývojovým úkolem **počáteční experimentace** v erotických vztazích, prožívání prvních lásek, prvních sexuálních aktivit (včetně autoerotických) a **příprava pro partnerský a rodinný život**. Výsledkem je získání elementárních poznatků jednak v rovině vztahové, dále potom hlubší a užitečné poznání vlastních tendencí vzhledem k sexuálním interakcím.

Vývoj sexuálních vztahů se odehrává v několika **etapách**. Na samém počátku je **uvědomění si vlastní sexuality, objevování sebe sama**. U dívek se dostavuje s růstem prsou a první menstruací. U chlapců počíná s prvními polucemi a následnou záměrnou masturbací. Ta je důsledkem bezprostřední potřeby ukojit pohlavní puzení (i kvůli nedostatku příležitostí k heterosexuálním aktivitám). Chlapi jsou při **referování** o stavu svých sexuálních kompetencí **vrstevníkům** sdílnější než dívky,

neboť jim to napomáhá zvyšovat jejich sociální status. S masturbací začínají dříve než děvčata a provádějí ji s vyšší frekvencí. Dnes autoerotické praktiky netabuizujeme, jak tomu bylo v minulosti. V dívkách zpravidla probouzí sexuální pud až zájem případného partnera a nemají potřebu si své zkušenosti vzájemně sdělovat.

Dospívající postupně upouštějí od kontaktů ve větších skupinách a věnují se **navazování partnerských dvojic** toužících po intimitě. Několik stabilních párů někdy vytváří skupinky, které tráví čas společně při volených akcích.

Výběr partnera se řídí kromě fyzické přitažlivosti také vlastními zájmy adolescenta či preferencí určitých hodnot. „*Osobnostní vlastnosti dospívajících a z nich vyplývající projevy chování ovlivňují již volbu, resp. akceptaci určitého partnera. Volba partnera je předurčena dřívějšími zkušenostmi, není na nich nikdy zcela nezávislá.*“ [15] (cit. dle Vágnerová, M., 2001, s. 9).

Navazování vztahu prochází fázemi. Na počátku je zalíbení či **zamilování** se (někdy i platonické). Následuje vzrušující „flirtování“ a vymyšlení „strategií“ pro **získání pozornosti** druhého. Pokud je úspěšné, dochází k prvním **osobním kontaktům** (schůzky, držení se za ruku, drobné polibky). V této době se adolescenti se svou láskou rádi prezentují na veřejnosti, protože tím v očích okolí vzrůstá jejich sociální prestiž. Zejména dívky si vytvářejí iluzi, že euforická láska bude doživotní a dojde naplnění v manželství a rodině. Někdy o ni brzy přijdou, jindy se opak stane pravdou. Z prosté potřeby nebo i ze zvědavosti dochází k **prvnímu sexuálnímu styku**. Jde o významný mezník, který symbolizuje vstup do dospělosti. Děvčata jej spojují s potřebou citového vztahu, chlapci stojí obvykle o jeho fyzickou podobu. Nevydařený první styk může některé jedince traumatizovat.

Soudobé pojmání sexuality boří nejrůznější tabu. Vlivem osvěty se proměnil vztah k **plánování rodičovství**. Adolescenti více zohledňují své ambice a investují do ochrany před předčasným mateřstvím a rodičovstvím. T. Katrňák s kolegy (2011, s. 86) ve své studii z roku 2008 uvádějí, že z 1000 respondentů ve věku 15 – 17 let jich celkem 78,7% přiznalo, že při svém prvním pohlavním styku použili některou z metod antikoncepce. Zvláště dívky bývají zodpovědné, nestávají se již matkami okolo 19. či 20. roku, jak tomu bývalo dříve. Stále se objevují jedinci, kteří svým rizikovým sexuálním chováním ohrožují druhé (zejména pohlavně přenosnými chorobami). Tento jev je nebezpečný. V České republice narůstají každoročně počty lidí nakažených virem HIV.

Adolescenti mají pro malé množství zkušeností a zamilovanost sklony **idealizovat si své první partnery**, přehlížet jejich nežádoucí vlastnosti. Takové vztahy většinou nejsou perspektivní a končí **rozchody**. Důležitou součástí partnerského (později i manželského) života je přijmout druhého s vědomím oboustranné nedokonalosti.

Zajímavý je projev, kdy ve vztazích lidé **opakovaně preferují určitý typ** partnerů, jež např. nejsou úplně optimální pro vytvoření zdravého funkčního vztahu. Jedná se o lidi nevyzrálé, mravně nestálé, závislé, agresivní a podobně. Svazky a vztahy s takovými lidmi nesou riziko vedení nezdravého a nevhodného životního stylu, který může dotčenou osobu až ohrožovat. V podstatě proto je dobré vědět o tom, s kým a jak se dospívající stýkají.

5.9 Rodina, konflikty

V celé historii lidstva se ruku v ruce s pokrokem odvíjely konflikty staré a **mladé generace**, která bývala v **opozici** ke „starým“ řádům a tradicím. V souvislosti s procesem osamostatňování dochází v dospívání v komunikaci rodičů a potomků ke stále častějším nedorozuměním, která mohou vyústit až ve spory a konflikty. Pohled adolescentů na vlastní dospívání a jeho interpretace se může značně lišit od rodičovské. Typická je **zvýšená kritičnost** nejen ke své osobě, ale **zejména k rodičům** a všem **ostatním autoritám**. Macek (1999, s. 79) varuje, že předimenzované rozpory mohou vést až ke generalizaci negativního postoje jednak vůči rodičům, jednak vůči dalším formálním autoritám.

5.9.1 Důvody vzniku konfliktů

Spory a konflikty pramení z mnoha okolností. Zásadní bývají **okolnosti rodinné** (rodiče jednají v rozporu se vštěpovanými zásadami. Potom klesá jejich autorita, respekt a přestávají být jednoznačným kladným vzorem.). Roli hrají i **kulturní proměny**, které přirozeně provázejí každou dějinnou etapu. Mezi další **příčiny nedorozumění** počítáme:

- věkový rozdíl a sním související jiné životní názory, hodnoty a postoje
- kulturní a společenské změny / vnášení alternativních prvků
- vědecký pokrok
- větší společenská rivalita, menší solidarita
- proměny životního stylu

Účastníky sporu bývají rodiče, učitelé, sousedé, ostatní dospělí. V osobní rovině se **adolescenti** ocitají v pozici těch, kteří **experimentují** a mají (často mylný) pocit, že jsou „pány situace“ a vědí sami nejlépe, co mají dělat. Navenek prezentují svůj „nadhled“. V případě problémů ale někteří přiznávají, že pomoc členů rodiny je pro ně trvale významná a dokáží ji využít.

5.9.2 Řešení konfliktů

Převládající typ komunikace při řešení problémů významně ovlivňuje jednak dlouhodobá a současná **atmosféra v rodině**, jednak také **aktuální životní situace** jejích členů. Tam, kde jsou déle vztahy konfliktní a problémové, lze očekávat podobné tendence i do budoucna. V určité chvíli si adolescent uvědomí, že přes všechny důležité vztahy je **rodinná síť neoddělitelnou součástí jeho života**, je zdrojem podpory, přijetí, a jeho vztahy s rodiči se zklidní a stabilizují.

Děti očekávají od rodičů citovou podporu. Preferují **upřímný dialog** podmíněný vzájemnou důvěrou. K porozumění přispívají **spolupráce, snaha porozumět si**, pomoci si. Rodiče oceňují projevy uznání, lásky, někteří i vyjádření vděčnosti a pomoc svých dětí. Důležité je **udržování pozitivních vztahů** s rodiči, **otevřená komunikace, začlenění rodiny** do dalších sociálních struktur.

Někteří adolescenti **přijímají rady** ověřené životními zkušenostmi rodičů rádi. Preferují **v praxi úspěšně používané vzorce**, příklad rodičů, nikoli **mentorování**.

Často se setkáváme s pojetím **prožít si raději zkušenost osobně**, tzv. „na vlastní kůži“, než přijmout radu. Tento způsob doprovází dospívající po staletí, v některých kulturách je dokonce považován za jeden z nejdůležitějších principů dospívání (např. sbírání zkušeností v partnerských vztazích, vyzkoušení, jaké mezní chování je společnost ještě schopna tolerovat).

5.10 Generační konflikt

Ne vždy jsou názory rodičů a jejich potomků na obecně respektovaný model chování a morálky ve vzájemném souladu. Příčiny sporů se v moderní době výrazně nezměnily, ale vztahy obou stran se dosti zkomplikovaly. V současném světě mezi rodiči a jejich dětmi také probíhá **tzv. generační konflikt**, někdy **skrytý**, jindy **otevřený**. Melgosa (2003, s. 22) dokonce uvažuje v souvislosti s velmi rychlým

rozvojem a dramatickým uvolňováním společenských pravidel až o „**generační propasti**“.

Plaňava (2000) není tolik pesimistický a mezigenerační diference a konflikty nutně nepovažuje za výrazně odlišné od těch, jež probíhaly v předchozích generacích.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Cíl výzkumu

Hlavním cílem této práce je postihnout a reflektovat hodnotovou orientaci studentů posledních ročníků pěti středních škol a následné srovnání jejich hodnotových preferencí.

Dalším úkolem bylo zjištění, jakým způsobem vnímají mladí lidé (často ještě ekonomicky ne plně aktivní) současnou ekonomickou a společenskou situaci v naší zemi.

V této kapitole se chci věnovat závěrečné sumarizaci a interpretaci výsledků výzkumu. Zhodnotím, zda se potvrdily nebo byly vyvráceny vytýčené hypotézy.

6.1 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor byl vytvořen z celkem 150 studentů 5 středních škol Jihočeského kraje. Konkrétně se jedná o 2 školy z bývalého okresu České Budějovice, 2 z okresu Český Krumlov a 1 z okresu Prachatice. Cílovou skupinu jsem volila s ohledem na to, že někteří studenti byli mými žáky při mé roční asistentké praxi.

Největší skupinu tvořily žákyně Střední pedagogické školy v Prachaticích (dále i jako SPgŠ) - 53. Na druhém místě co do počtu respondentů figuruje Biskupské gymnázium v Českých Budějovicích - 36. Celkem 25 studentů pocházelo ze Střední zdravotnické školy v Českém Krumlově (dále i jako SZŠ), 23 z Integrované školy stavební (dále i jako IŠS) v Českých Budějovicích a 13 ze Střední průmyslové školy strojní a elektrotechnické tamtéž (dále i jako SPŠ). Z hlediska genderového zastoupení jednoznačně převážily dívky. Dotazník vyplnilo celkem 107 z nich (1 ne zcela úplně). Chlapců bylo 43.

6.2 Metodika

Pro získání údajů použitých v práci jsem použila metodu dotazníkového šetření, jež bývá hojně užívána v oblasti společenských výzkumů. V krátkém čase (od 25. dubna do 5. května 2011) jsem shromáždila veškeré vyplněné dotazníky (tedy 150 kusů). Tento způsob ocenili především maturanti, protože v inkriminované době vrcholila jejich příprava na první státní maturity. Přesto měli dostatek prostoru pro

klidné a uvážlivé vyplnění dotazníků, byli seznámeni s cílem a podmínkami výzkumu. Počítalo se s dotací 45 minut, ovšem vyplňování většinou proběhlo do 20 minut. Samotnému šetření předcházely alespoň 2 konzultace s učiteli dotčených studentů. Cílem bylo vzbudit jejich důvěru k dotazníku a následně ji převést na studenty tak, aby jejich odpovědi byly pokud možno pravdivé a upřímné. Studenti dostali možnost kdykoli se v průběhu šetření dotázat na nejasnosti a byli ujištěni, že vše je anonymní. Úlohu sehrál rovněž fakt, že v každé dotazované třídě jsem osobně znala minimálně 2 studenty.

Dotazník byl převzat z průzkumu agentury Sofres- Factum pro Lidové noviny s drobnou modifikací umístění otázky „Uvedte 5 podmínek osobního štěstí“ do třetí části. Byl strukturován do tří částí. V prvním oddílu bylo položeno 5 otázek s nabídkou uzavřené odpovědi s otevřenou možností „jiné“, přičemž v první otázce respondenti řadili nabízené hodnoty podle důležitosti na desetistupňové škále.

Druhý oddíl se 4 položkami se soustředil na označení míry souhlasu či nesouhlasu s tvrzeními o ekonomické a společenské situaci v naší společnosti na pětistupňové škále.

Třetí oddíl tvořila jedna otevřená otázka, zaměřená na zjištění 5 podmínek pro osobně šťastný život.

6.3. Předpoklady výzkumné práce

P 1: Předpokládám, že ve výpovědích chlapců a dívek budou rozdíly.

P 2: Předpokládám, že studenti se budou zajímat o stav svého životního prostředí.

P 3: Předpokládám, že současní studenti střední školy budou zastávat názor, že současné ekonomické změny v naší společnosti zhoršují život průměrného člověka.

P 4: Předpokládám, že současní studenti budou svoji generaci vnímat spíše jako COOL než jako ctižádnostivou.

P 5: Předpokládám, že současní studenti pravděpodobně nebudou mít výrazné životní vzory.

V prvním oddíle budou ověřovány předpoklady **P 1, P 2, P 4, P 5**, ve druhém předpoklad **P 3** a ve třetím předpoklady **P 1, P 2 a P 3**.

7 Zpracování a vyhodnocení výsledků výzkumu

Pomocí dotazníkového šetření byly zjišťovány hodnotové žebříčky, názory na ekonomický a společenský život v naší zemi a v neposlední řadě také podmínky pro šťastný osobní život dnešních adolescentů.

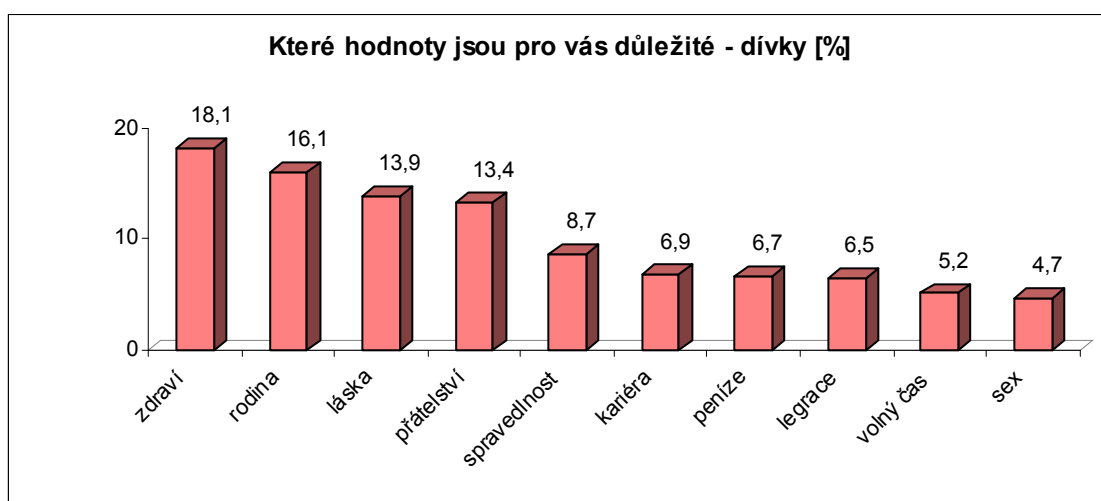
Výzkumný vzorek tvořilo celkem 150 respondentů z 5 středních škol. Střední pedagogická škola byla zastoupena 53 dívkami. Střední zdravotnickou školu reprezentovalo 21 děvčat a 4 chlapci. Z Biskupského gymnázia odpovědělo 23 dívek a 13 hochů. 13 odpovídajících představovali žáci Střední průmyslové školy strojní a elektrotechnické. Za Integrovanou školu stavební odpovědělo 13 děvčat a 10 chlapců.

Při vyhodnocování výsledků se řídíme tříděním podle pohlaví. Dále zohledňujeme četnost výskytu odpovědi na určité pozici a míru její významnosti na škále 1 (nejvýznamnější) - 10 (nejméně významné) a také procentuální vyjádření vzhledem k té které skupině respondentů/ respondentek. Podotýkáme, že pokud není uvedeno jinak, vztahují se uváděné výsledky vzhledem k celkovému počtu dívek (107) a k celkovému počtu chlapců (43).

7.1. První část dotazníku

Otázka č. 1: Seřad'te hodnoty podle toho, jak jsou pro vás důležité.

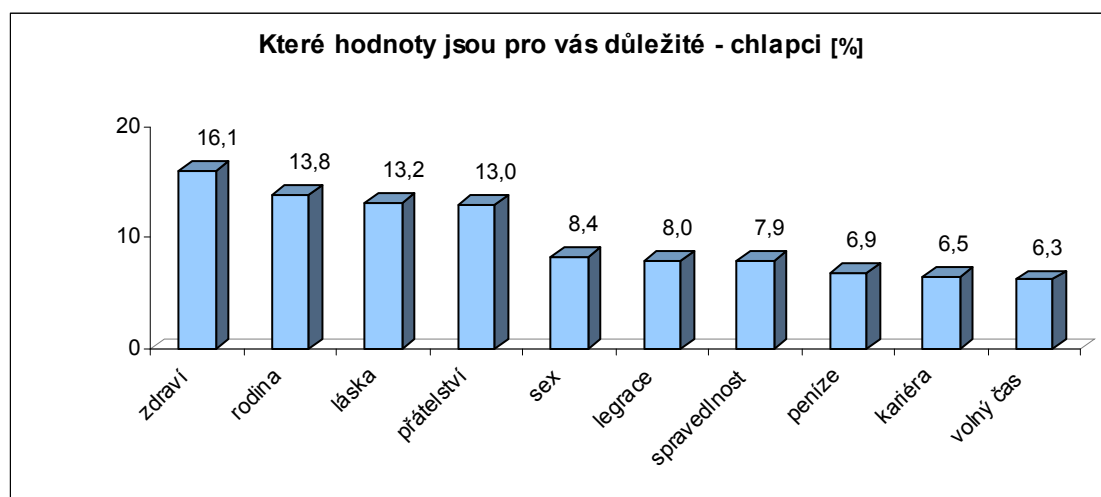
Graf č. 1: Které hodnoty jsou pro vás důležité - dívky

Graf vyjadřuje fakt, že z celkového počtu 107 dívek jich 18,1% uznává jako nejvyšší hodnotu zdraví. Významně je zastoupena i rodina na druhém místě (16,1%).

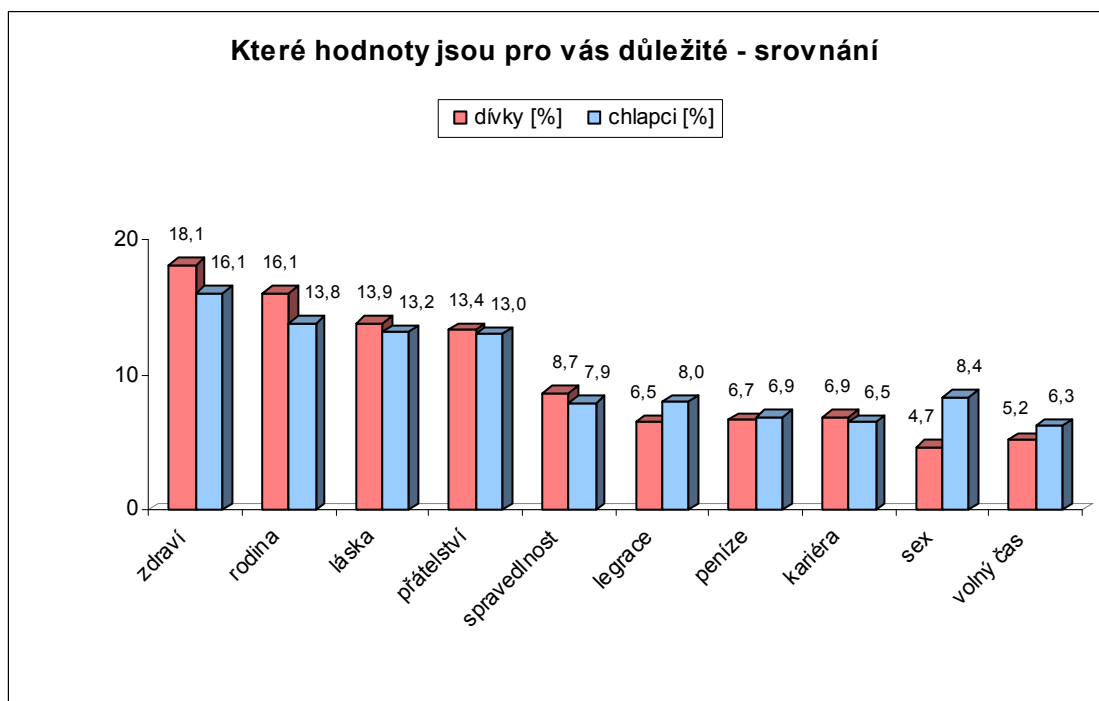
Třetí nejdůležitější hodnotou je pro 13,9% děvčat láska. Jako průměrně důležitá se jeví spravedlnost (8,7%). Kariéře (6,9%) a penězům (6,7%) náleží přední místa ve druhé polovině škály. Nejméně uznávanými hodnotami byly na pozicích 8 -10 legrace (6,5%), volný čas (5,2%) a sex (4,7%). V doplňkové kolonce „jiné“ byla zaznamenána jedna odpověď dívky z gymnázia: *uspokojení z práce a solidarita*.

Graf č. 2: Které hodnoty jsou pro vás důležité - chlapci

Na první pohled je zřejmé, že nejvyšší prioritou je pro chlapce zdraví. Z celkového počtu 43 se jich pro tuto tezi vyslovuje 16,1%. Na druhém místě se nejčastěji objevovala s 13,8% rodina. Třetí nejdůležitější pozici zaujímá láska s 13,2%, těsně následovaná přátelstvím (13%). Středně důležitou hodnotu představuje pro hochy na 5. pozici sex s celkovým ziskem 8,4% voleb. Legrace a spravedlnost se umístily se skoro shodným procentním hodnocením až ve druhé polovině škály (8,0% a 7,9%). Na okraji zájmu hochů jsou peníze (6,9%), kariéra (6,5%) a volný čas (6,3%). Toto zjištění je pro mě překvapující. Popírá totiž všeobecnou domněnku, že chlapci a muži se cítí více „živiteli“ než ženy, a tudíž připisují své kariéře a zisku větší váhu.

Graf č. 3 Které hodnoty jsou pro vás důležité - srovnání

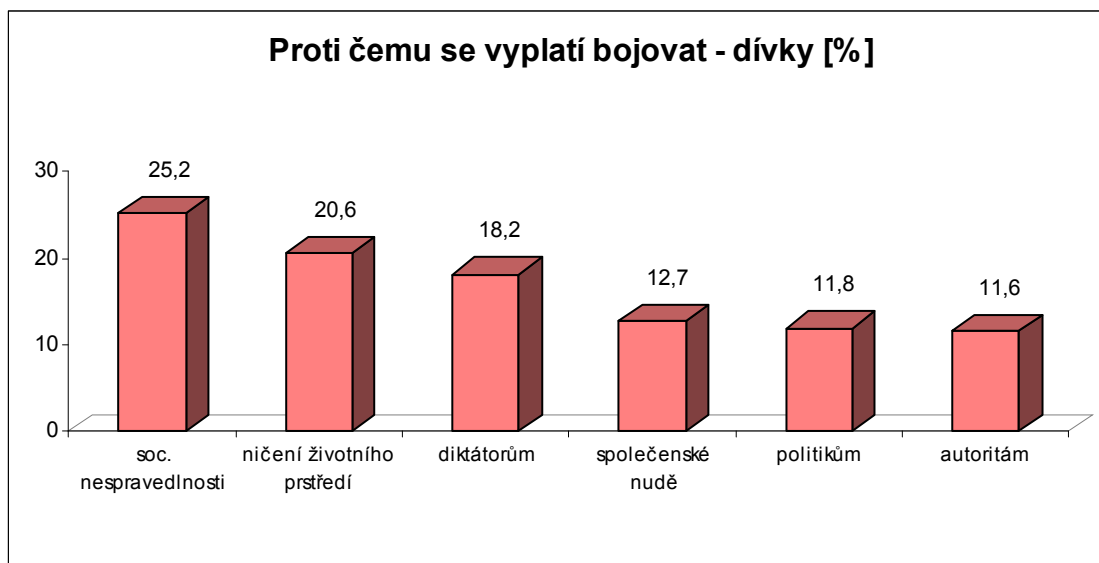

Při srovnávání priorit uznávaných všemi chlapci a všemi dívkami nacházíme na prvních čtyřech pozicích dle důležitosti vzácnou shodu. U obou pohlaví nalezneme na 1. místě zdraví, 2. nejdůležitější je pro ně rodina, 3. místo patří lásce a 4. pozici zaujímá přátelství. Svědčí to o tom, že naši respondenti jsou více orientováni na tvorbu a rovněž na udržování pevných sociálních vazeb při současném dobrém zdraví a méně horují pro hodnoty, které život spíše zpestřují (např. volný čas až na 10. místě). Upozaděny jsou zde peníze (7. místo) a kariéra (8. pozice). To ale nutně nedokazuje skutečnost, že studenti nevnímají jejich důležitost v každodenním životě. Zajímavé se jeví umístění položky „sex“, která je pro chlapce 5. nejvýznamnější, zatímco dívky jí přisoudily až poslední místo.

Důležité je upozornit na to, že někteří studenti se ohrazovali a zdůrazňovali obtížnost takto seřadit zadané hodnoty. Uváděli, že většinu hodnot by umísťovali nejraději na 1. – 2. místo.

Otázka č. 2: Proti čemu se vyplatí bojovat? Seřad'te!

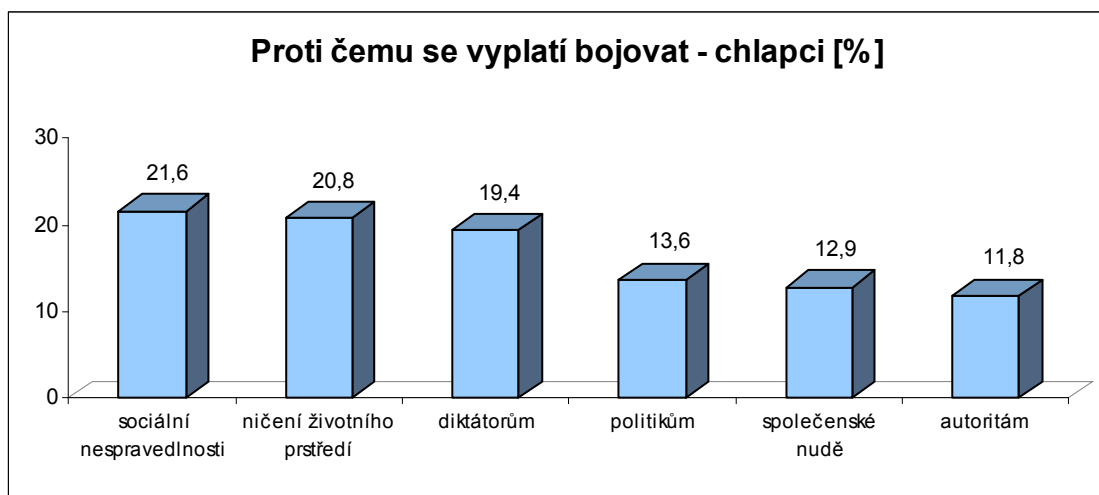
Graf č. 4: Proti čemu se vyplatí bojovat - dívky

Získané hodnoty ukazují, že 25,2% ze všech děvčat (107) vnímá na 1. místě jako opodstatněný boj proti sociální nespravedlnosti. Na druhém místě se objevuje s poměrně širokým zastoupením – 20,6% - boj proti ničení životního prostředí. Můžeme spekulovat také o tom, zda je tento postoj vzbuzen a podpořen nedávnými ekologickými katastrofami v Mexickém zálivu či výbuchem jaderné elektrárny Fukušima. 18,2% děvčat soudí, že se vyplatí bojovat proti diktátorům. Méně účinný se v tomto grafu jeví boj proti společenské nudě (12,7%), politikům (11,8%) a autoritám (11,6%). Příčinu spatřuji v celkovém vyčerpání a znechucení mladých z toho, co se na naší společenské a politické scéně v posledním roce odehrává (současné krize vlády, trestní oznámení na vysoké politické činitele atp.).

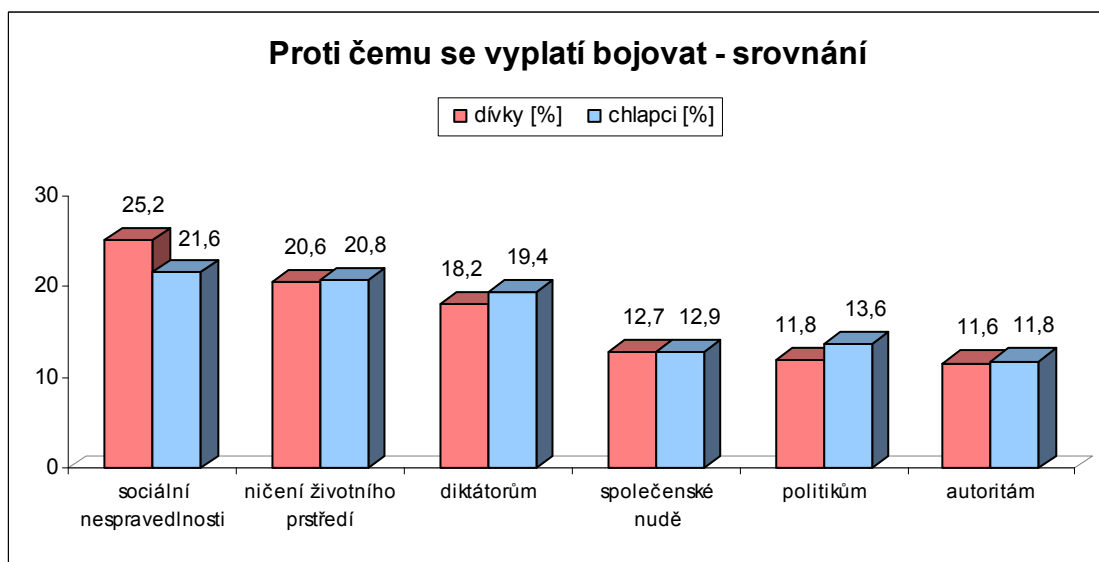
Některá děvčata využila možnost vyplnit kolonku „jiné“. Ze zajímavých výpovědí uvádím tyto: bojovat se vyplatí proti vládě, legalizaci drog, lidské hlouposti, odsuzování lidí podle stylu oblékání a Romům. Je možné z těchto podnětů vyvodit, že dívky chtějí bojovat proti věcem a jevům, které mohou poškozovat nejen jednotlivce, ale i společenství. Velice mne překvapil radikální názor v boji proti Romům, který uvedla 1 studentka IŠS.

Graf č. 5: Proti čemu se vyplatí bojovat - chlapci

Chlapci považují za nejvíce účinný boj proti sociální nespravedlnosti (21,6%). Zasazovali by se i proti ničení životního prostředí (20,8%) a nelekli by se ani diktátorů (19,4%). Málo aktivní by byli v konfliktech s politiky (13,6%), společenskou nudou (12,9%) a s autoritami (11,8%). V „jiných“ se u nich objevila potřeba bojovat proti korupci (IŠS) a proti státní maturitě (SE).

Graf č. 6: Proti čemu se vyplatí bojovat - srovnání

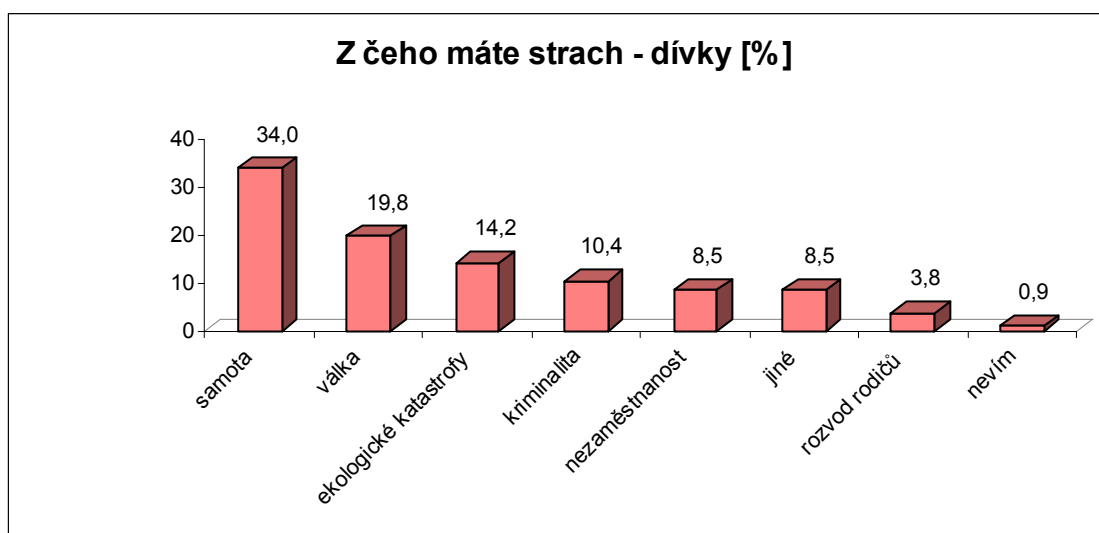

Celkově lze říci, že jak děvčata, tak chlapci se téměř úplně ztotožňují v názorech ohledně potlačování negativních vlivů na 1. třech místech. Tedy za prvé v boji proti sociální nespravedlnosti, za druhé proti ničení životního prostředí a za třetí proti

diktátorům. Rozdíl vidíme u děvčat, která považují na čtvrté pozici za významnější boj proti společenské nudě (12,7%), zatímco chlapci uvádějí politiky (s13,6%). Na 5. místě se u děvčat naopak umístili politici (11,8%) a u chlapců společenská nuda (13,6%). Poslední místo zaujímá u obou skupin téměř rovnocenně boj proti autoritám. Můžeme tedy shrnout, že naši mladí preferují život v kvalitním prostředí při zachování osobních svobod a práva na standardní životní zajištění.

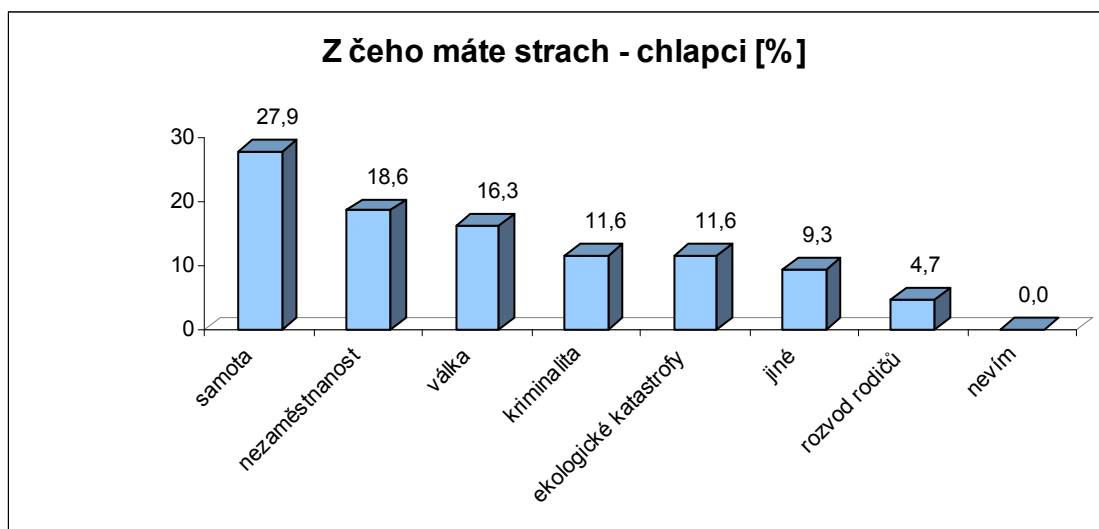
Otázka č.3: Z čeho máte největší strach? Vyberte jen 1 možnost zakroužkováním!

Graf č. 7: Z čeho máte největší strach - dívky

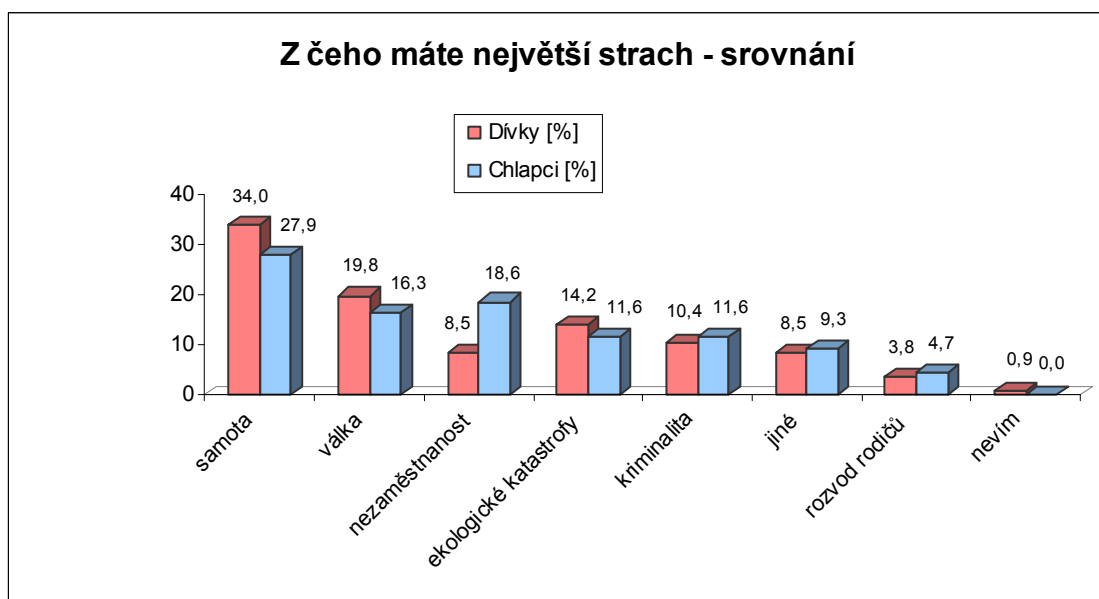
Mezi odpověďmi děvčat jednoznačně a drtivě vévodí strach ze samoty (celkem 34%). Druhé místo opanoval strach z války (s 19,8%). Ekologické katastrofy znepokojují 14,2% dívek. Studentky tíží také narůstající kriminalita (10,4%) a nezaměstnanost (8,5%). Frekventované byly i odpovědi v kolonce „jiné“: *nemoc, neštěstí v rodině, smrt blízkých (2x), smrt jako taková, konec světa, maturita, pomluva a závist, bolest, pavouci*. Rozvod rodičů je předmětem strachu u 3,8% dotazovaných děvčat, necelé 1% neví či nezná důvody svých obav. Z těchto dat vyplývá, že studentky vskutku správně reflektují a chápou problémy dneška. Obzvláště proto, že jsou o všech událostech výjimečně dobře informovány z médií, která pomáhají stále rostoucí globalizaci.

Graf č. 8: Z čeho máte největší strach - chlapani

Zajímavý moment v odpovědích chlapanů vytváří umístění strachu ze samoty na 1. místo, přičemž jeho procentuální vítězství (27,9%) je značné. Druhou výraznou hrozbu představuje nezaměstnanost (18,6%) a třetí válka (16,3%). Stejného skóre (11,6%) dosáhly kriminalita a ekologické katastrofy. Asi 9,3% chlapanů ze 43 uvádělo „jiné“ faktory strachu: *zdraví nejbližších, že zklamou ostatní, z nespravedlnosti, ze smrti blízkých*. Rozvod rodičů je předposledním podnětem obav (4,7%). Všichni chlapani dokázali definovat svůj strach, ani jednou se neobjevila možnost „nevím“.

Graf č. 9: Z čeho máte největší strach - srovnání

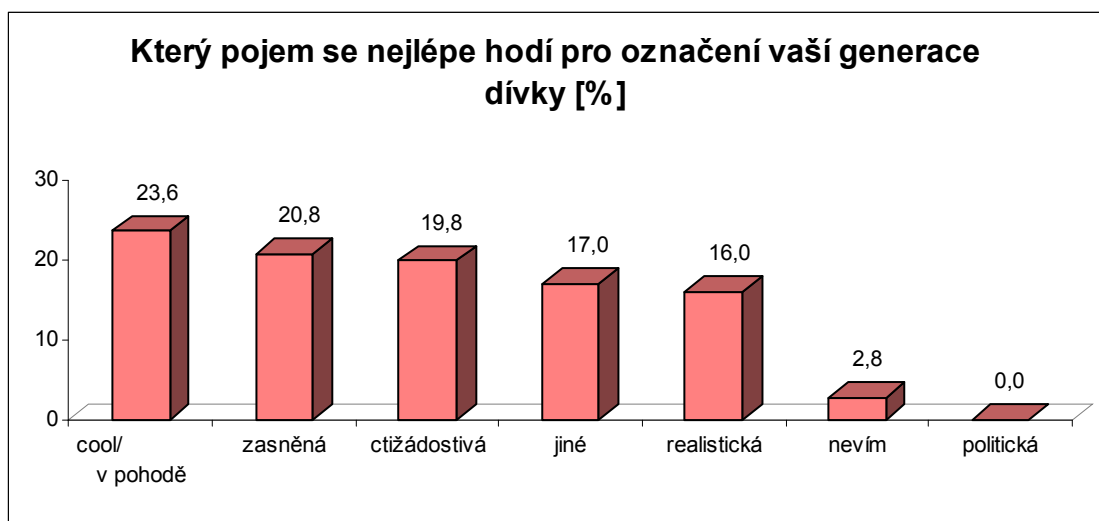
Účastníci výzkumu mají jednoznačně největší obavy ze samoty. Přihlédneme-li k procentuálnímu vyjádření, potom tato položka markantně zvítězila u dívek (celých 34%). U chlapců samota také vyhrála, ovšem ne tak drtivě (27,9%). Zdroje obav na druhém a třetím místě jsou podobné. U dívek jsou to válka (19,8%) a ekologické katastrofy (14,2%), u chlapců nezaměstnanost (18,6%) a válka (16,3%). Zajímavostí je velká odlišnost v obavách z nezaměstnanosti u obou pohlaví, která je tvořena asi 10% rozdílem (dívky – 8,5%, chlapci – 18,6%). Překvapil rovněž fakt, že chlapci sice preferují kariéru a peníze až na 8. a 9. příčce svého hodnotového systému, ale jejich obavy z nezaměstnanosti jsou zřetelné (na 2. příčce). Na 6. – 8. pozici se u obou pohlaví totožně objevily položky „jiné“, rozvod rodičů, nevím.

Na základě těchto poznatků vidíme, že respondenti mají ve svých obavách zcela jasno. A že tedy současný svět, jeho problémy i svou existenci vnímají dosti realisticky.

Otázka č. 4: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace ?

Zakroužkujte 1 možnost!

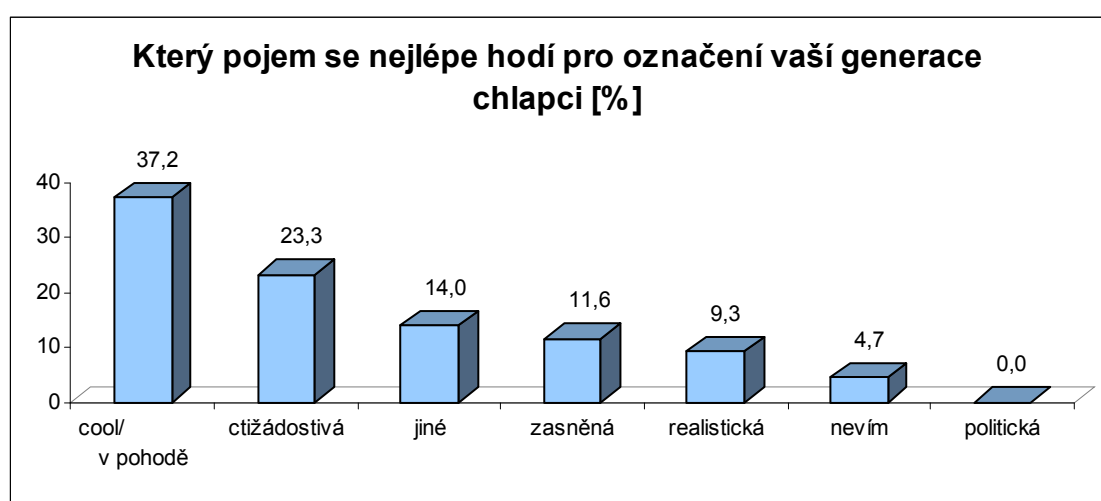
Graf č. 9: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace - dívky

Z uvedeného grafu vyplývá, že skoro čtvrtina ze 107 dívek (23,6%) vnímá vlastní generaci jako COOL/ v pohodě. Jako zasněnou ji charakterizuje 20,8% dotázaných. Za zmínku stojí rovněž 3. pozice možnosti ctižádostivá (19,8%). Přes 17% dívek se vyjádřilo o své generaci vlastní charakteristikou v rámci položky „jiné“. Děvčata ze SPgŠ uváděla přívlastky: *pohodlná, ovlivněná médii, bez hodnot, naivní, nespokojená, cílevědomá, vzdorující, lhostejná k druhým, uspěchaná*. Studentky SZŠ psaly: *vykouřená konopím, nejlepší*. **Gymnazistky** vyplnily: *bezstarostná, zhyčkaná*.

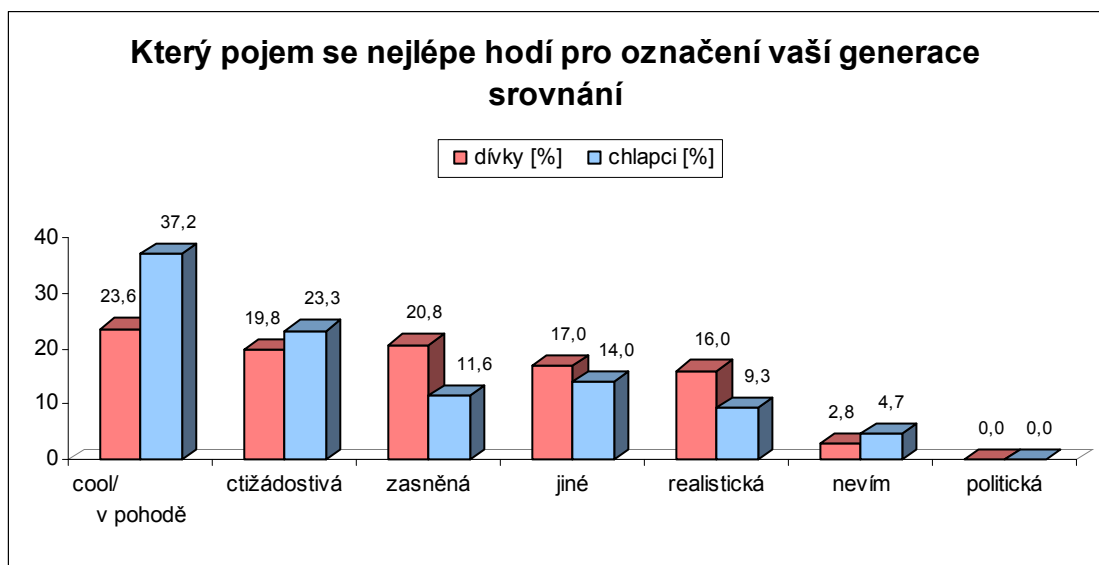
Z IŠS vzešel názor *lehkovážná*. Tyto odpovědi bychom mohli považovat za odraz věcí, které dívky běžně reflektují. Dnešní generaci vnímají více jako lhostejnou, pohodlnou až zhýčkanou, bez vlastního názoru. Přesto ale 16% dívek považuje generaci vrstevníků za realistickou. Pouhá 2,8% dívek nemají jasnou představu o svém přízvisku. K politice nikdo nezaujal stanovisko. Můžeme se domnívat, že je to způsobeno tradičním českým územ, že žena se primárně věnuje péči o rodinu, pak teprve buduje kariéru. Máme také málo žen političek.

Graf č. 10: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace – chlapani

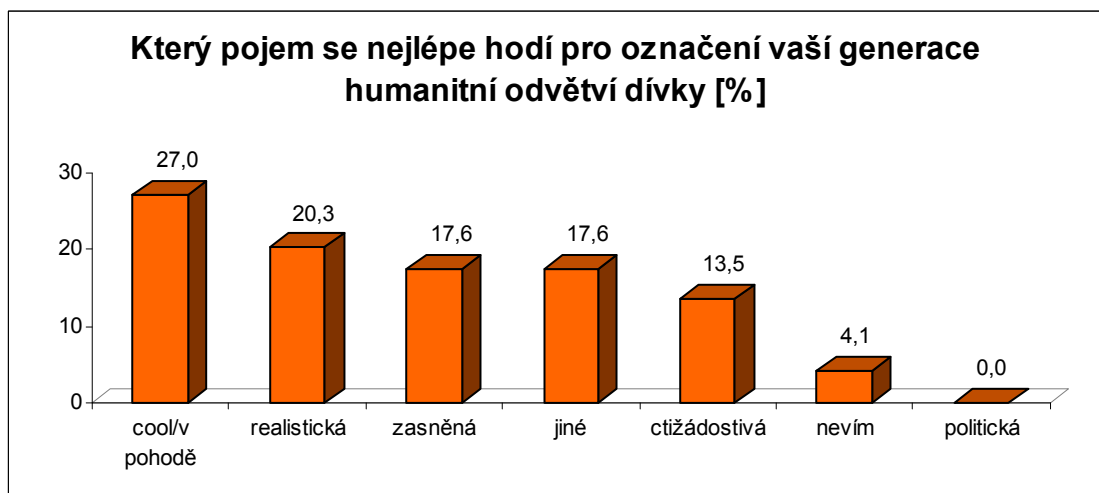
Ze 43 chlapců jich je 37,2% přesvědčeno, že jejich generace požívá přívlastku COOL/ v pohodě. Ctižádostivost ve svém okolí pozoruje a dává na druhou pozici 23,3% studentů. Celých 14% hochů uvedlo „**jiné**“ charakteristiky: *nic neřešící, pohodlná, sobecká – bez špetky pokory, ničeho si nevážící, hloupá, flegmatická*. Bohužel mezi těmito možnostmi nefiguruje žádná s pozitivním nábojem. O příčinách lze jen spekulovat. Nicméně 11,6% respondentů preferuje označení zasněná a 9,3% mladých se vnímá jako realističtí. 4,5% neměla žádný názor. Překvapivě žádného skóre nedosáhla položka politická. Možná je to způsobeno častými „zemětřeseními“ v naší politice a nechutí mladých angažovat se v tomto směru.

Graf č. 11: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace - srovnání

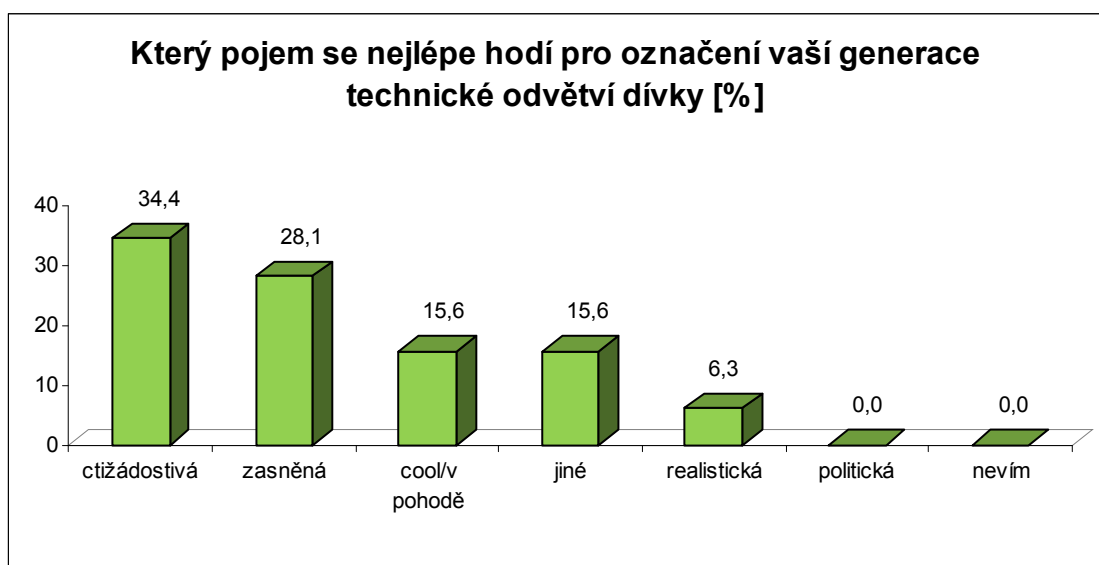
Přesvědčivého vítězství dosáhla zejména u chlapců (37,2%) charakteristika COOL/ v pohodě. Děvčata ji tak vnímají rovněž, ale s nižším zastoupením (23,6%). Vyjadřuje jakousi bezstarostnost a pozitivní ladění dnešních adolescentů. Z grafu vyplývá, že chlapci jsou o něco ctižádostivější (23,3%) než dívky (19,8%). Překvapující je nižší míra pojmání se za realistické, která u dívek dosahuje hodnoty 16%, kdežto ve vnímání chlapců činí 9,3%. U obou pohlaví je význačná skutečnost, že ani jeden ze 150 respondentů nepřisoudil své generaci přívěsk politická. Plyne zřejmě z nezájmu mladých o tuto oblast a z velkého zaujetí školními a osobními povinnostmi.

Graf č. 12: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace – humanitní odvětví dívky

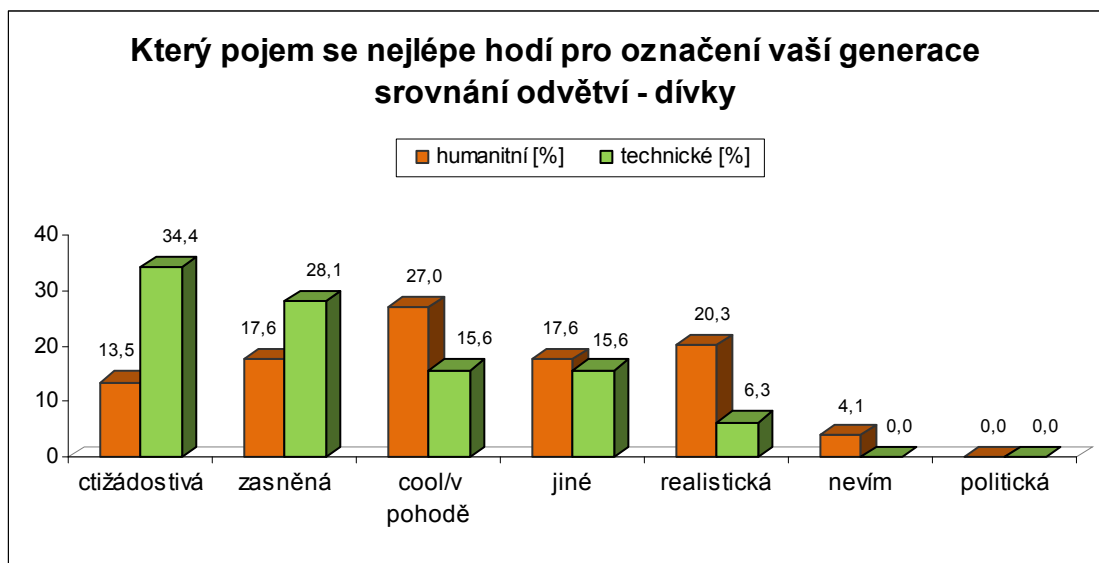
Děvčata z humanitně zaměřených škol charakterizují svou generaci následujícím způsobem. Z celkového počtu 74 jich 27% staví na první místo pojem COOL/ v pohodě. Více jak 20% (20,3%) studentek popisuje své vrstevníky jako realistické a 17,6% je charakterizuje termínem zasnění. V humanitně orientovaných oborech jsou následující přívlastky žádoucí. Každodenní kontakt s lidmi vyžaduje od dotčených jedinců velkou míru pozitivního naladění, které úzce souvisí s osobní spokojeností a pohodou. Zároveň je potřebný i realistický pohled.

Graf č. 13: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace – technické odvětví dívky

32 dívek technicky zaměřených škol se vyjadřuje takto. Více než třetina děvčat (konkrétně 34,4%) pojímá své vrstevníky jako ctižádostivé. O něco menší je zastoupení přívlastku zasněná (28,1%). Ale totožné je zastoupení termínů COOL a jiných (15,6%). Na 5. místě figuruje hodnocení realistická (s 6,3%). Ctižádostivost je patrně u těchto děvčat na místě, neboť se pokoušejí prosadit v oblastech, kterým zpravidla vévodí muži.

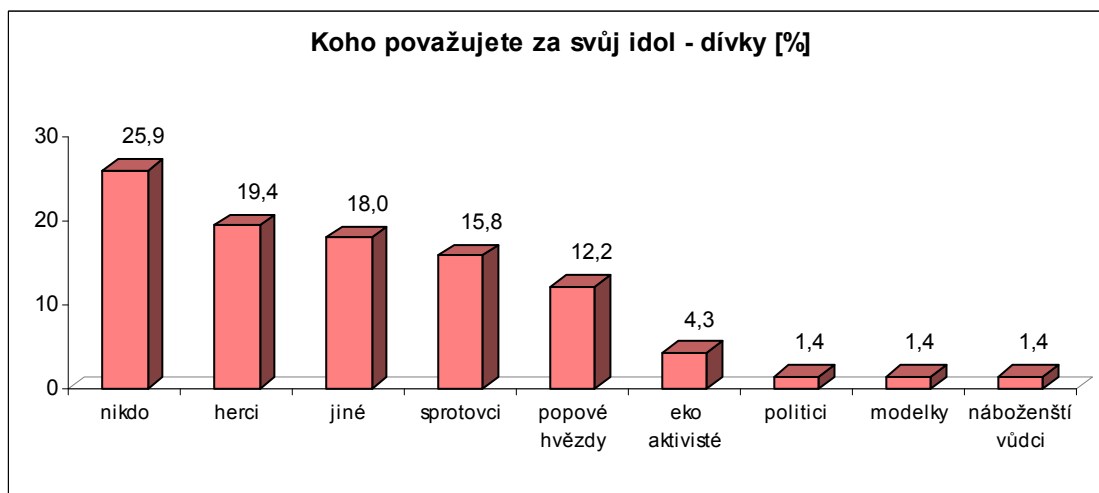
Graf č. 14: Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace – srovnání odvětví - dívky

Ve srovnání děvčat podle typu navštěvovaných škol docházíme ke zjištění, že více ctíždostivé jsou dívky technických směrů (34,4%) ku nízkým výsledkům druhé skupiny (13,5%). Pro změnu studentky humanitních oborů jsou více COOL/ v pohodě (27%) oproti kolegyním (15,6%). Značné rozdíly panují také v pojetí realistickém (humanitní obory – 20,3%, technické obory – 6,3%). Můžeme tedy konstatovat, že děvčata z humanitních oborů jsou vzhledem k všeobecnému mínění méně ctíždostivá, o to více však preferují osobní pohodu a realistický náhled na svět.

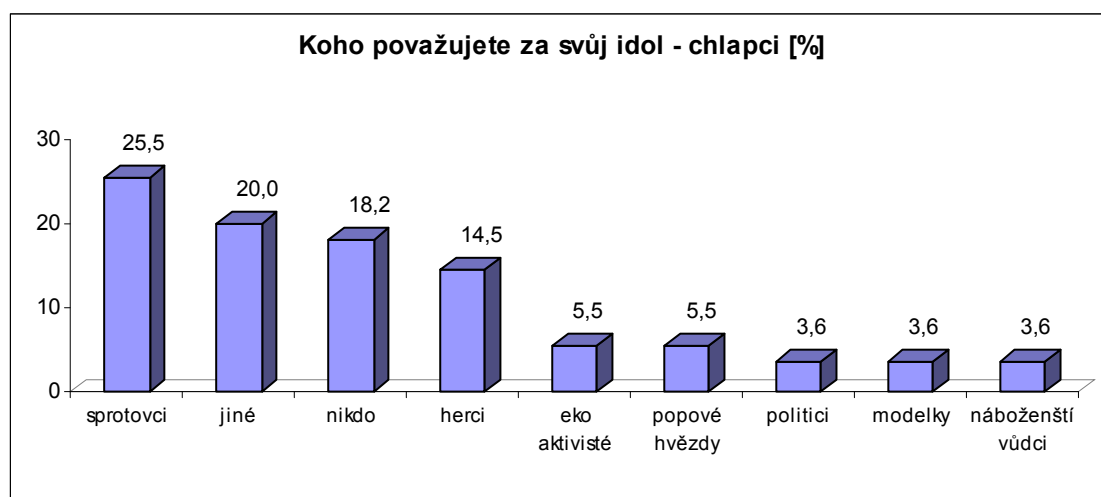
Otázka č. 5: Koho považujete za svůj idol? Můžete volit více položek!

Graf. č. 15: Koho považujete za svůj idol - dívky

Dívky u této otázky nejčastěji uváděly, že jejich vzorem není nikdo (25,9%). Vypadá to tedy, že buď ve svém okolí nemají vzor hodný následování, nebo chtějí prostě „být své“. Z celkového počtu 107 dívek jich 19,4% přiznává, že jim velmi imponují a ovlivňují je herci. Tento výsledek je pochopitelný, neboť v současnosti přetrvává dlouhodobý boom televizních pořadů a filmů. Celých 18% studentek udává „jiné“ osobně přínosné vzory. Děvčata ze SPgŠ: *rodiče (10x), léčitelka, nejlepší kamarádka, tanečníci, učitelka v ZUŠ, bratr*. Také dívky ze SZŠ mají své idoly: *tanečníci, učitel, krásný dreadatý IT specialista, třídní učitelka, rodiče, mafie*. Gymnazistky uvedly: *rodiče (3x), vědci, táta!!* Z výše popsaných údajů lze rozpoznat, že velké pozornosti se těší rodiče a lidé, kteří adolescentky fascinují svým umem. Překvapilo mne ale, že pro mnoho mladých dívek nejsou vzorem osoby z „jejich“ oboru.

Graf. č. 16: Koho považujete za svůj idol - chlapci

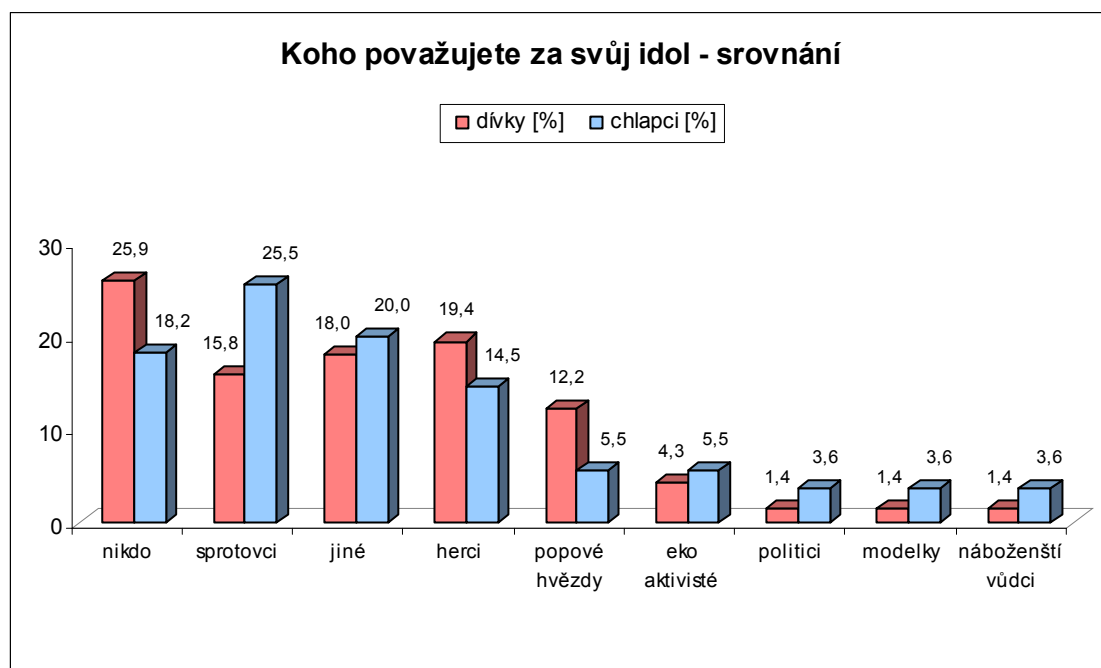

Mezi chlapeckými idoly vévodí sportovci (25,5%). Imponují jim nejen tím, že získali slávu a prestiž ve svém oboru, ale také svými pohádkovými příjmy. Na druhé pozici se objevuje položka „jiné“ (20,0%). Chlapci ze SE uváděli, že k jejich vzorům patří: *úspěšní, ale ne slavní lidé, rodiče, vědci, nadřizený z práce, Chuck Norris*. Poslední jmenovaný vzor můžeme považovat za úsměvný, přesto tento herec může být pro mladé zosobněním cti a spravedlnosti. 1 chlapec ze SZŠ uvedl jako svůj idol *oblíbeného spisovatele a malíře*. Gymnazisté se shlížejí *ve zdravotnících, v knižním hrdinovi a dále v lidech, kteří něčeho dosáhli v kariéře a něčemu tak pomohli*. Také studenti ISŠ mají své vzory: *rodiče, Anton Szandor Lavey*. Asi 18,2%

adolescentů prezentuje, že nemají žádný vzor. Na jejich život mají menší vliv herci (14,5%), ekoaktivisté a popové hvězdy (shodně 5,5%). Zanedbatelné je působení politiků a modelek (shodně 3,6%). Náboženští vůdci inspirují 2 gymnazisty (3,6%).

Chlapci jsou vesměs ovlivňováni osobami, které dosáhli úspěchu díky vlastní práci a pílí a jež jsou nositeli důležitých a zásadních hodnot.

Graf. č. 17: Koho považujete za svůj idol - srovnání

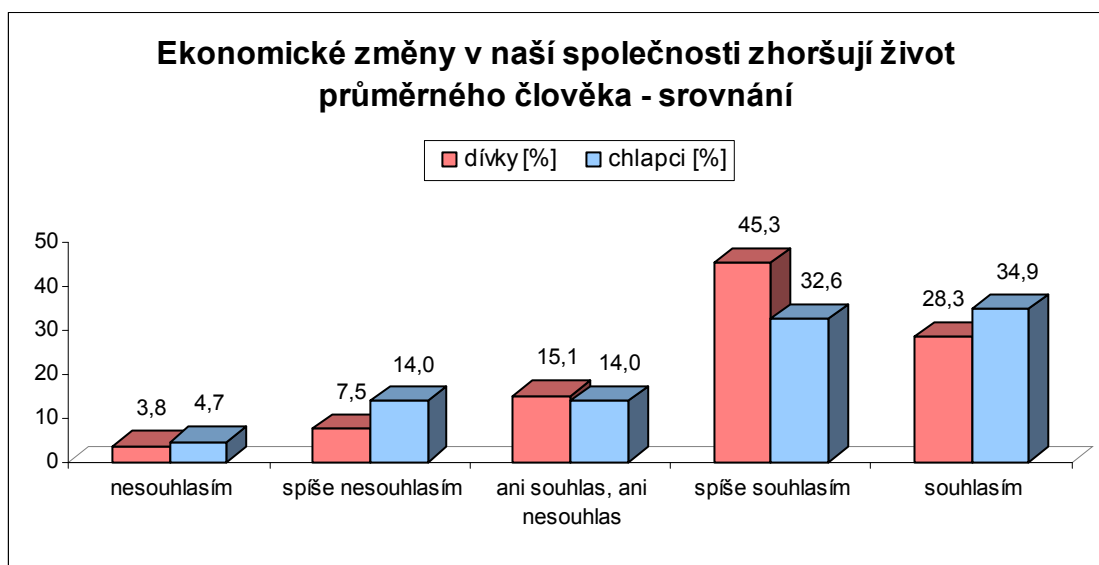
Zatímco naše respondentky nemají v 25,9% žádný idol, chlapci se nejvíce zhlížejí ve sportovcích (25,5%) a v **jiných** vzorech (20%). Výraznějšími ideály děvčat jsou v 19,4% případech herci a potom jiné vzory (18,0%). Poměrně málo se čeští mladí ztotožňují s popovými hvězdami a ekoaktivisty (shodně 5,5%). To je trochu překvapující, neboť v boji proti ničení životního prostředí (v rámci otázky č. 2) vykazovali respondenti vyšší skóre. Vzory politiků, modelek a náboženských vůdců na posledních místech jsou u chlapců zastoupeny shodně (3,6%) a u dívek rovněž (1,4%). Nízká preference náboženských vůdců jako vzorů potvrzuje skutečnost, že Čechy jsou v Evropě považovány za jednu z nejateističtějších zemí.

7. 2 Druhá část dotazníku

Zamyslete se nad společenskou a ekonomickou situací v naší společnosti a pak si přečtete následující tvrzení. Zakroužkováním označte, do jaké míry s tvrzením souhlasíte či nesouhlasíte.

Tvrzení 1: Ekonomické změny v naší společnosti dělají život průměrného člověka horší, ne lepší. Zakroužkujte míru souhlasu či nesouhlasu!

Graf č. 18: Ekonomické změny v naší společnosti zhoršují život průměrného člověka - srovnání

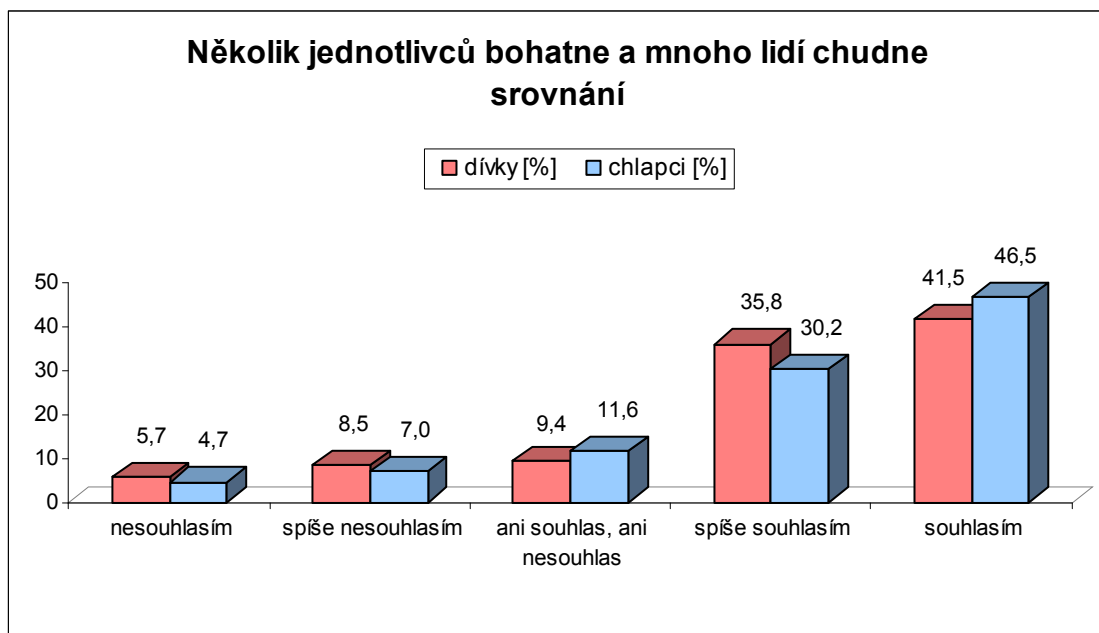

Na tuto otázku hledalo odpověď celkem 107 dívek a 43 chlapců ze všech typů uvedených škol. Drtivá většina dívek (45,3%) spíše souhlasí s názorem, že se náš současný život v důsledku ekonomických změn stává horším. Bylo by zajímavé znát ty pohyby, které zapříčiňují menší pochybnost obsaženou ve slovu „spíše“. Chlapci se ale s výše zmíněným Tvrzením 1 plně a bez pochybností ztotožňují v nejvyšším zastoupením (34,9%). Plně souhlasné stanovisko vykazuje 28,3% dívek. K tvrzení se spíše přiklání 32,6% chlapců. Neutrální postoj zastává v této otázce celkem 14% chlapců, ani k jedné variantě se nepřiklání 15,1% studentek. Názor spíše nesouhlasím je vlastní 14% chlapců a 7,5% děvčat. Míra nesouhlasu s tvrzením je u dívek vyjádřena 3,8% a podle 4,7% chlapců nevedou současné ekonomické změny ke zhoršování života průměrných občanů. Shrňeme-li celkové zaměření dívek (tedy názor souhlasím – 28,3% a spíše souhlasím – 45,3%), zjistíme, že téměř 3 čtvrtiny z nich hodnotí

negativně současné ekonomické změny. Podobně smýšlí i 67,5% chlapců (s názorem souhlas a spíše souhlas).

Tvrzení 2: Několik jednotlivců se stává bohatšími, ale mnoho lidí chudne.
Zakroužkujte míru souhlasu či nesouhlasu!

Graf č. 19: Několik jednotlivců bohatne a mnoho lidí chudne - srovnání

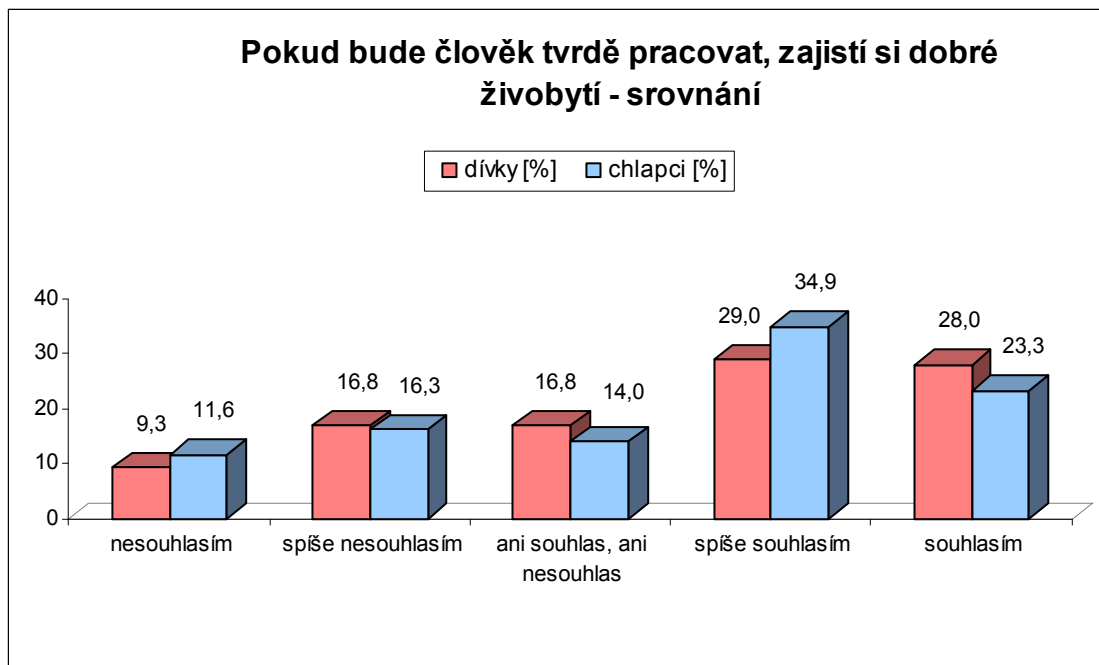

Obě cílové skupiny uvádějí většinou buďto souhlasné, nebo spíše souhlasné stanovisko. Chlapci plně souhlasí s tvrzením v zastoupení 46,5% ku stejnému zaměření u dívek, jež vyjadřuje číslo 41,5%. Ze všech děvčat prezentuje spíše souhlas 35,8% a z celého vzorku chlapců si 30,2% myslí, že mnoho lidí chudne spíše vinou zbohatlíků. Dvěma procentními body se odlišují nerozhodnutá děvčata (9,4%) od hochů (11,6%), a rozdíl 1% nalezneme i u názoru nesouhlasím (dívky – 5,7%, chlapci – 4,7%). Mezi oponenty, kteří s tvrzením spíše nesouhlasí, počítáme 8,5% dívek a 7,0% hochů. Odpovědi obou skupin nás přivádí k závěru, že adolescenti skutečně do jisté míry považují bohatnutí jednotlivců za příčinu chudnutí většiny.

Tvrzení 3: Pokud je člověk ochoten tvrdě pracovat, může si zajistit dobré živobytí.

Zakroužkujte míru souhlasu či nesouhlasu!

Graf č. 20: Pokud bude člověk tvrdě pracovat, zajistí si dobré živobytí – srovnání

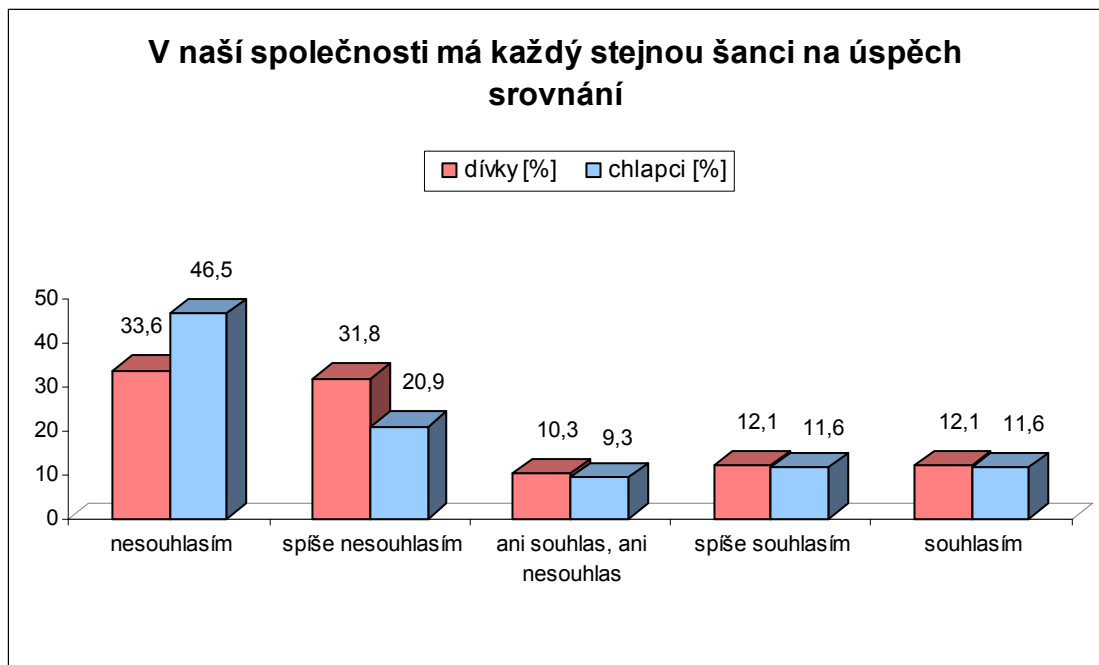

Ačkoli byla tato otázka s volbou jediné možnosti, objevila se v rámci ní 3x zmínka *mnoho lidí pracuje tvrdě, ale bez výsledku* (1 gymnazistka uvedla doslova „*makáme jak pitomci a nemáme nic*“). Započítané hlasy mají největší váhu u obou skupin v možnosti *spíše souhlasím* (chlapci 34,9%, děvčata 29,0%). Plně se s tvrzením ztotožnilo ze 107 děvčat 28,0%, a ze 43 chlapců 23,3%. Zajímavé je shodné skóre, kdy děvčata s nabízeným tvrzením buď *spíše nesouhlasí*, nebo mají neutrální názor (obojí 16,8%). Chlapci svými odpověďmi demonstrují *spíše nesouhlas* (16,3%), nerozhodnost (14,0%) a plný *nesouhlas* (11,6%). Pod pojmem *tvrdá práce* nás může napadnout řada asociací, které se netýkají pouze vysoké fyzické, ale i psychické zátěže. Je potřeba zdůraznit, že každé povolání má svá specifika a úskalí.

Tvrzení č. 4: Obecně řečeno, v naší společnosti má každý stejnou šanci na úspěch.

Zakroužkujte míru souhlasu či nesouhlasu!

Graf č. 21: V naší společnosti má každý stejnou šanci na úspěch - srovnání

Podle mého osobního očekávání získala nejvyšší preference odpověď nesouhlasím. Vybralo ji celkem 46,5% studentů a 33,6% děvčat. Naše společnost se v „polistopadové“ době velmi diferencovala a tento proces ještě v náznacích dobíhá v současnosti. Ačkoli nám všem demokratické zřízení zaručuje rovné šance, reálně není možné této rovnováhy dosáhnout. S uvedeným Tvrzením č. 4 spíše nesouhlasí 31,8% dívek za situace, že týž názor sdílí o mnoho méně chlapců (20,9%). Na vážkách je 10,3% děvčat a 9,3% hochů. Vzácnou procentní shodu vyjadřují názory na spíše souhlasím a dále souhlasím u dívek (oba po 12,1%) a u chlapců (též oba 11,6%). V převážné většině se setkáváme u chlapců (celkem v 67,4%) a u dívek (v 65,4%) s názorem, že v české společnosti nemají či spíše nemají všichni její členové stejnou šanci na úspěch.

7.3 Třetí část dotazníku

Cílem každého člověka je šťastný a spokojený život. Zamyslete se a stručně shrňte v pěti bodech (= 5 podmínek), co pokládáte za důležité pro svůj vlastní život a co by jej učinilo šťastným. S ohledem na to, že první bod je nejdůležitější a pátý je nejméně podstatný!

Výsledky podle četnosti na škále 1 – 5 uvádíme v tabulce č. 2. V následujících grafech se vyjádříme k procentuálnímu zastoupení volených hodnot.

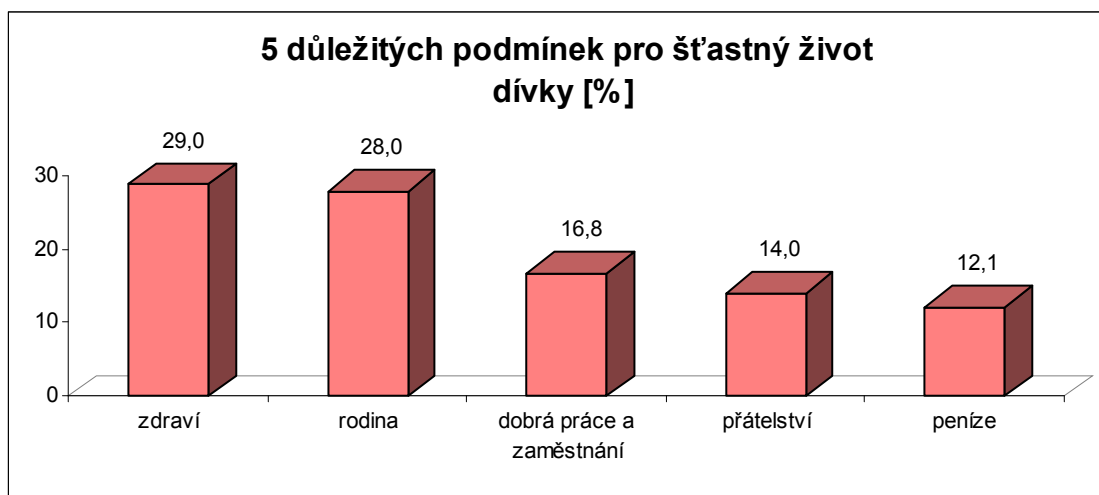
Pořadí odpovědí dívky	Počet voleb na konkrétním místě	Pořadí odpovědí chlapci	Počet voleb na konkrétním místě
1. Zdraví	31	1. Rodina, zdraví	12
2. Rodina	30	2. Přátele	10
3. Dobrá práce a zaměstnání	18	3. Láska	9
4. Přátelství	15	4. Peníze, rodina	7
5. Peníze	13	5. Peníze, přátelé	5

Tab. 2 5 podmínek pro šťastný život

Nejčastějšími zmiňovanými hodnotami byly *zdraví, rodina, přátele (přátelství), dobrá práce a zaměstnání, láska, peníze*.

Z tabulky vyplývá, že pro 31 dívek je nejvyšší a nejvýznamnější podmínkou osobního štěstí **zdraví** (zdraví vlastní, zdraví členů rodiny, zdraví blízkých osob a přátel).

Graf č. 22: 5 důležitých podmínek pro šťastný život - dívky

Současné dívky pokládají za hlavní podmínku osobního štěstí zdraví (29%). Míní nejen zdraví vlastní, ale i to členů rodiny a zdraví jako takové. Často zmiňovaly, že *ho není nikdy dost a je důležité, když není, je to špatné*. Některá vyjádření sice byla formulována dosti kýčovitým způsobem, následná vysvětlení mě však svou upřímností přesvědčila o tom, že hodnota zdraví pro dívky není pouhým klišé. Dobře si uvědomují relativnost ostatních „hodnot“, pokud absentuje zdraví. Velmi mne zaujala i myšlenka *přivést na svět zdravé děti*, kterou bych u dívek tohoto věku vsutku nečekala.

Významně ceněnou hodnotou, která obsadila druhé místo, je rodina (28%). Dívky zohledňují vklad rodiny jednak do jejich výchovy, ale také do vzdělání. Rodinu vnímají jako klidný přístav na rozbouřeném okolním moři. Hodnoty předané rodinou by rády uplatňovaly i ve svých budoucích rodinách a upínají se i k nalezení vhodného partnera, který jim bude ve všem nápomocen a oporou.

Třetí pozici zaujaly se 16,8% dobrá práce a správná volba zaměstnání. Velice často bylo prezentováno přání, aby děvčata práce bavila. Z toho lze usuzovat, že tyto studentky nevnímají práci „jen“ jako pouhý prostředek obživy, ale přemýšlejí také o její společné souvislosti se zájmem a následnou produktivitou práce.

Na čtvrté pozici se umístilo přátelství se 14% respondentek. Mladým dívkám poskytuje emoční oporu, do přátel vkládají svoji důvěru. Jsou jim

zdrojem inspirace, porozumění a dobré zábavy. Většina děvčat si svůj život bez přátel a bližních vůbec nedokáže představit.

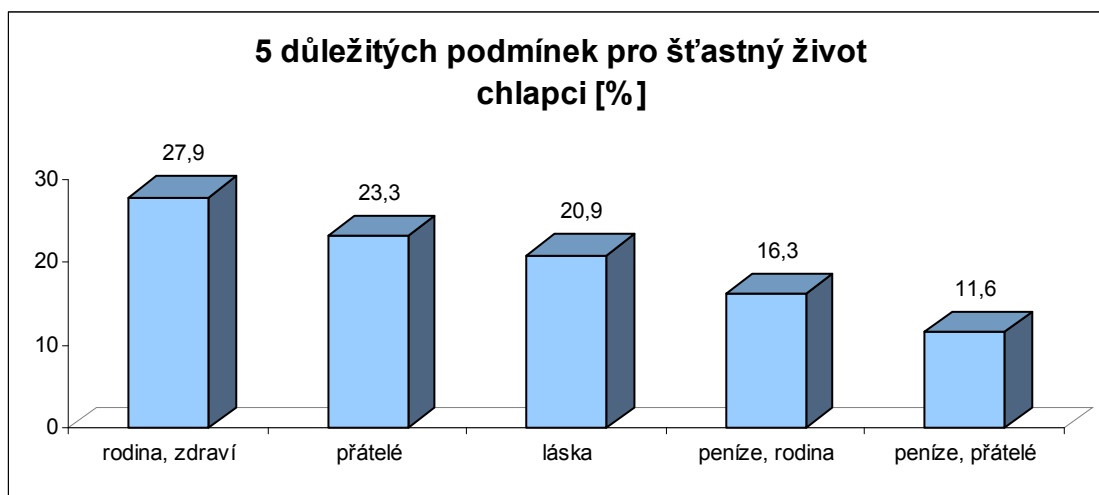
Pátou nejvýznamnější hodnotou, jíž dívky připisují značnou vážnost, jsou peníze (12,1%). Význam peněz je v naší společnosti neoddiskutovatelný. Děvčata je vnímají jednak jako nutný prostředek pro život, ale také neváhají uvést, že je žádoucí je investovat do vzdělání a zábavy (cestování, kultura).

V dotaznících se dále často objevovaly různé hodnoty, jejichž významnost nebyla v popředí zájmu. Hodnoty uvádíme podle počtu bodů: **lidská ohleduplnost, slušné chování (7b), cestování, zábava, koníčky, legrace, spravedlnost (6b), naplněný život a spokojenost, bezstarostnost, úspěch, štěstí (5b), životní prostředí a příroda (4b), sex, dobré perspektivy, svět bez válek a katastrof (3b), úspěch, politika, svoboda (nebýt okolím do ničeho tlačena), zázemí, mezilidské vztahy a dobrá komunikace (2b), místo pro relaxování, vlastní byt, hodný a spolehlivý partner, důvěra, radost, touha žít slušně a poctivě, sociální jistoty, sociální cítění, péče o zvířata, vděk rodičům, nežít ve stereotypu, dělat druhé šťastnými, majetek (1b).**

Další odpovědi s malou četností: **kariéra, přímo úměrně placená práce, volná pracovní místa, postavit se na vlastní nohy, lepší politický život a rovnoprávnost v zaměstnávání, dobrá výchova, klid a méně stresu, dokončení školy/ studií. Stěhování do jiné země, pokud přetrvá současná situace. Nalezení vlastní životní cesty, jež bude naplněním života. Mít pocit, že někam patřím. Mít svůj vlastní názor, stát za ním a obhajovat ho. Splnění životních snů. Umřít spokojená. Zdravý životní styl Touha dostat se OH pomocí sportu. Nové BMW.**

Na děvčatech si nejvíce cením jejich upřímnosti a hlavně sdílnosti. Příjemně mě překvapilo to, že několik z nich cítilo potřebu objasnit šířeji vlastní hodnoty a že se nespokojily s „pouhým“ rozmístěním několika údajů do stanovené škály.

Graf č. 23: 5 důležitých podmínek pro šťastný život - chlapci

Mladí chlapci uváděli nejčastěji jako elementární kvalitu svého spokojeného života rodinu a její zdraví. Tento názor zastává celkem 27,9% z nich. Chlapci zdraví považují za základ veškerého dalšího konání (aby mohli dosahovat výsledků ve sportu, musejí být fit, v zaměstnání se s onemocněním podávají menší výkony atd.).

Váží si také svých přátel (23,3%), které považují za velmi důvěryhodné, spolehlivé a ochotné kdykoli pomoci.

Ani chlapci nedokáží existovat bez lásky a partnerství. 20,9% z nich se svěruje s ideálem prožít šťastnou lásku, být druhému oporou, potkat hodnou partnerku.

Na čtvrté pozici vzhledem k důležitosti figurují 2 pojmy: peníze a rodina (oba shodně 16,3%). Typické pojmání chlapců za „živitele rodiny“ se už sice přežívá, ale chlapci dobře chápou svoji význačnou pozici vzhledem k výši výdělku užitného pro domácnost. Myslí si, že bez dostatečných finančních prostředků nemohou založit ani udržet rodinu.

Pomyslnou poslední pozici zaujímá hodnota peněz ve spojení s přáteli. Přátelé mohou často pomoci v těžké životní situaci (jeden chlapec to ocitoval následovně: „*mít se o koho opřít, když jde do tuhého*“.). Zároveň se hoši často zmiňovali o tom, že společné zážitky s jejich přáteli pro ně bývají někdy více intenzivní a pomáhají jim k lepší náladě.

Nyní uvedeme další hodnoty, které se vyskytovaly s menší četností, ale výpovědní hodnotu jim to neubírá: *vzdělání (6b), přítelkyně (5b), zázemí, psychická pohoda, volný čas (4b), zábava, sport, kariéra, dosažení úspěchu (3b), štěstí, svět v míru (2b), vzájemná úcta, sex, dělat druhým radost, mít syna, samostatnost (1b). Aby na světě vládnul mír a neexistovala kriminalita. Chovat se k ostatním tak, jak chci, aby se oni chovali ke mně. Studovat, žít ve svobodné zemi. Dosáhnout svého cíle. Dobré zaměstnání, někoho vést, finanční jistota, zábavné a dobře ohodnocené zaměstnání, málo stresu. Domov, dobré bydlení, užít rodinu. Lepší životní prostředí, souznění člověka a přírody. Pivo, sledování TV, porsche. Český hokej at' je na vrcholu.*

Pokusíme-li se shrnout výše uvedené poznatky, potom docházíme k závěrům, že subjektivní spokojenost a osobní štěstí ovlivňují u našich dívek a chlapců zejména dobré rodinné zázemí a zdraví. Dobré pracovní výkony a kvalitní mezilidské vztahy jsou podmíněny osobní pohodou a zpětnou emoční podporou. Přidanou hodnotou jsou peníze, které člověka do jisté míry osvobozují a skýtají možnost osobního rozvoje a „rozletu“.

Všimněme si, že adolescenti obou pohlaví reflektují naše společenské a ekonomické poměry, nejsou jim lhostejné jejich budoucí perspektivy. Ve svých zaměřeních zohledňují jednak osobní preference, jednak se orientují na druhé lidi.

Vyjadřují touhu vést plnohodnotný život a nalézt své uplatnění. Zároveň dávají najevo, že sice touží po klidném životě, ale nebrání se ani poznávání nových zážitků, preferují nejrůznější volnočasové aktivity.

Velmi mě překvapil rozsah některých vyjádření. Proto je uvádím v části Přílohy. Ačkoli byli studenti vybídnuti ke stručnému vyplnění 5 bodové škály, pojali někteří tuto část téměř jako slohové cvičení. Musím uznat, že mne jejich úvahy donutily k zamyšlení. Z některých textů jsem vycítila potřebu adolescenta „vypsát“ se ze svých názorů, dát jasný signál zájemcům, že má vlastní neotřelý úsudek. Proto tento způsob jejich odpovědi plně akceptuji.

8 Diskuse

Cílem mé práce bylo pohlédnout do hodnotových orientací současných adolescentů, porovnat, popsat a vyhodnotit jejich hodnotové systémy podle zvolených kritérií. Zároveň měl být podán stručný pohled na jejich životní hodnoty a postoje. Rovněž jsem měla objasnit, do jaké míry mladí souhlasí či nesouhlasí s předkládanými tvrzeními o současném ekonomickém a společenském stavu naší země.

Výzkumné předpoklady své práce jsem ověřovala u studentů závěrečných ročníků pěti různých typů středních škol, přičemž jsem oslovila 107 dívek a 43 hochů.

První předpoklad (**P1**: Předpokládám, že ve výpovědích chlapců a dívek budou rozdíly.) se potvrdil **zčásti**. Dívky i chlapci totiž vykazovali ve 3 nejdůležitějších životních hodnotách 100% shodu, když uvedli pořadí: 1. zdraví, 2. rodina, 3. láska. Shodná byla rovněž odpověď na pozici 4. přátelství. Ale ostatní položky, které souvisejí spíše s materiální stránkou života, se vyskytovaly u chlapců i dívek v jiném pořadí.

V odpovědích na otázku, proti čemu se vyplatí bojovat, panovala u obou pohlaví shoda na pozicích 1 – 3 (1. sociální nespravedlnost, 2. ničení životního prostředí, na místě 3. diktátoři) a na pozici 6. (autority). Na rozdíl od hochů uvedla děvčata boj proti společenské nudě na 4. pozici, na kterou hoši dosadili politiky. Hoši naopak považují boj proti společenské nudě za méně efektivní a přisoudili mu 5. místo, 4. pozici obsadili politici.

V porovnání míry strachu u chlapců a děvčat dospíváme k závěru, že se shodují v odpovědích na 1. místě (samota), 4. místě (kriminalita) a 6. – 8. místě (možnosti: jiné, rozvod rodičů, nevím). Zajímavé je, že samota je děsivá pro 34% dívek a 27,9% chlapců a přesvědčivě opanovala 1. místo. Tato čísla jsou paradoxní v době celosvětového propojení internetovou sítí. Rozdíl je patrný na 2. a 3. pozici. Zatímco dívky uvedly strach z války na 2. místě, chlapci na tutéž pozici dosadili strach z nezaměstnanosti. Za 3. nejhorší se chlapcům jeví strach z války a děvčatům obavy z ekologických katastrof.

V pojetí, jaké idoly dívkám a hochům imponují, se nevyskytly žádné shody, žebříčky idolů jsou u obou skupin zcela odlišné.

V otázce, zda mají současné ekonomické změny negativní vliv na život průměrného člověka, nacházíme větší rozdíly v odpovědích chlapců a děvčat

v možnostech: spíše souhlasím (dívky 45,3%, chlapci 32,6%), souhlasím (dívky 28,3%, chlapci 34,9%) a spíše nesouhlasím (dívky 7,5%, chlapci 14,00%).

Názorově se poměrně shodují obě pohlaví při zodpovídání otázky, zda několik lidí bohatne na úkor mnohých z nás. Plně souhlasné stanovisko vyjadřuje 46,5% chlapců ku 41,5% dívek. Odpovědi obou skupin nás přivádí k závěru, že adolescenti skutečně do značné míry považují bohatnutí jednotlivců za příčinu chudnutí většiny.

Druhý předpoklad (**P2**: Předpokládám, že studenti se budou zajímat o stav svého životního prostředí.) se **potvrdil**. Studenti i studentky totiž přisuzují shodně boji proti ničení životního prostředí 2. místo na 6 stupňové škále, což svědčí o tom, že je tato problematika pro ně velice živá a intenzivně se jí zabývají. Z vybraného vzorku 107 dívek zaujímá tento postoj 20,6% a ze 43 chlapců se s ním ztotožňuje 20,8%.

Strach z ničení životního prostředí mají dívky značný, proto uvedly obavy z ekologických katastrof v rámci otázky č. 3 na 3. místě z 8 (zastoupeno 14,2%). Chlapci jej dosadili na 5. pozici (11,6%).

Ukázalo se, že 5,5% chlapců a 4,3% dívek pokládá za své idoly ekologické aktivisty.

Také v rámci osobních odpovědí oddílu 3 o hodnotách podstatných pro osobně šťastný život zejména děvčata preferovala touhu chránit životní prostředí a chlapci toužili po souznění člověka a přírody. Domnívám se, že tato problematika je u studentů aktuální zejména díky několika posledním ekologickým katastrofám (JE Fukušima, Haitské zemětřesení, ropná havárie v Mexickém zálivu).

Předpoklad třetí (**P 3**: Předpokládám, že současní studenti střední školy budou zastávat názor, že současné ekonomické změny v naší společnosti zhoršují život průměrného člověka.) se **velkou měrou potvrdil**. Drtivá většina dívek (45,3%) spíše souhlasí s názorem, že se současný život průměrného člověka v důsledku ekonomických změn stává horším. Tuto možnost uvedlo 32,6% chlapců. Plný souhlas s tvrzením vykazuje 28,3% dívek a 34,9% hochů.

Čtvrtý předpoklad (**P 4**: Předpokládám, že současní studenti budou svoji generaci vnímat spíše jako COOL než jako ctižádostivou.) se **potvrdil**. Chlapci totiž vnímají na 1. místě svoji generaci jako pohodovou a COOL ve 37,2%. Proti tomu stojí jejich vnímání ctižádostivosti s 23% na druhém místě. Děvčata mají podobný názor jako

hoši, protože s 23, 6% upřednostňují na 1. místě variantu COOL/ v pohodě, zatímco druhou pozici vyčlenily termínu ctižádostivá s 19,8%.

Předpoklad pátý (**P 5:** Předpokládám, že současní studenti pravděpodobně nebudou mít výrazné životní vzory.) se **částečně potvrdil**, protože dívky uvedly na prvním místě, že žádný vzor nemají (25,9%), zatímco u chlapců jsou největším vzorem sportovci (25,5%). Dívky uváděly na 2. místě herecké idoly a na 3. místě jiné, z nichž nejdůležitějšími byli rodiče. Chlapci uváděli na 2. místě možnost jiné (nejvíce jim imponují úspěšní lidé) a na 3. pozici nikoho.

9 Závěr

Každý člověk na světě je součástí nějakého společenství. Jestliže chce, pak pracuje pro jeho prospěch a požívá jeho výhod a nabídek. Přitom zaujímá osobní hodnotící postoje a vztahy ke všemu hmotnému i nehmotnému, co je v jeho okolí. Za pomoci hodnocení si může vytvořit svůj vlastní hodnotový systém, jež je pilířem jeho existence. Umožňuje mu přijmout jeho životní úděl a vytýčit životní cestu. Na světě není člověka, který by neměl sny a přání a neodrážel je ve svých hodnotách.

Cílem této práce bylo pohlédnout do hodnotových orientací adolescentů ve věku 18 a 19 let. Snažila jsem se zjistit, zda budou jednoznačně patrné rozdíly v hodnotových preferencích děvčat a chlapců a v jejich názorech na společnost a její ekonomické zázemí.

Výsledky z první části dotazníku mě přesvědčily o tom, že dnešní mladí preferují tradiční hodnoty, jako jsou rodina, zdraví, láska, přátelství. Jednu si lze bez druhé jen velmi těžko představit, vzájemně se podmiňují. Překvapila mě hodnota spravedlnosti na střed desetimístné škály u děvčat a na sedmou pozici u chlapců. Možná je to způsobeno faktem, že žijeme v demokratické společnosti, která tuto hodnotu všem garantuje. Ale je schopná ji všem zajistit? Rovněž překvapující bylo zjištění, že budování vlastní kariéry uváděli jak chlapci, tak dívky na 8. místě z deseti možných. Přesto u otázky 5 hodnot důležitých pro osobní štěstí tato figurovala velice často. Lze si to vysvětlit tak, že ji mladí sice nepreferují, ovšem chápou ji jako součást spokojeného života. Zejména chlapci jsou si vědomi očekávání společnosti vůči svým pracovním úspěchům.

Velice mne potěšilo zjištění, že dnešní mladí participují na udržení a zachování svého životního prostředí, které nám skýtá jedinečné a neopakovatelné podmínky pro náš život. Stále více se ukazuje, že ochrana přírody má smysl a že mnoho lidí touží po sepětí s ní.

V dnešní nejisté době se může zdrojem obav stát téměř cokoli. Lidé se obvykle obávají válek a živelních pohrom, smrti a nemoci. Obě skupiny našich adolescentů však s vysokým skóre uvádějí strach ze samoty. V technicky převratné době, kdy by k sobě lidé měli mít teoreticky blíže, se stále častěji setkáváme s dobrovolným i neúmyslným solitérstvím. Znamé rčení praví, že v jednotě je síla. Proto také chápou obavy těch, kteří

si myslí, že sami by problémy jen těžko unesli. Přesto věřím, že každý může najít na tomto světě alespoň „jednu spřízněnou duši“.

Z hlediska charakteristiky si valná většina našich dospívajících připisuje hodnocení COOL/ v pohodě. Příkládám to faktu, že většina z nich řeší v současnosti otázky školy, prvních partnerství, naplňují své koníčky a nejsou ve značné míře zaměstnání starostmi o svou fyzickou existenci. Předpokládám, že většinou jsou ještě finančně závislí na rodičích.

Současní adolescenti mají, na rozdíl od svých vrstevnic, více vzorů, zejména z oblasti sportu a ekonomické sféry. Velká část dívek nemá žádný idol. Pakliže je pro ně někdo příkladem, jde zpravidla o člověka, s nímž mají citový vztah (zejména rodiče). Dnešní dívky zřejmě prahnou po větší osobitosti.

Druhá část dotazníku přinesla poznatky o tom, že naši mladí nejsou příliš spokojeni s ekonomickým a společenským vývojem u nás. Probíhající změny vidí jako příčinu zhoršujícího se života průměrného Čecha a s obavami sledují také obohacování jednotlivců na úkor ostatních. Skeptičtí jsou i v názoru na to, že kdo tvrdě pracuje, může se mít dobře. V převážné většině se setkáváme u chlapců i u dívek s názorem, že v české společnosti nemají či spíše nemají všichni její členové stejnou šanci na úspěch. Markantní byl fakt, že nikdo z celého výzkumného vzorku neobdivuje činnost našich politiků. Asi i proto je zřejmá skepse vůči chystaným vládním změnám.

Součástí třetí části byly zajímavé úvahy adolescentů o tom, co je pro ně podmínkou štěstí. Pro každého je to něco zcela individuálního. A tak to má být, protože jedině tak je naše společnost pestrá.

Moji respondenti mě přesvědčili o tom, že i přes svou zdánlivou bezstarostnost, která se může ukrývat pod pojmem „v pohodě“, jsou bytostmi silně uvažujícími o hodnotě a podstatě svých životů, o společenském dění a jeho dopadech na každého z nás. Nejsou to jen bezduché stíny, které bloumají po ulicích se sluchátky v uších. Doufám a přeji si, aby v nich naše společnost, stejně jako já, viděla příslib dobrých zítřků.

10 Použitá literatura

- [1] BALCAR, Karel. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim : MACH, 1991. 217 s.
- [2] HORÁK, Josef. *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 1997. 83 s. ISBN 80-7083-257-6, Číslo publikace: 55-035-97.
- [3] HUDEČEK, Jaroslav. *Hodnotové orientace v motivační sféře osobnosti*. Praha : Academia, 1986. 96 s. ISSN: 0096-229
- [4] KATRŇÁK, Tomáš; LECHNEROVÁ, Zdeňka. *Na prahu dospělosti*. Praha : Dokořán, 2011. 224 s. ISBN 978-80-7363-352-3.
- [5] KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk- hodnoty- výchova*. Prešov : ManaCon, 1996. 231 s. ISBN 80-85668-34-3.
- [6] LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 4., přepracované a doplněné vydání. Praha : Grada Publishing, 2007. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- [7] MACEK, Petr. *Adolescence : Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999. 208 s. ISBN 80-7178-348-X.
- [8] MELGOSA, Julián. *Žít naplno*. 2. vydání. Praha : Advent-Orion, 2003. 191 s. ISBN 80-7172-300-2.
- [9] NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 2., rozšířené a přepracované vydání. Praha : Academia, 2009. 620 s. ISBN 978-80-200-1680-5.
- [10] NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. dotisk. Praha : Academia, 2004. 590 s. ISBN 80-200-1290-7.
- [11] PECHAR, Jiří. *Být sám sebou*. Praha : Hynek, 1995. 203 s. ISBN 80-85906-13-9.

- [12] PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny : struktura, dynamika, komunikace*. Brno : Doplněk, 2000. 294 s. ISBN 80-7239-039-2.
- [13] PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti- stav a vývoj v posledních letech*. Brno : Cerm, 2004. 32 s. ISBN 80-7204-358-7.
- [14] ROSENZWEIG, Milan. *Životní hodnoty*. Praha : Komenium, 1991. 29 s. ISBN 80-85426-07-2.
- [15] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie*. Liberec : Technická univerzita, 2001. 71 s. ISBN 80-7083-548-6.
- [16] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. I. : Dětství a dospívání*. Praha : Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

11 Přílohy

Příloha č. 1 Dotazník pro studenty středních škol

Vážené studentky, vážení studenti!

Žádám Vás o vyplnění dotazníku klíčového pro mou diplomovou práci. Dotazník je anonymní a získaná data budou využita pouze v rámci diplomové práce. Děkuji za Vaši ochotu, spolupráci a pravdivé odpovědi! Anna Sobolová

Věk	Pohlaví

První část dotazníku:

1) Seřaďte hodnoty podle toho, jak jsou pro Vás důležité:

zdraví, spravedlnost, láska, legrace, rodina, volný čas, sex, přátelství, peníze, kariéra

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

Jiné:

2) Proti čemu se vyplatí bojovat? Seřaďte: sociální nespravedlnosti, autoritám, politikům, ničení životního prostředí, diktátorům, společenské nudě

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

Jiné:

3) Z čeho máte největší strach? Vyberte **jen 1 možnost** tak, že ji zakroužkujete:

- a) z války b) z rozvodu rodičů c) z nezaměstnanosti d) nevím
e) z kriminality f) z ekologických katastrof g) ze samoty h) jiné

4) Který pojem se nejlépe hodí pro označení vaší generace? Vyberte **jen 1 možnost** tak, že ji zakroužkujete:

- a) zasněná b) politická c) ctižádostivá d) cool/ v pohodě
e) realistická f) nevím g) jiné

5) Koho považujete za svůj idol? Můžete vybírat **více možností** tak, že je zakroužkujete:

- a) sportovce
- b) herce
- c) politiky
- d) modelky
- e) ekologické iniciativy/ aktivisty
- f) popové hvězdy
- g) náboženské vůdce
- h) nikoho
- i) jiné

Druhá část dotazníku:

Zamyslete se nad společenskou a ekonomickou situací v naší společnosti a přečtete si následující tvrzení. Zakroužkováním označte, do jaké míry s tvrzením souhlasíte či nesouhlasíte.

1) Ekonomické změny v naší společnosti dělají život průměrného člověka horší, ne lepší.

- a) nesouhlasím
- b) spíše nesouhlasím
- c) ani souhlas, ani nesouhlas
- d) spíše souhlasím
- e) souhlasím

2) Několik jednotlivců se stává bohatšími, ale mnoho lidí chudne.

- a) nesouhlasím
- b) spíše nesouhlasím
- c) ani souhlas, ani nesouhlas
- d) spíše souhlasím
- e) souhlasím

3) Pokud je člověk ochoten tvrdě pracovat, může si zajistit dobré živobytí.

- a) nesouhlasím
- b) spíše nesouhlasím
- c) ani souhlas, ani nesouhlas
- d) spíše souhlasím
- e) souhlasím

4) Obecně řečeno, v naší společnosti má každý stejnou šanci na úspěch.

- a) nesouhlasím
- b) spíše nesouhlasím
- c) ani souhlas, ani nesouhlas
- d) spíše souhlasím
- e) souhlasím

Třetí část dotazníku:

Cílem každého člověka je šťastný a spokojený život. Zamyslete se a stručně shrňte v pěti bodech (= 5 podmínek), co pokládáte za důležité pro svůj vlastní život a co by jej učinilo šťastným. S ohledem na to, že první bod je nejdůležitější a pátý je nejméně podstatný:

Příloha č. 2 Komentované odpovědi na třetí část dotazníku u dívek a chlapců v autentické podobě

1. zdraví => abych byla zdravá a mohla se věnovat studiu
2. rodina / přátelství => bez společenosti, která vás drží nejste nikdo
3. nativita => by mít nativitu a vědět se naučit
4. kariéra => mít dobrou práci a postavit se na vlastní nohy
5. láska / partner => člověk, který byl mou oporou a ošklivým děm

RODINA
ZDRAVÍ
MÍT PŘÁTELE
FINANCE
LÁSKA

Pro můj život je nejdůležitější rodina, zdraví.
Je to proto, aby člověk podtržela, pomohla mu.
Zdraví potřebuje každý duševně na zdraví. Když člověk
není zdravý, může si ten život neužíje a může se
i kvůli tomu trápit.

Mít přátele je něco jako mít rodinu.
Přátelé tě podtrží, rozesmějí a proto je pro mě
důležitá i lágraca, bez té by nebyl život ~~to~~
pravý. Vím že na světě spravedlnost není a asi
ani nikdy nebude. Ale spravedlnost může (pokud chceme)
existovat mezi lidmi s kterými žijeme, vidáme se
shima. Myslím že spravedlnost je mír a vzájemná
tolerance je to, co v našem státě, krajích městech chybí!

Negativnější je pro člověka ztráta¹⁾, protože když není rodiny, tak je to špatné. Rod je rodina²⁾ a přátelé kolem nás. Bez rodiny a přátel je mrtva. Rod je asi pro člověka důležitější³⁾ práce, aby se měl dobře. Dále jsou peníze⁵⁾, které zprostředkují měkdy odlehčují náš život. 2) Láska, když má se svou láskou je nám všem jedno a tímto se máš řídit ve 2 téře.

Důležité v mém životě je má rodina a přítel, to mě dělá šťastnou :). Spokojená bych byla, kdybych byla zdravá a má rodina taky. Spokojená bych byla, kdyby mi zůstali přátelé, které teď mám, který'm se da' věřit. Taky láska je pro mě šťastný a spokojený život :)

Rodina. To je pro mě nejvíce důležité.
I když jsou naše problémy nikdy lepší, nikdy horší, ale bez rodiny bych nemohla žít.
Ale i samotná je důležité. Nic jiného, nebo jako spíše důležitéjší si pro mě blíže
nepřijí. Miluju svého přítele a když má nějakou lásku, tak to budu mít i já.
Ale spíše přejduji nejvíce přátel.
Jidi kolem sebe, ale díky nepřítomnosti, nemoc a přehánění úplně neprožívám.
A jak se říká, nejlepší přátel je přejít
střed. Když máš blízko k němu, tak
můžeš mít mě U

- 1, Býtla bych si aby rodina byla šťastná, zdravá, rozšířená
- 2, když bych začala s partnerem budovat budoucnost, rodinu, dokázala to, co dokázali moji rodiče
- 3, Dostat se daleko, být úspěšná nejen u dětí, ale i v oblasti společenské i osobní hodnoty

1. rodina - přála bych si, abychom byli častěji spolu v novém baráčku.
2. zdraví - není to nikdy dost a je důležité.
3. láska - bez lásky se ani nedá žít.
4. peníze - lidé toho nikdy není dost a každý je potřebuje.
5. kariéra - měla bych být ta, která nic nedokázala.

4 zdraví ~~rodina~~
rodina
láska
přátelství
kariéra

Ale abych řekla pravdu, tak u mě je na prvním místě vše věci, protože pro mě je stejně důležité zdraví jako rodina a třeba i láska s přátelství.

- U PRVNÍM BODĚ ZPRAVÍ, PROTOŽE JSOU SPONTANĚ A POTŘEBUJI MU
- -/- RODINA NEMÁ PŘIMĚNĚNÍ (TAK ŽE JSOU UJEDNĚNÍ V PŘEDSTAVĚ A UJEDNĚNÍ
- 3 MÍSTO UJEDNĚNÍ LÁSKA, ABYCH VEŠ SĚBĚI ŽIVOT
- 4 -/- PŘEDTĚM JIŽ CHCI UJEDNĚNÍ SPONTANĚ A RODIČŮM KOUPIŤ BÝT U EGYPTE ZATO CO PRO VEŠ SĚBĚI
- 5 BOD UJEDNĚNÍ UJEDNĚNÍ ABYCH VEŠ SĚBĚI

- maximálně dobrou práci, jinak už spokojený jsem
- jinak si myslím že řešení se pořád objevují, že nejsou rovnoprávné, přitom mají už více práva, než musí

U Prvním bodě bych zahrnul zdrahy (to je velmi důležité), potom určitě Rodina a přátelé, Loška je důležitá tabogeh deal na 3. místo, z čtvrté bych bral určitě peníze (ty jsou v současné době velké potřeba). Nakonec možná nějaké sly co vám úspěch ve sportu atd.